

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

ŞEHRÎ KIRŞEHRÎ el-MEVLEVÎ YUSUF İBN
NİZAMEDDİN İBN YUSUF RUMÎ'NİN RİSALE-İ
MÛSİKÎSİ'NİN TRANSKRİBE VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER

Hazırlayan: Ramazan KAMILOĞLU

MALATYA 1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

792586

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	III
ÖNSÖZ	IV
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	V
KAYNAKLAR	VI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

XV. YÜZYILDA TÜRK MÛSİKÎSİ

A- BU DÖNEMDE YAPILAN NAZARÎYAT ÇALIŞMALARI	4
B- XV. YÜZYILDA TÜRK MÛSİKÎSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	8
1- XV. Yüzyılda Türk Mûsikîsinde Nota ve Ses Sistemi	8
2- XV. Yüzyılda Türk Mûsikîsinde Makamlar	12
3- XV. Yüzyılda Türk Mûsikîsinde Usûller	15
4- XV. Yüzyılda Türk Mûsikîsi Nazarıyatı Kitaplarındaki Diğer Konular	16

II. BÖLÜM

KIRŞEHİRLİ YUSUF VE MÛSİKÎ RİSALESİ

A- KIRŞEHİRLİ YUSUF	18
1- Hayatı ve Eğitimi	18
2- Türk Mûsikîsine Katkıları	19
B- RİSALE-İ MÛSİKÎ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME	20
1- Risâlenin Nûshaları, Hattı ve Ebatı	20
2- Mûsikî Anlayışı	20
3- Metot ve Teknik	21
4- Risâlenin Kısaca Muhteviyatı	21

III.BÖLÜM
METNİN TRANSKRİBİ

METNİN TRANSKRİBİ.....	27
SONUÇ	105
BİBLİYOGRAFYA	106
LUGATÇE.....	108
EKLER	

KISALTMALAR

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
Arel	: Hüseyin Sadettin Arel
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Abdulkadir	: Abdulkadir Meragi
b.	: bin, ibn
Bkz.	: Bakınız
BYLT.	: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
Çev.	: Çeviren
EZGİ	: Dr. Suphi Ezgi
Farabî	: Ebu Nasır Muhammed bin Muhammed bin Tarhan bin Uzluk el-Farabî
H.	: Hicri
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
Kırşehirî	: Şehri Kırşehirli el-Mevlevî Yusuf ibn Nizameddin ibn Yusuf Rumî
M.	: Miladi
M. Ö.	: Milattan önce
M. S.	: Milattan sonra
N.R.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
Öl.	: Ölümü
s.	: Sahife
T.M.A.	: Türk Müsikî Ansiklopedisi
Urmevî	: Safiyüd-din Abdul Mü'min Urmevî
Vr.	: Varak

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihi içerisinde bazı değerler vardır ki insan o değerlerden kopamaz. Koptuğu takdirde yalın ve çıplak kalır. İşte bu önemli değerlerden birisi de mûsikîdir. Özellikle, mûsikî Allah'ın insanlara bahşettiği en güzel nimetlerden birisidir. Tabiat seslerine en yakın sesleri bünyesinde barındıran Türk mûsikîsi sistemini Türklerin oluşturmalarına rağmen, kullanımı ve te'siri Türklerin dışındaki bir çok milletleri de kuşatmıştır.

Böylesine muazzam değerleri bünyesinde taşıyan Türk mûsikîsiyle ilgili XIII. yüzyıldan itibaren çok verimli çalışmalar başlatılmıştır. XV. yüzyılda kendisi de mûsikî-şinâs olan Osmanlı Hükümdarı II. Murad'ın teşvikleriyle mûsikî alanında büyük mesafeler katedilmiştir. Daha sonraları da Türk Mûsikîsi sahasında yüzlerce dehâ ortaya çıkmıştır. Fakat yapılan çalışmalar günümüz insanları tarafından şu anda tam olarak anlaşılmış değildir.

Bu mütevâzî çalışmamızla XV. yüzyılda nazariyât çalışmalarını ve Türk Mûsikîsi'nin o dönemdeki ses ve nota sistemleriyle usullerini kısaca vermeye çalıştık. Kırşehirli Yusuf'un Risâle-i Mûsikîsinin kısaca bir değerlendirmesini de yaparak XV. yüzyıl mûsikî nazariyatçılarından olan Yusuf Kırşehirli'nin Risale-i Mûsikî'sinin Osmanlıca tercümesini latin harfleriyle ilim dünyasına tanıtip sunmaya çalıştık.

Konunun seçiminde değerli yardımlarını esirgemeyen İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Bölümü Başkanı hocam Prof. Dr. Salim CÖHÇE 'ye, konuyu çalıştığım süre içerisinde kıymetli bilgilerini ve zamanını benden esirgemeyen danışmanım, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER'e, Yazmalar ve Nazariyat Kitapları konusunda istifade ettiğim Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Salih ERGAN ve Prof. Dr. Mikail BAYRAM'a gönül dolusu teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ramazan KAMILOĞLU
MALATYA 1998

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ء	‘	ص	S
ا	A,E	ص	D
آ	Â	ط	T
ب	B	ظ	Z
پ	P	ع	‘
ت	T	غ	Ğ
ث	S	ف	F
ج	C	ق	K
چ	Ç	ك	Ñ
ح	H	ك	K,G,Ğ
خ	H	ل	L
د	D	م	M
ذ	Z	ن	N
ر	R	ه	H
ز	Z	و	V
ژ	J	ي	I,İ,Î
سی	S	ی	Y
شی	Ş		

KAYNAKLAR

Türk Mûsikîsi ile ilgili kaynaklar çok dağınık bir vaziyettedir. Yazılı olarak sistemli bir şekilde 13 ve 14. yüzyıllarda başlamıştır. Daha önceki durum hakkında Genel Türk tarihi, Kültür tarihi ve felsefe kaynaklarında Türk Mûsikîsi ile ilgili bölümler bulmak mümkündür.

Türklerin müslüman olmadan önceki mûsikî hayatıyla ilgili bilgileri ancak Türklerin komşularına ait yazılı kaynaklardan öğrenebiliyoruz. Toplum olarak Türkler hayatın her safhasında mûsikî ile iç içe olduklarından dolayı nazari olarak yazılı çok az eser bırakmışlardır. Fakat uygulama olarak üstün bir mûsikî zevki ve icraatları olduğu muhakkaktır.

Farabî (Ö. 950) ilk defa seslerin fiziksel, matematiksel ve te'sir durumlarını ortaya koyarak te'lif ettiği "**Kitabu'l-Mûsikî- Kebîr**" adlı eseriyle Türk Mûsikîsi ile ilgili ilk yazılı kaynağı ortaya koymuştur. Bu eser Arapça olarak yazıldığı için bazı ilimden yoksun kişiler tarafından Arap mûsikî kaynağı olarak telakki edilmiştir. Farabî bu eserinde Yunan mûsikîsinden de bahsettiği için bazıları da Türk Mûsikîsinin Yunan mûsikîsinden geldiği tezini ileri sürmüşlerdir. Halbuki Farabî özbeöz bir Türk mütefekkeri, eseri de Türk mûsikîsini anlatan bir eserdir.¹

Farabî'den sonra büyük Türk hekimi İbni Sina (ö. 1038) 17 yaşında bütün bilimleri bitirmiş "**İnsan burada bilim hani**" diyerek ilimde vardığı doyumu göstermiştir. Fakat mûsikî ile iştigal etmeye başlayınca "**İlim burada insan hani**" diyerek mûsikînin önemini belirmiş "**Kitab'üş-Şifa**" adlı eserinde mûsiki ile ilgili bir bölüm te'lif etmiştir.

Ayrıca "**Kitabu'n-Necât**" ve "**Danışname**" isimli eserlerinde mûsikî nazariyatından ve mûsikî ile tedavinin yanısıra mûsikî aletlerinden bahseder.²

İbni Sina'dan sonra XI. ve XIII. yüzyıllar arası bazı ilim adamları tarafından karanlık³ olarak nitelendiriliyorsa da bize göre bu arada da mûsikî

¹ H. Sadettin Arel, **Türk Mûsikîsi Kimindir**, Ankara, 1990 s. 19,.

² Zekai Kaplan, **Dini Mûsikî Dersleri**, İstanbul, 1991 s. 283, .

³ Z.Kaplan, a.g.e., s. 283.

faaliyetleri devam etmiştir. Türklerin müslüman olmalarından sonra İslam aleminde mûsikî hayatı değişik bir boyut kazanmıştır. İhvan-ı Safa ve bazı Arap müelliflerinin mûsikî nazariyeti sahasında verdikleri eserler de Türk mûsikîsini İslam mûsikî sistemi olarak anlatmışlardır.⁴

XIII. yüzyılda Safiyud-din Abdul-Mü'min Urmevî (1217-1291 M) ile Türk Mûsikîsi nazari sistem olarak net bir biçimde oturmaya başlamıştır. Günümüz müzikolojisinde "sistemci" okulun kurucusu da Urmevî'dir. İki kitabı kısa adıyla **Eş-Şerefiye** ve **El-Edvâr** Türk mûsikî sistemini ve örnek eserlerini teşkil etmektedir.⁵ Bu iki eserle Urmevî, Türk mûsikî teorisini net olarak ortaya koyar.

Eserlerinden **Kitab'ul-Edvâr** Dua ve İthaf edilen şahsı içeren bir mukaddimeden sonra şu ana başlıklar içerisinde te'lif edilmiştir:

- 1- Mûsikînin Anlam ve Kökeni
- 2- Nağmelerin, Seslerin Tarifi ve Tizlik-Peslik
- 3- Perdelerin Taksimi ve Aralıkların Oranları
- 4- Uyumluluk, Uyumsuzluk ve Sebepleri
- 5- Devirler ve Oranları
- 6- İki Telin Oranlanması ve Ud Telleri
- 7- En çok kullanılan devirler ve diğerleri
- 8- İskalalar ve akord biçimleri
- 9- İka (usul) devirleri
- 10- Nağmelerin te'sirleri
- 11- Eser örnekleri ⁶

⁴ Murat Bardakçı, **Meragalı Abdulkadir**, İstanbul, 1986, s. 53, .

⁵ M. Bardakçı, a.g.e., s. 253.

⁶ Sadrettin Özçimi, **Hızır bin Abdullah ve Kitabul-Edvâr (B.Y.L.T)**, İstanbul, 1989, s. 20.

Daha sonraki gelen nazariyatçılar genelde hep aynı konuları işlemişler, çok az değişiklikler yapmışlardır. Özellikle makamlar (Mürekkab) ve usuller konusunda değişik muhtevalar vardır. Ana konuları hep aynıdır.

Urmevî'den sonra Abdulkadir Meragi (1360-1435) sistemin oturmasında ve gelişmesinde en büyük katkıları yapmıştır diyebiliriz. Klasik formda da Urmevî'den daha mahirdi. Nazariyat olarak Urmevî'nin kurduğu sistemi geliştirmiştir. Ancak bestelenmiş eserler konusunda Urmevî'yi geçmiştir.⁷ Şair, bestekar ve müzikolog olan Meragi Türk mûsikî tarihinde ender rastlanan simalardandır. Beste formunda günümüze kadar gelen 20-25 kadar eseri mevcuttur.⁸ Nazari konularla ilgili 6 eseri vardır. 1-**Camîu'l-Elhân**, 2- **Makasîdu'l-Elhân**, 3- **Şerhu'l-Kitabu'l-Edvâr**, 4- **Fevâid-i Aşere**, 5- **Zübdetü'l-Edvâr**, 6- **Kenzü'l-Elhân**.

Camîu'l-Elhan'ın Muhteviyatı: Mukaddime, 12 bab ve hatimedden meydana gelmiştir. Mukaddime 5 fasıldır. 1- Mûsikînin tarifi, 2- Mûsikî sanatının ortaya çıkışı, 3- Mûsikînin mevzuu, 4- Bu bilimin kaideleri, 5- Sebep ve sonucu

I. Bab 4 fasıldır; 1- Savtın tarifi, 2- Nağmelerin tarifi, 3- Nağmelerin işitilmesi, 4- Tizlik ve peslik nedenleri.

II. Bab üç fasıldır; 1-Safiyuddine göre 18 sesin elde edilmesi, 2- Başka bir sisteme göre bu seslerin bulunuşu, 3- Yine bir başka sisteme göre 18 sesin hasıl olması.

III. Bab 5 fasıldır; 1- Buudlar nisbetleri, 2- Buudların birleştirilmesi, 3- Buudların ayrılması, 4- Tabakalardan devirleri elde etme metotları, 5- Uyumsuzluk sebepleri.

IV. Bab üç fasıldır; 1- Cinsler ve nisbetleri, 2- Dörtlü ve beşlinin uyum şekilleri, 3- Tabakalardan diğer devirleri de elde etme metotları.

⁷ Yılmaz Öztuna, **Abdulkadir Merağî**, Ankara, 1988, s. 39,

⁸ M. Bardakçı, a.g.e., s. 127.

V. Bab 4 fasıldır; 1- İki telin pozisyonları, 2- Üç telin pozisyonları, 3- “Ud-ı Kadim” adlı saz ve 4 telin pozisyonları, 4- Ud-ı Kâmil sazı ve beş telin pozisyonları.

VI. Bab 4 fasıldır; 1- Edvâr-ı Meşhure (izmakam), 2- Edvârın tabakaları, 3- 7 avaze, 4- Kutbuddin-i Şirazinin Safiyuddine, Abdulkadirin de her ikisine karşı görüşleri.

VII. Bab üç fasıldır; 1- Buudların birbirinden çıkarılması, 2- Buudların eklenmesi, 3- Cinslerin tertibi.

VIII. Bab üç fasıldır; 1- Meşhur devirlerin bir arada gösterilmesi, 2- Mülayim nağmelerin Arapça ve Farsça adları, 3- Avaze ve Şubelerle perdelerin münasebetleri.

IX. Bab üç fasıldır; 1- Teli ters ve düz taksim metotları, 2- Bilinmeyen bir akort biçimi, 3- Udla icraanın kuralları.

X. Bab 4 fasıldır; 1- Udda güç olan pozisyonları, 2- Hanendeği, 3- İntikal yolları, 4- Çalgıların tasnifi

XI. Bab üç fasıldır; 1- İka, Eski mûsikîcilerin kullandığı İka devirleri, 2- Bugün kullanılan İka devirleri, 3- Abdulkadirin bulduğu İka devirleri.

XII. Bab üç fasıldır; 1- Nağmelerdeki duygu unsuru ve ne şekilde te'sir ettikleri, 2- Altı parmağı kullanarak usul icrası, 3- Mûsikî formları.

Hatime 6 fasıldır; 1- Mûsikî öğrenmeye başlayanların uymaları gereken meclis aadı, 2- 45 değişik mecliste icra edilmeleri için bestelenmiş eserlerin güfteleri, 3- Mûsikî meleke kazanma, 4- Kökler, 5- Gelmiş geçmiş ünlü mûsikîciler, 6- Şed konusu⁹

Meragi'nin diğer eserleri de, ayrı ayrı konuları içermesine rağmen, aynı metotla yazılmıştır.

Ladikli Mehmet Çelebi (Ö. H. 906/1500 M) Fethiyye ve Zeynu'l-Elhan isimli iki tane kitap te'lif etmiştir. Bu eserler Arapça kaleme alınmış olup ikinci

⁹ M. Bardakçı, a.g.e., s. 140-141.

eseri Osmanlıcaya çevrilmiştir.¹⁰ Türk ilim adamları zamanın edebi ve ilmi lisanını çok iyi derecede öğrenmişler ve o dillerde eser vermişlerdir. Ladiklî Mehmet Çelebi'de bunlardan birisidir. Eserlerinin muhteviyatı klasik Edvâr kitapları gibidir. Yalnız Zeynu'l-Elhan da eski ve yeni mûsikî şînasların görüşlerini mukayese ederek yeni bir sentez geliştirmiştir.

Büyük tarihçilerimizden Zeki Velidi Togan Türklerde mûsikî tarihi için şu kaynakları zikretmektedir.

Mir Muhammed Emin Buhari, Risale dar mûsîgi

Hafız Dervîş-ali Cengî, Tuhfat-u's-Surur,

Rauf Yekta, Türk Mûsikîsine dair tettebbular

Sadeddin Nûzhet Ergun Türk Mûsikî Antolojisi¹¹

Türk Mûsikîsiyle ilgili kaynakları daha da çoğaltarak yazabiliriz. Fakat kaynakların hepsinin anlattıkları, muhteşem bir ses sistemine ve usule sahip olan Türk Mûsikîsini anlatmaktadır. Sistem olarak model; Safiy'ud-din Urmevî ve Abdulkadir Meragî'nin kurduğu nazariyatı değişik açılarla anlatmaktadır.¹² Bazı kaynaklar ise sadece eser notaları veya güfte kitapları halinde mevcuttur.

¹⁰ Ruhi Kalender, **XV. Yüzyılda Mûsikî, Kuramı, (Basılmamış Doktora Tezi)**, Ankara, 1982 s. 61 .

¹¹ Zeki Velidi Togan, **Tarihte Usul**, İstanbul, 1985 s. 242, .

¹² Daha geniş malumat için bkz. Onur Akdoğu, **Türk Müziği Bibliyografyası**, İzmir, 1989; Salih Ergun, **Türkiye Müzik Bibliyografyası**, Konya, 1994.

GİRİŞ

Tarihin en eski medeniyetlerinden birisini kurmuş olan Türkler, medeniyet tarihinde demiri ilk işleyen ve atı ehlileştirerek günlük ve içtimai hayatın vazgeçilmez unsuru haline getirerek, böylece sür'at ve güç kazanıp geniş bozkırlarda kalabalık düşmanlarına ve sert iklim şartlarına karşı mücadele veren bir yeteneğe sahip olmuşlardır. Eski Türklerin dini amaçlarla ve muayyen zamanlarda bazı törenler yaptıkları, bu törenlerde ve cenazelerin ardından tertip edilen yuğ'larda dini mahiyette Mûsikîye yer verdikleri bilinmektedir. Müzik Türklerin İslam'dan önceki yaşantılarında da önemli bir yer tutmakta ve onların "pipa" ve "kopuz" adı verilen sazları kullandıkları da bütün kaynaklarda geçmektedir. Bundan dolayı Türk Mûsikîsinin en eski şeklini "bahşı" ve "ozan"ların kopuzlarla çaldıkları nağmelerde aramak gerekmektedir.¹

İslam Mûsikî müelliflerinden bazılarının eski Türk Mûsikîsi hakkında verdikleri bilgilere göre; Türklerin Arap ve Acemlerden ayrı kendilerine has, mili bir Mûsikîleri olduğunu kaydetmişlerdir. Türklerin Mûsikî aletleriyle icrâ ettikleri terennümlere "Gök" sesle okuduklarına da "ır" ve "Dule" derlerdi. Göklerin adedi senenin günlerine müsavi olmak üzere 366 olup, her gün hakanın huzurunda bunlardan birisinin terennümü teşriyat gereklerindendi. Özellikle bunlardan 9 tanesinin her gün terennümü alışıla gelmiş bir adetti.²

Türklerde Mûsikî o kadar önem kazanmıştır ki, sosyal hayatın mühim bir parçası haline gelmiştir. Acı günlerde, tatlı günlerde, zaferlerde, seferlerde hayatın her kademesinde Mûsikîyi görmek mümkündür. Eski Çin seyyahlarından Vang - Yen - Ti'nin şu görüşleri çok enteresandır. "Halk uzun ömürlüdür. Bu ülke halkı gayet neş'eli, keyfli şatır halktır. Hayatı severler. Ata binmeyi de severler. Onların üflemek suretiyle ses veren ve kırıışlı Mûsikî aletleri vardır. Bu memleket ahalisi uzun müddet için gezmeye gittikleri

¹ Bayram Akdoğan, **Fethullah Şirvani ve Mecelletün fi'l Mûsika** adlı eserinin XV. Yüzyıl Türk Musikî Nazariyatındaki Yeri, (Basılmamış doktora tezi), Ankara 1996, s.19.

zaman, mutlaka kendileriyle beraber bir Mûsikî aleti götürürlerdi.”³ Eski Türklerdeki bu adet hala günümüzde yaşamaktadır. Gurbete çıkan bir aşık, askere giden bir ozan mutlaka yanında bağlamasını götürür. Orta Asya'dan süzüle süzüle gelen kültür yansımaları Anadolu'da aynen devam etmiştir.

Türk Mûsikîsi Anadolu'ya Orta Asya'dan kopuzun sapında sistemleşmiş ve gelişmiş olarak gelmiştir. Bugünkü bağlamanın sapındaki perde sistemi kopuzunki ile hemen hemen aynıdır. Zaten Bağlamadaki perdelerde Türk Mûsikîsi makamlarının en çok kullanılan sesleridir. Bu sihirli sesleri Türkler o kadar mükemmel kullanmışlardır ki hastalık tedavisinden insan terbiyesine kadar bir çok alana yaymışlardır. Hayatın her safhasında Mûsikî ile meşgul olmuşlardır.

Başlangıçtan günümüze kadar gelişerek gelen Türk Mûsikîsini tarih süreci içerisinde altı dönemde inceleyebiliriz.⁴

1- Hazırlık ve Oluşma Dönemi: Başlangıçtan Meragalı Abdulkadire (1360-1435) kadar uzanan dönemdir.

2- Klasik Öncesi (Preklâsik) Dönem: Meragalı Abdulkadir'den (1360-1435) İtrî'ye (1640-1712) kadar uzanan dönemdir.

3- Klâsik Dönem: İtrî'den (1640-1712) Dede Efendi'ye (1778-1846) kadar olan dönemdir.

4- Neoklâsik Dönem: Dede Efendi'den (1778-1846) Hacı Arif Bey'e (1831-1884) kadar uzanan dönemdir.

5- Romantik Dönem: Hacı Arif Bey'den (1831-1884) Hüseyin Sadettin Arel'e (1880-1950) kadar uzanan dönemdir.

6. Reform Dönemi: Hüseyin Sadettin Arel (1880-1950) ile başlayan ve devam eden dönemdir.⁵

² İsmail Hakkı Özkan, **Türk Musikî Nazarıyatı ve Usulleri**, İstanbul 1987, s.18; M. Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1981,s.73; Zekai Kaplan, **Dini Musikî Dersleri**, İstanbul 1992, s. 282.

³ Sadri Maksudi Arsel, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul 1947, s. 321-322,

⁴ Şeref Çeker, **Türk Musikisinde Usul**, İstanbul 1996,s. 13.

Bu dönemlerin her birisinde Türk Mûsikîsi sahasında oldukça dirayetli Nazarîyatçılar ve bestekarlar yetişmiştir. Bu çalışmaların ürünü olarak Mûsikîmiz hakkında geniş bilgiler bulabiliyoruz. Her nesil bir önceki neslin kültürünü çok iyi aktardığı için rahatça bağlantı kurabiliyoruz. Fakat günümüzdeki çalışmaların yetersizliği, her konuda olduğu gibi Mûsikî ilminde de ecdadımızın yaptıklarını hakkıyla anlamış değiliz. Bundan dolayıdır ki, zaman zaman kavram kargaşasına düşüyoruz. Bunun açık örneklerini asrımızda görmemiz mümkündür.

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar sistem tartışması olmamıştır. Urmevî'nin kurduğu sistem kabul edilmiş ufak tefek eklemelerle mürekkeb makamların çoğalması üzerinde durulmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra sistemde büyük değişiklik olmuştur. Rauf Yekta Bey, Arel, Ezgi ve Ekrem Karadeniz gibi Nazarîyatçılar bin yıllık kullanılan ses sistemine ekler yaparak değiştirmişlerdir.⁶ Bu değişim asırlardır kullanılan Türk Mûsikîsinin 17 eşit olmayan aralığının 24, 41 ve daha değişik sayılara ulaşmasına sebep olmuştur.⁷ Bu değişkenlik içerisinde zaman zaman anlaşılmaaz durumlar ortaya çıkmaktadır.

Bu kargaşanın ortadan kalkması için önceki Mûsikî Nazarîyat kitaplarının incelenip günümüz Türkçesiyle anlaşılabilir hale getirilmesi gerekir. Böylece zamanlar arasında köprü kurarak kültürümüzün daha iyi anlaşılması sağlanabilir. Bu yoldan hareket ederek bizde XV. yüzyıl Müzikologlarından Yusuf Kırşehirî'nin Risâle-i Mûsikîsi'nin Osmanlıca tercümesini transkribe ettik. Transkrib yaparken metnin aslına uymaya azami gayret sarfettik. Metnin kenarındaki haşiyeleri yıldız vererek dipnot şeklinde sayfanın aşağısına aldık. Çalışmamızda zaman kısıtlı olduğundan dolayı günümüz Türkçesiyle yazamadık. Ama ileride bir başka çalışmayla bu düşüncemizi tamamlayacağız.

⁵ Ercüment Berker, *"Türk Musikîsinin Toplumsal Değeri"*, Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, I/2, Ankara 1984, s.147-168

⁶ Yalçın Tura, *Türk Musikîsinin Meseleleri*, İstanbul 1988, s. 165.

⁷ Hüseyin Sadettin Arel, *Türk Musikîsi Nazarîyat Dersleri*, (nşr. Onur Akdoğu), Ankara 1993; Ekrem Karadeniz, *Türk Musikîsinin Nazarîye ve Esasları*, Ankara, Tarihsiz.

I. BÖLÜM

XV. YÜZYILDA TÜRK MÛSİKÎSİ

A- BU DÖNEMDE YAPILAN NAZARİYAT ÇALIŞMALARI

XV. yüzyıl Türk Mûsikîsi, gerek Mûsikî kaynakları açısından ve gerekse Türk Mûsikîsi sahasında eser ortaya koyan Mûsikî alimleri bakımından parlak bir dönemi yansıtır. Bu yüzyılda Türk dünyası Doğuda ve Batıda siyasi açıdan ilerlemeler kaydederken, buna paralel olarak ilim ve sanat yönünde de büyük gelişmeler olmuştur. Bu dönemde her türlü ilim dalında muazzam alimler yetişmiş, Mûsikî sahasında da bir çok ilim adamı ortaya çıkmış ve çok kıymetli eserler te'lif etmişlerdir.¹

Sultan II. Murad ilme ve sanata olan tutkusu yüzünden bütün ilim ve sanat erbabını teşvik ederek himaye etmiştir. Bundan dolayıdır ki, Doğuda Şahruh (1405-1447) nasıl Hüseyin Baykara (1470-1506)devrini hazırlamışsa Batıda da II.Murad (1404-1451) da Fatih (1451-1481) devrini hazırlamıştır.

XV. yüzyılda Doğu Türklerinin Herat'ta gerçekleştirdiği rönesansın bir benzeri Batıda II. Murad döneminde Bursa'da başlatılmış ve bu parlak dönemin Mûsikî hayatı büyük canlılık göstermiştir. Kendisi de bestekar olan II. Murad nazarî alandaki çalışmalara hız verdimiş, yüzlerce birleşik makamları yaptırarak tecrübe ettirmiş ve kaydettirmiştir. Hızır bin Abdullah'ın el-Edvârı, Bedri Dilşadın Muradnamesi ve muhtemelen Kırşehirli'nin Risâlesi bu dönemde te'lif edilmiştir.

Hızır b. Abdullah Türk Mûsikîsi Nazarîyatı konusunda, kendisinden önce yazılmış kitaplardan da faydalanarak eser te'lif eden müelliflerin en tanınmışlarından. Mûsikî Edvârı adını taşıyan bu eserin bir nüshası,

¹ Bayram Akdoğan, Fethullah Şirvani ve Mecelletün fi'l-Mûsîka adlı eserinin XV.Yüzyıl Türk Musikî Nazariyesindeki Yeri, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1996, s. 20.

Topkapı Sarayı Revan Köşkü yazmaları arasında AO: 1728'de bulunmakta ve H. 845/M. 1441 tarihini taşımaktadır. Diğer bir nüshası da Berlin Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu eserin bir kopyası Arel Kütüphanesi'nde diğer bir kopyası da Ankara Cebeci İl Kütüphanesi'nde (T.Y. 133'te) bulunmaktadır. Eserin Mukaddimesindeki fihriste göre 48 fasıldan ibaret olduğu yazılmıştır.²

Bu dönemde Mûsikî alanındaki çalışmaları, icrâat ve Nazarîyat yönünden Türk Mûsikîsinin büyük dehalarından birisi olan Mûsikî alimi Abdulkadir Meragi'dir. Abdulkadir Meragi 1360-1435 tarihleri arasında yaşamış ve hayatının en olgun dönemini XV. asırda geçirmiş kitaplarını ve büyük bestelerini bu dönemde te'lif etmiştir. Ayrıca öğrencilerini de bu devirde en üstün seviyede yetiştirmiştir. Meragi yalnız XIV. ve XV. yüzyılın değil Klasik Türk Mûsikîsinin eşsiz alimlerinden birisidir. Eserlerinin bazıları günümüze kadar ulaşmıştır. Nazarî alanda yazdığı eserler Türk Mûsikîsinin kaynak niteliğindeki eserlerdir. Bu eserler şunlardır:

1- Camiu'l-Elhan

Mukaddime, 12 bab ve hatimeden³ oluşan bu eser Türk Mûsikîsinin genel Nazarî bilgilerini içermektedir. Nisan 1405'te tamamlanan eseri oğlu Nuruddin Abdurrahman'a ithaf etmiş daha sonra 1413'te yeniden gözden geçirerek Sultah Şahruh'a ithaf etmiştir.⁴

2- Makasidü'l-Elhan

Bu eseri Timurlular devrinde te'lif etmiştir. Yine Mûsikî Nazarîyatını anlatan bir eserdir. 21.11.1418'de bitirmiştir. 11.2.1423'te tekrar gözden geçirerek te'lif etmiştir.⁵

² B. Akdoğan, a.g.e., s. 21.

³ Murat Bardakçı, **Meragî Abdulkadir**, İstanbul 1986, s.140.

⁴ Yılmaz Öztuna, **Abdulkadir Meragî**, Ankara 1988, s. 57.

⁵ Y. Öztuna, a.g.e., s. 58.

3- Şerhu'l-Kitabu'l-Edvâr

Urummyalı Safiyuddin'in (1216-1294) Kitabu'l-Edvârının şerhidir. Safiyuddin'in verdiği bilgileri daha açıklayıcı bir mahiyettedir.

4- Fevâid-i Aşere

Mûsikînin dini boyutunun ve Nazarî bilgilerini içeren ve önceki Mûsikî şînasları anlatan bir eserdir.⁶

5- Zübdetü'l-Edvâr

Şerhu'l-Edvârın daha kısaltılmış özetlenmiş bir şeklidir. Aynı bilgileri ihtiva etmektedir.

6- Kenzü'l-Elhân

Şimdiye kadar incelenmemiş olan bu eser hakkında “Mûsikî tarihini değiştirecek bir kaynak” gözüyle bakılmışsa da nüshanın nerede olduğu net olarak ortaya çıkarılamamıştır. Muhtemelen Tahran Melik Kütüphanesi'nde 6317/2 nolu eser olduğu düşünülmektedir. Abdulkadir'in kendi eserleri bu kitapta mevcuttur.⁷

Bu bölümdeki diğer bir Mûsikî bilgini Ahmet oğlu Şukrullah'tır. Ahmet oğlu Şükrullah (1388-1470) da II. Murad'ın emriyle Safiyudd-Dinin Edvârını tercüme etmiş ve bu kitaba bazı Mûsikî konuları eklenmiştir. 1464 veya 1470 yıllarında öldüğü tahmin edildiğine göre o da bu yüzyılın nezh simalarındandır.⁸

Yusuf Kırşehirî'nin hayatı hakkında fazla bir malumat bulunmamakla birlikte Risâle-i Mûsikî'yi bu yüzyılda te'lif eden değerli Mûsikî şînaslardandır. Eser (1411 M) tarihinde Farsça yazılmış, daha sonra Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir.⁹

⁶ M. Bardakçı, a.g.e., s. 146.

⁷ Bu eserler hep Farsça olarak te'lif edilmiştir. Yalnız Öztuna'nın adı geçen eserinde Abdulkadir'in Kitabu'l-Edvâr diye Türkçe bir eseri olduğunu belirtiyor ve ayrıca Meragî'nin eserlerine dört tane daha ekleme yapıyor. a.g.e., s. 57-66.

⁸ B. Akdoğan, a.g.e., s. 22.

⁹ Bursalı Mehmet Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, III, İstanbul 1975, s. 304.

Ladikli Mehmet Çelebi (888 H/1470 M)'de bir Türk Mûsikî Nazarıyatçısı olup, Amasya'da doğmuştur. II.Murad'ın şehzadeliliği zamanında el-Fethiyye adlı eserini Ona sunmuştur. Bu eserde eski ve yeni makamlara yer vermiş ve Mûsikî Nazarıyatından bahsetmiştir. Zeynu'l-Elhân adlı eserini de II. Beyazid'e sunmuştur. Ladikli bu eserinde birinci eserine göre daha ayrıntılı olarak Mûsikîden bahsetmiştir.¹⁰

Ayrıca 1467 yılında Amasya'da doğan Şehzade Korkut (1467-1513) dedesi Sultan Fatih'in yanında İstanbul'da okumuş Mûsikî-şinas, bestekâr ve şairdir. XV. yüzyılda Türk Güzel Sanatlarını teşvik etmek ve ödüllendirmek geleneğine Şehzade Korkut da uymuş sanatkarların yetişmesine destek olmuştur.¹¹

XV. yüzyılda yaşamış olan Hacı Bayram Veli (1352-1429 veya 1430 M) de öz Türkçe ile şiirler yazmış, kurduğu tarikatla Mûsikîye yer vermiş, Mûsikî Nazarıyatçısı olmamakla birlikte dinî Mûsikînin gelişmesine yardımcı olmuş, ayrıca kendisi de günümüze kadar gelen bazı ilâhîler bestelemiştir.¹²

Hacı Bayram Veli'nin damadı olan Eşrefoğlu Rumî (Ö.847 H -1469 M) de bu çağda yaşamış, Eşrefoğlu Tarikatını kurmuş ve çok güzel ilâhîler bestelemiştir.

Bedri Dilşad (1404 - ?) Türk bilgini 22 yaşında iken II. Murad adına Murad-Name adlı nazım şeklinde bir ansiklopedi te'lif etmiştir. Bu eserde uzunca Mûsikîden bahsettiği için o bölümü içeren beyitler adeta bir Edvâr kitabı niteliğindedir. Bu büyük eseri 8 ay gibi kısa bir sürede bitirip II. Murad Han'a takdim etmiştir.¹³

Aslen Kastamonu İsfendiyar sarayına mensub iken Fatih Sultan Mehmed'in (1451-1481) hizmetine giren Fethullah Mü'min Şîrvânî XV. yüzyılın ikinci yarısında Fatih'e Arapça yazdığı Mecelletun fi'l-Mûsika isimli

¹⁰ B. Akdoğan, a.g.e., s. 23.

¹¹ B. Akdoğan, a.g.e., s. 23.

¹² Nuri Özcan, "Osmanlılarda Musikî", *Osmanlı Ansiklopedisi*, III, s. 219.

¹³ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Musikî Ansiklopedisi*, I, Ankara 1990, s. 151.

eseri takdim etmiştir.¹⁴ Eser Mûsikî Nazarîyatı yönünden muazzam bir çalışmadır.

Kimliği hakkında henüz bilgi bulunamayan, ancak Batı Türkistanlı olduğu sanılan Şah b. Hacı Böke, Hüseyin Baykara'nın veziri Ali Şîr Nevâî'ye takdim ettiği "**Mukaddimetu'l-Usûl**" adlı eseriyle bu yüzyılın sonlarındaki çalışmalara katkıda bulundu. Mûsikînin yapısı üzerindeki "**Behcetü'r-Ruh**" adlı eseriyle Abdülmü'min b. Safiuddin de XV. yüzyıl Mûsikî Nazarîyesi çalışmalarında yerini aldı.¹⁵

Öte yandan Abdulkadir Meragi'nin talebesi olan Gulâm Şadi (v. 1490) ile Mûsikî şinas, edib ve alimleri himayesiyle tanınan Doğu Türkistan hakanlarından Hüseyin-i Baykara (v. 1506) da din dışı sahasındaki eserleri zamanımıza ulaşmış en eski bestekarlardandır.¹⁶

B- XV. YÜZYILDA TÜRK MÛSİKÎSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1- XV. Yüzyılda Türk Mûsikîsinde Nota ve Ses Sistemi

Bu yüzyılda Türk-İslam Mûsikîsinde kullanılan nota sistemi, ebced adı verilen bir çeşit harf notasıdır. Ebced notası, bir alfabetik ve seslerin harflerle gösterildiği bir sistemdir. Aslında bir tane değil, bir çok ebced notası vardır.¹⁷ Fakat biz bunların teferruatına girmek istemiyoruz.

IX. yüzyılda Kindî, bir ebced notası kullanmıştır. Buna rağmen, Arapların Kindî'den önce de nota kullandıkları ihtimali vardır. Onun, Arap dışı medeniyetlere de açık bir ilim adamı olması sebebiyle, Yunan alfabe notasından esinlenerek, Arap harfleriyle bir ebced notası yaptığı söylenmektedir. Kindî'den sonra X. Yüzyılın ilk yarısında, Farabî ebced

¹⁴ Y. Öztuna, a.g.e.l, s. 292

¹⁵ N. Özcan, a.g.e., s. 219.

¹⁶ N. Özcan, a.g.e., s. 219.

¹⁷ B. Akdoğan, a.g.e., s. 32.

notasını geliřtirmiřtir. XIII- XV. yūzyıllarda Tūrk Mūsikīsi Nazarıyatçıları, eserlerinde bu notayı kullanmıřtır.¹⁸

Farabī (ö. 950 M.), řark Mūsikīsini ilk būyūk ūstādı olarak kendini gōstermiřtir. İbn Sina (ö. 1037), İbn Zāila (ö. 1048), el-Mesūdī (ö. 957 ?), Ebu'l-Ferec el-İsfehānī (ö. 967 M.) ve İhvān-ı Safā'nın Risāleleriyle (X. Yūzyıl) bu çalıřmalar daha da geliřmiř, İslam Mūzięi fiziksel esaslara tam olarak yerleřtirilmeye çalıřılmıř ve bilimsel bir kimlik kazanmak safhasına gelinmiřtir. Miladi XIII. yūzyılın sonlarına doęru ise, Ortadoęu'nun Zarlinos'u kabul edilen Safiyu'd-Dīn el-Urmevī (ö. 1294 M.)'nin iki kitabı, kısa adlarıyla řerefiye'si ve el-Edvār'ı, İslam Mūzięi teorisine en parlak dōnemi yařatmıřtır.¹⁹

Ortaçaę Tūrk-İslam Mūsikī bilginlerinin kullandıkları ebced notasında, Arap harflerinden her biri ve bir harf grubu, bir sese tekabūl etmektedir. Seslerin uzunlukları, harflerin altına konan rakamlarla gōsterilmektedir.

Bu yūzyılda Tūrk-İslam Mūsikīsinde kullanılan ses sistemi, 17 aralıklı ses sistemidir. Zūlkūll denilen bir oktav, tūm eski teori kitaplarında 17 eřit olmayan parçaya ayrılır. Bařka bir deyimle, bir sekizli 18 ses ihtiva eder. Bu perdelerin elde edilmesi metodu, dikkatle incelenecek olursa, bu sistemin, daha ōnce mevcut bulunan seslerden bir sistem haline getirildięi, yoksa seslerin, sistemin bir sonucu olarak ortaya atılmadıęı açıkça gōrūlūr.

Perdelerin, mutlak-ı veter (Ud'da, telin ūzerine parmak basmaksızın açık halī) denilen hayāli bir tel ūzerinde taksīmatı řōyledir: Telin, ud'da kūūk eřik tarafında olan kısmına burun tarafı denir ve buraya elif (= A) iřareti verilir. Būyūk eřik tarafına da tarak tarafı denir ve buraya mim (= M) iřareti verilir. Tel bōyle açık vaziyette iken Yegāh sesine akortlu olarak kabul edilir ve kūūk eřik tarafından, būyūk eřięe doęru harflendirme iřlemine bařlanır. Bundan sonra A-M telinde řu iřlemler yapılır.²⁰

¹⁸ Y. Ōztuna, a.g.e. II, s. 96-97.

¹⁹ M. Bardakçı, a.g.e., s. 53.

²⁰ B. Akdoğan, a.g.e., s. 33

1- A-M telinin tam orta noktasına YH işareti konur, burası Nevâ perdesidir, oranı 2/1'dir.

2- A-M teli üç kısma bölünür, A'dan sonra gelen ilk noktaya YA işareti konur, burası Dügâh perdesidir, oranı 3/2'dir.

3- A-M teli dört kısma bölünür. A'dan sonraki ilk noktaya H işareti konur, burası Rast perdesidir, oranı 4/3'tür.

4- H-M teli dört kısma bölünür. H'dan sonra ilk noktaya Yh işareti konur, burası Çargâh perdesidir, oranı 16/9'dur.

5- A-M teli dokuz kısma bölünür. A'dan sonra ilk noktaya D işareti konur, burası Hüseyinî Aşirân perdesidir, oranı 9/8'dir.

6- D-M teli dokuz kısma bölünür, D'den sonraki ilk noktaya Z işareti konur, burası Geveş'tir, oranı 81/64'tür.

7- H-M teli sekiz kısma bölünür, parçalardan biri, bölünen bu kısma pes taraftan eklenir, bulunan noktaya h işareti konur, burası Acem Aşirân'dır, oranı 32/27'dir.

8- H-M teli sekiz kısma bölünür, parçalardan biri, bölünen kısma pes taraftan eklenir, bulunan noktaya B işareti verilir, burası Kaba Nîm Hisar'dır, oranı 256/243'tür.

9- B-M teli üç kısma bölünür, B'den sonraki ilk noktaya YB işareti konur, burası Kürdî'dir, oranı 128/81'dir.

10- B-M teli dört kısma bölünür, B'den sonraki ilk noktaya T işareti konur, burası Nîm Zirgüle'dir, oranı 1024/729'dur.

11- T-M teli dört kısma bölünür, T'den sonraki ilk noktaya YV işareti konur, burası Nîm Hicâz'dır, oranı 4096/2187'dir.

12- YV-M teli sekiz kısma bölünür, parçalardan biri, bölünen kısma pes taraftan ilave edilir, bulunan noktaya V işareti konur, burası Irak'tır, oranı 9192/6561'dir.

13- V-M teli sekiz kısma bölünür, parçalardan biri, bölünen kısma pes taraftan ilave edilir, bulanık noktaya C işareti verilir, burası Kaba Dik Hisar'dır, oranı 65536/59049'dur.

14- C-M teli dört kısma bölünür C'den sonra ilk noktaya Y işareti konur, burası Dik Zirgüle'dir, oranı 262114/177147'dir.

15- Y-M teli dört kısma bölünür, Y'den sonraki ilk noktaya YZ işareti konur, burası Dik Hicâz'dır, oranı 1048576/5314341'dir.

16- V-M teli dört kısma bölünür, V'den sonraki ilk noktaya YC işareti verilir, burası Segâh'tır, oranı 32768/19683'tür.

17- D-M teli üç kısma bölünür, D'den sonraki ilk noktaya YD işareti konur, burası Bûselik'tir, oranı 27/16'dır.

Birinci oktavdaki sesler bu şekilde tespit edildikten sonra YH noktasında M'ye doğru uzayan tel üzerinde ikinci oktavı oluşturan sesler de aynı bu sistemle gerçekleştirilir ve LH'ye gelindiğinde iki oktav ses tamamlanmış olur. İkinci oktavdaki seslerin temsil ettikleri perdeler ve rumuzları şöyledir:²¹

Nevâ	(YH):
Nîm Hisar	(YT):
Dik Hisar	(K):
Hüseyinî	(KA):
Acem	(KB):
Evc	(KC):
Mâhûr	(KD):
Gerdâniye	(Kh):
Nîm Şehnâz	(KV):
Dik Şehnâz	(KZ):

²¹ B. Akdoğan, a.g.e., s. 35.

Muhayyer	(KH):
Sünbüle	(KT):
Tiz Segâh	(L):
Zit Bûselik	(LA):
Tiz Çargâh	(LB):
Tiz Nîml Hicâz	(LC):
Tiz Dik Hicâz	(LD):
Tiz Nevâ	(Lh):

Bir sekizli'deki 17 aralık sistemi, Sistemci Okul'un kurucusu olarak kabul edilen Safiyu'd-Dîn'in sistemidir. Ondan sonra gelen Kudbu'd-Dîn Şirâzî (1236-1311 M.), Muhammed b. Mahmud el-Âmilî (XIV. yüzyıl), Ladiklî Mehmed Çelebi gibi sistemci okul mensuplarınca daha da geliştirilmiştir. Meragalı Abdulkadir de, bu teoriye en büyük katkısı yapanların başında gelmektedir.²² Yusuf Kırşehirî de aynı sistemci okulun bir mensubudur.

2- XV. Yüzyılda Türk Mûsikîsinde Makamlar

Bu yüzyılda, makamların sınıflandırılması konusunda, bir çok görüşler olmuş ve değişik uygulamalar yapılmıştır. Makamlar, XIV. XV ve XVI. yüzyıllarda önemlerine ve teknik özelliklerine göre dört gruba ayrılmış, makam, âğâze, şu'be, ve terkîb terimleriyle nitelendirilmiştir. Önce âvâze ve şu'be sınıfları ve bunlardan sonra da terkîb kaybolmuştur. Eğer kuralları kullanılmadan unutulmuşsa, bunlar, diğer sınıflara dahil edilmiş ve böylece bütün sınıflar için sadece makam adı kullanılmıştır.²³ Bugün, aynı anlama gelen söz konusu dört terimi kısaca açıklayalım.

a) Makam:

Makam kelimesinin anlamı, yer, mahal, mevki, Mûsikîde bilim terimi olarak aşk, ezginin durağı, başka bir deyişle ezginin dayandığı tek perde için

²² M. Bardakçı, a.g.e., s. 53.

²³ Ruhi Kalender, *XV. Yüzyılda Musikî Kuramı (Nazarîyatı) ve Zeynu'l-Elhân fi İlmi't-Te'lif ve'l-Evzan*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1982, s. 67.

ad olarak kullanılmıştır. Bir şeyin durduğu ya da kaldığı yer, duruş yeri, belirli yer, durma, durma süresi, bir yerde oturma, toplumsal mevki, makam rütbe ve bir şeyin saygınlığı anlamlarına gelmektedir. Türk perde adları, aynı zamanda makam adları olarak da kullanılmış ve halen de kullanılmaktadır. Arapça perde adları da, ud'un telleri üzerindeki ses perdelerinin adından başka bir şey olmadığı ve bunların Türk kültür alanında, sadece XV. yüzyılın sonuna kadar Nazariyat kitaplarında geçtiği bilinmektedir. Bunun da, yine Türk perde adlarıyla ilişkili olduğu söylenmektedir. Arapça perde adlarının ve bazı perdelerde “gâh” takılarının kullanıldığı da görülmektedir.²⁴

Makam, belirli bir veya bir kaç ses dizisi üzerinde belirli bir gidiş (seyir) sesin hareketidir. Bazı Mûsikî edvârı kaynaklarında makam; **“Bir takım şart-ı mahsus tahtında mazbut olup, silsile-i esvât-ı Mûsikîyenin bir kısmı mahdudunda icrâ edilen nağamât-ı muayyeneye denir”** cümlesiyle tanımlanmaktadır.²⁵ Şîrvânî ise, icrâcılar (erbâbu'l-amel)'in, bu yüzyılda meşhur olan edvâr'a **“makam”, “perde” ve “kûşe”** dediklerini söylemektedir. Meselâ, Rast, Hicâz, Rast dörtlüsüyle Hicâz beşlisinden meydana gelen Zengüle gibi edvâr'a makam denildiğini belirtmektedir.²⁶

Kırşehirli Yusuf Risâle-i Mûsikî adlı edvârında (XV. yüzyıl başı) geçen makam adlarını şöyle kaydetmektedir:

Makamların aslı onikidir. Yedi âğâze, dört şu'be ve geriye kalanı terkîblerdir. Oniki makamın evveli Rast'tır. Diğerleri Irak, Isfahan, Zirefkend-i Kûçek, Büzürk, Zîrgüle, Rehâvî, Hüseyini, Hicâz, Bûselik, Nevâ ve Uşşak'tır.²⁷

b) Âvâze/ Ağaze:

“Sadâ” anlamındadır. XIII-XVI. yüzyıl yazarlarına göre, makamların ayrıldığı dört türden birisidir.

²⁴ B. Akdoğan, a.g.e., s. 36.

²⁵ R. Kalender, a.g.e., s. 46.

²⁶ B. Akdoğan, a.g.e., s. 37.

²⁷ Yusuf b. Nizameddin (Kırşehir) , **Risâle-i Musikî**, Ankara Milli Kütüphane, nr.131, Vr. 5-6, 20-21.

Âvâzeler tam bir dizi değildir. İkinci derecede dizi sayılırlar, ancak özel adları vardır. Bunlar genellikle makam dizileriyle birleştirilirler.²⁸ Safiyu'd-Dîn ve Hızır b. Abdullah'a göre 6 âvâze vardır. Bunlar: Geveşt, Gerdâniye, Nevrûz, Selmek, Mâye ve Şehnâz'dır. Ladikli Mehmed Çelebi XV. yüzyılda bunlara Hisar'ı da katarak 7 âvâze saymıştır. Âvâzların Nevrûz'una Nevrûz'l-Asl denilmektedir.²⁹

c) Şu'be:

XIX. yüzyıldan itibaren tümüne makam denilen kuralların bir kısmına, XV. ve XVI. yüzyıllarda verilen addır. Sayıları Kırşehirli Yusuf'ta 4 tanedir: 1- Yegâh, 2- Dügâh, 3- Segâh, 4- Çargâh'tır.

Şu'beler, tam ve bağımsız diziler değildir. Bazısı özellik taşımayan bir dizi şeklinde görünürken, bazısı da iki sestten meydana gelmiştir. 24 Şu'be, ana dizilerin, diğer bir deyişle makamların işlenmesine yaramaktadır. Şu'beler, eklendikleri makamın dizisini uzatarak zenginleşmesine sağlamak amacıyla kullanılır.³⁰

Şu'belerin sayısı Abdulkadir Meragî'de 24 olarak belirtilmektedir. 1- Dügâh, 2- Segâh, 3- Çargâh, 4- Pençgâh, 5- Aşîrân, 5- Nevrûz-u Arap, 7- Mâhûr, 8- Beyâtî, 9- Nevrûz-u Beyâtî, 10- Hisar, 11- Nühüft, 12- Uzzâl, 13- Eviç, 14- Nikriz, 15- Müberka', 16- Rekb, 17- Sabâ, 18- Hümâyûn, 19- Zavil, 20- İsfahanek, 21- Bestenigâr, 22- Hûzî, 23- Nihâvend, 24- Muhayyer'dir.³¹

d) Terkîb ve Mürekkeb:

Bazı edvâr'a özel bir isim verilmemiş ve bir kaç edvâr'dan meydana gelen makama da bu ad verilmiştir. Meselâ, ikinci tabakanın kısımlarından yedinci'nin, birinci kısımlarından altıncı'ya eklenmesiyle oluşan teferruatlı daireler gibi.³² Bazıları, Mürekkebât'ın, şed ve âvâzelerin dışında kalan

²⁸ M. Bardakçı, a.g.e., s. 64.

²⁹ B. Akdoğan, a.g.e., s. 37.

³⁰ Murat Bardakçı, a.g.e., s. 64.

³¹ M. Bardakçı, a.g.e., s. 70-77

³² B. Akdoğan, a.g.e., s. 38.

devirler olduğunu ve bunlara Safiyyu'd-Dîn tarafından özel bir ad verilmemişken, daha sonraki dönemlerde adlandırıldıklarını söylemektedir.³³

Makam, âvâze, şû'be ve terkîblerin tasnifinde Nazariyatçılar arasında farklılıklar vardır. Bazılarının Şû'be olarak kabul ettiğini, diğerleri Terkîb olarak kabul etmektedir. Meselâ Abdulkadir Meragi Nihâvend, Zavil ve Nikriz'i Şû'belerden sayarken, Kırşehirli Yusuf bunları terkiblerden kabul etmektedir. Kırşehirli, ihtilaflı olan edvârın haricinde, şunları terkîblerden saymaktadır:

Pençgâh, Beste Isfahan, Zirkeşîde, Aşîrân, Bahr-ı Nâzik, Hisarek, Türki-Hicâz, Hicâz-ı Muhâlif, Rahatü'Ervâh, Nevâ-Aşîrân, Zemzeme, Nevrûz-i Rûmî, Sazkâr, Nihâvend-i Rûmî, Nişaburek, Vech-i Hüseyinî, Karcigâr, Rûy-i Irak, Müstear, Nigâr, Gerdâniye-i Nigâr, Gerdâniye-i Bûselik, Sipîhr, Hüseyin-i Acem, Bûzûrk-i Muhaif, Nigâr-ı Nik, Segâh-ı Mâyê, Terkîb-i Sabâ, Nevrûz-i Acem, Çargâh-ı Acem, Uzzâl-ı Acem, Acem-i Rast, Sebz endersebz ve Âğâz-ı Zenbûr.

Bugün hepsine makam adı verilen bu nağmeler, 17'li aralığa göre transpoze icrâ edilerek yaklaşık 160 makam meydana getirilmektedir.

Mûsikî ile ilgili kaynaklarda 550'den fazla makam ismi zikredilmesine rağmen, bu makamlardan kullanılanları, hiç bir çağda 100'ü pek aşmamıştır.³⁴ Bugün ise bunlardan 160 kadarı hakkında kaynaklarda bilgi verilmekte ve ancak 50 kadarı da kullanılmaktadır.

3- XV. Yüzyılda Türk Mûsikisinde Usûller

Klâsik Nazariyat kitaplarında îka' veya başka bir deyişle ritm konusu, teorinin son bölümün oluşturmaktadır. Bu dönemdeki Mûsikî üstadları, eserlerinde îka'nın tarifinden başlayarak, önce onun direklerini ve sonra diğer unsurlarını ve bunların birbirleriyle yaptıkları bileşimleri, kısaca, o dönemin edvârını (usûllerini) anlatırlar.

Bu yüzyılda ve daha önceki yüzyıllarda kaleme alınmış olan Nazariyat kitaplarındaki usûllerin, daire şeklinde gösterilmesi âdet olduğundan, bu

³³ M. Bardakçı, a.g.e., s. 64.

dâirelere, şayet edvâr'dan maksat makam ise, Edvârü'l-Lahnî, eğer bundan usûl kastediliyorsa Edvârü'l-Îkâ'i deniliyordu.³⁵

Bu devirdeki Mûsikî Nazarîyatı ile ilgili kitaplarda, usûller tarif edilirken kullanılan îka' direkleri, bunların prozodik karşılıkları, zaman değerleri ve örnekleri şöyledir:

Îka' Direkleri	Prozodik Karşılığı	Zaman Değeri	Örnek Kelime
Sebeb-i hafif	ten	Bir dörtlük	lem
Sebeb-i sakîl	te-ne	İki sekizlik	ere
Veted-i Mecnû'	te-nen	Bir sekizlik ve bir dörtlük	meger
Veted-i mefrûk	tâ-ni	Bir dörtlük ve bir sekizlik	nâle
Fâsıla-i suğra	te-ne-nen	İki sekizlik ve bir dörtlük	cebelen
Fâsıla-i kübrâ	te-ne-ne-nen	Üç sekizlik ve bir dörtlük	semeketen ³⁶

Bugün kullanmakta olduğumuz usûllerdeki “düm-tek” sözlerinin, yukarıdaki ten-tenenen'lerin sonradan bu hale dönüşmesiyle meydana geldiği ve bu işlemin de Fatih zamanında yapıldığı söylenmektedir. Eski şekliyle bu usûllerin, sağ ve sol elin parmaklarıyla hesap edilerek vurulduğu nakledilmektedir.³⁷

4- XV. Yüzyılda Türk Mûsikîsi Nazarîyatı Kitaplarındaki Diğer Konular

XV. yüzyılda kaleme alınan Mûsikî Nazarîyat kitaplarında, nazarî bilgilerin yanında, enstrümanlar (özellikle ud)'la ilgili bilgiler, ud'da parmak basılacak yerler (desâtin) ve ud'un telleri hakkında bilgilerle, Fisagor (Pythagore)'un sesler arasındaki münasebetlerle ilgili hesaplamalarına ait bilgiler, makamların transpozisyon olarak icrâ edilmelerini yani başka perdelere nakledilerek uygulanışlarını gösteren tablolar, şahıslara ve vakitlere göre makamların tesirleri, makamların icrâ edileceği vakitler, Mûsikî

³⁴ B. Akdoğan, a.g.e., s. 38.

³⁵ B. Akdoğan, a.g.e., s. 39.

³⁶ M. Bardakçı, a.g.e., s. 81.

³⁷ B. Akdoğan, a.g.e., s. 40.

ilmini icad edenlerin, bu ilmi ortaya koymalarındaki amaçları ve bazı ilâve bilgiler de, bu yüzyılda kaleme alınan kitaplarda zikredilmektedir.³⁸

³⁸ B. Akdoğan, a.g.e., s. 40.

II.BÖLÜM

KIRŞEHİRLİ YUSUF VE MÛSİKÎ RİSALESİ

A- KIRŞEHİRLİ YUSUF

1- Hayatı ve Eğitimi

Yaptığımız bütün araştırmalara rağmen Yusuf Kırşehrî hakkında geniş bir malûmata rastlayamadık.¹ Bulabildiğimiz bilgiler pek doyurucu olmamıştır.

Yusuf Kırşehrî XV. yüzyılda yaşamış ve bir Mûsikî Nazarîyatı te'lif etmiş bir Türk müzikologudur.² İyi bir müzikolog olduğu tartışılmaz. Yazdığı kitapta usta bir Mûsikî şinas olduğu görülmektedir.

Bir başka kaynakta ise³ Mevleviyeden Kırşehrîli Yusuf ibn-i Nizamettin tarafından 813 H. (M. 1441) tarihinde Farisi Risâle-i Mûsikî, yazdığı ve daha sonra bu eserin Osmanlıca'ya tercüme edildiği belirtilmektedir.

Kaynaklarda bulabildiğimiz az bilgilere rağmen Risâle-i Mûsikî'yi inceleyince Yusuf Kırşehrî'nin eğitim ve mahareti konusunda bilgi sahibi olabiliriz. Anladığımız kadarıyla müellif, o zamanın ilimleriyle iştigal etmiş yaşadığı zamandan önceki Mûsikî Nazarîyat kitaplarını da sistem olarak iyi öğrenmiştir. Risâle-i Mûsikî'de bunu açıkça görmek mümkündür.

Üçüncü bölümde ele aldığı tanbur metodunu yazabilmek için iyi derecede bir tanbur icrâcısı olmak gerekir. Tanburdaki perdeleri çok güzel bir şekilde açıkladıktan sonra, her perde de icrâ olunabilecek makamları tasnif etmiştir. Bunu yapabilmek için hem enstrümanı iyi derecede çalmak ve Mûsikî Nazarîyatında çok iyi derecede bilmeyi gerektirir. Hal böyle olunca,

¹ Milli Kütüphane, Konya Yazmaları ve Basmalar Bölge Kütüphanesi, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, Konya Mevlana Müze Kütüphanesi, İstanbul Beyazıt Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi ve Fatih Kütüphanesi taranmış olup şu müracaat eserleri de gözden geçirilmiştir ; S. Nüzhet Ergün, *Türk Musikî Antolojisi*, İstanbul 1942-1943; Dr. Suphi Ezgi, *Nazarî Amelî Türk Musikîsi*, İstanbul 1933; Ağah Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1984;

² Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Musikîsi Ansiklopedisi*, II, Ankara 1990, s. 501.

ulaşılabildiğimiz kaynaklarda Yusuf Kırşehirî'nin tanbur çaldığına dair bir bilgi olmamasına rağmen kanaatimizce iyi bir tanburidir⁴ diyebiliriz.

2- Türk Mûsikîsine Katkıları

Her şeyden önce Yusuf Kırşehirî Risâle-i Mûsikî gibi değerli bir eseri te'lif ettiğinden dolayı Türk Mûsikîsine katkısı çok önemlidir. Her devirde yüzlerce Mûsikî şinas yetiştirmiştir. Ama bunların çok azı Nazarîye konularında eser te'lif etmişlerdir. Hal böyle olunca Yusuf Kırşehirî'nin önemi ortaya çıkmaktadır.

XV. yüzyılda Osmanlı da özellikle Mûsikî alanında çok mesafeler katedilmiştir. İlim merkezleri çoğunlukla doğudaki Türk devletlerinin hakimiyeti altındaki kentlerde olmasına rağmen, bu yüzyılda Osmanlı şehirlerine kaymaya başlamıştır.⁵ XV. yüzyılda doğuda Abdulkadir Meragi ve Gulâm Şadi gibi büyük üstadların ve Herat müzik okulunun yaptığı değerli çalışmalara paralel olarak Anadolu'da da II. Murad'ın (1404-1451) döneminde Bursa'da çalışmalar başlatılmış ve Mûsikî hayatında fevkalade parlak bir dönem başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde onlarca Mûsikî Nazarîyat kitapları ve yüzlerce mürekkebe makamlar terkîb edilmiştir. Doğudaki nazarî çalışmalar yoğunluk kazanırken, Osmanlıda ameli faaliyetler daha yoğunluk kazanmıştır. Yusuf Kırşehirî de bu dönemde Risâle-i Mûsikî'yi kaleme almıştır. Hızır bin Abdullah'ın Edvârı Bedri Dilşadın Murad Namesi de bu dönemlerde te'lif edilmiştir.

Yusuf Kırşehirî'nin Risâlesi de genel Nazarîyat kitapları gibi aynı muhtevadadır. Farabî; İbni Sina, Urmevî ve Meragi'nin ortaya koyduğu Türk Mûsikîsinin sistemini kendi yorumlarıyla anlatmaktadır. Ancak Acem-Rast Acem-Zirkeside Bahri-nazik ve Terki-i Sabâ gibi bileşik makamlar sadece Yusuf Kırşehirî'nin Edvârında geçmektedir.⁶ Dolayısıyla bu makamları Türk Mûsikîsine kazandıran Yusuf Kırşehirî'dir diyebiliriz.

³ Bursalı Mehmet Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri III**, (nşr. İsmail Özel), İstanbul 1975, s. 305

⁴ Yusuf Kırşehirî, **Risâle-i Musikî**, Vr. 38

⁵ Zekai Kaplan, **Dini Musikî Dersleri**, İstanbul 1991, s. 284.

⁶ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 1993, s.7,66

B- RİSALE-İ MÛSİKÎ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

1- Risâlenin Nüshaları, Hattı ve Ebatı

Risâle-i Mûsikî'nin Milli Kütüphane'de 131 kayıt numaralı nüshası dışında, araştırmalarımız boyunca başka bir nüshaya rastlanmamıştır. Eseri Osmanlıcaya tercüme eden mütercimi de bilinmemektedir. Eserin orijinali Farsça olup bütün araştırmalarımıza rağmen bulamadık. Yazmalarla yakından ilgilenen değerli ilim adamlarımızdan yardım istememe rağmen onlar da yardımcı olamadılar.⁷

Milli Kütüphanedeki Risâle-i Mûsikî ta'lik yazı siliyle yazılmıştır. Eser ciltli olup kenarları altın yaldızıyla süslenmiştir. Bölümlerin ilk sayfalarının dört kenarı da aynı yaldızla süslenmiş olup bazı kelimelerde yaldızlı olarak yazılmıştır. Bazı varakların yan kenarlarında mütercimin ilaveleri vardır. Biz bu ilaveleri geçen varakların altında dipnot şeklinde transkribini yaptık.

Eserin dış cilt ebatları şöyledir: Boyu 20,5 cm, eni 14,5 cm'dir. Yazıların bulunduğu iç ebatı boyu 15,7 cm, eni 7,5 cm'dir. Varak sayısı 52'dir. Sayfa olarak 104'dür.

2- Mûsikî Anlayışı

Urmevî ve Meragi gibi Yusuf Kırşehirî'de Mûsikînin Allahu Tealanın insanlara ruhlar alemindeyken sevdirdiği bir nimettir. Mûsikî için kullandığı terim “ilm ü latîf”dir. İnsanları daima iyiye götüren leziz ve latîf bir ilimdir. Bu ilmin ortaya çıkmasını sağlayan Süleyman (a.s)'ın talebelerinden Fisagor'dur. İlm-i Mûsikîyi ilk defa sistemli şekilde ortaya koymuştur.⁸

Mûsikî ilminin matematik, tıp, fizik ve astroloji ilimlerinden ortaya çıktığını yazan Kırşehirli bu görüşleri Farabî, İbni Sina ve Urmevî'ye dayandırmaktadır.

⁷ Prof.Dr. Mikail Bayram, Prof. Salih Ergen, Doç. Dr. Nuri Özcan, Yrd. Doç. Dr. Ruhi Kalender.

⁸ Yalçın Çetinkaya, *İhvan-ı Safa'da Müzik Düşüncesi*, İstanbul 1995, s. 51, Yusuf Kırşehirî'nin te'lif ettiği eserin büyük çoğunluğu daha önceki üstadların sistemlerini açıklamaktadır. Müzikologların İslam kültüründe olanların büyük çoğunluğunun görüşü aynıdır. Fisagor fiziksel ve matematiksel olarak musikîyi izah eden il hocadır.

3- Metot ve Teknik

Kırşehirli metot ve teknik yönünden önceki Mûsikî üstadlarının yanında sabırla Mûsikî ilmini öğrenip, üstadın dediklerini yaparak uygulamanın gerekliliğini savunmuştur. Ayrıca öğrendiği ilmi daha da ileri götürerek ince ayrıntılarını kavrayıp üstada erişip yeni makamlar ve usuller tertib edilmesini ifade ediyor.

Teknik açıdan enstrümanların her yönüyle tanınip, seslerin düzenini sağlayıp, uyumlu ve uyumsuz seslerin tespit edilmesini istemiştir. Böylece nağmelerin daha iyi icrâ edilip ve te'siri daha kuvvetli olacağını vurgulamıştır.

4- Risâlenin Kısaca Muhteviyatı

Risâle uzunca bir duadan sonra Risâlenin yazılış amacını açıklayan mukaddimeden sonra teknik bilgileri vermeye başlar.

Nazarî bir Mûsikî eseri olan Risâle-i Mûsikî ilk iki bölümünde şu konulardan bahsetmektedir.

Mûsikî ilminin Hz. Süleyman (a.s.) talebelerinden Fisagor⁹ (M.Ö. 588-500 ?)'a dayandığını, Mûsikînin insan bedeni ve ruhu üzerindeki etkilerini açıklayan Eflatun (M.Ö. 428 347)un fikirleri, Kur'an-ı Kerim'in güzel nağmelerle okunmasının bir peygamber emri olduğunu, ince ve yumuşak ruhlara sahip olan ve Mûsikîden hoşlanan insanların ruhlar alemindeki cümbüşten etkilendiğini, kaba olan insanların ruhlar alemindeki uyumdan nasibini alamadıklarını anlatmaktadır.

Mûsikînin fizik, astronomi, tıp ve matematik gibi ilimlerle yakından ilgisi bulunduğunu tıbbın insanın maddi bedenini tedavi ettiği gibi Mûsikî de insanın ruhsal yönünü tedavi ettiğini ve dinç tuttuğunu vurgulamaktadır.

XV. asırda makam, şu'be, âvâze/agâze ve cins olarak bilinen Mûsikî terimlerinin tamamı sadece makam olarak geçmektedir. Yusuf Kırşehrî, yukarıda bahsedilen makamlardan şu'beyi dörde ayırmış, ayrıca bununda,

⁹ Y. Çetinkaya, a.g.e., s. 56

yani dört şu'benin de dört unsura tekabül ettiğini belirtmiştir. Bu şu'beler şunlardır:

- 1- Yegâh : Hâkî (Toprak)
- 2- Dügâh : Âbî (su)
- 3- Segâh : Bâdî (Hava)
- 4- Çargâh: Nâri (Ateş)

Bununla birlikte ağâze olarak nitelendirilen yedi makamında yedi gezegene tekabül ettiğini ifade etmiştir.

- 1- Geveşt: Zuhule (Satrun)
- 2- Nevrûz: Zûhreye (Venüs)
- 3- Selmek: Merih (Mars)
- 4- Şehnaz: Müşteriye (Jüpiter)
- 5- Maye: Şemse (Güneş)
- 6- Gerdâniye: Utarite (Merkür)
- 7- Hisar: Kamere (Ay)

Yusuf Kırşehirî, asıl makamın 12 olduğunu ve on iki burca taalluk ettiğini açıklamıştır:

- 1- Rast: Hamel'e (Koç)
- 2- Irak: Sevre (Boğa)
- 3- İsfahan: Cevzâ'ya (İkizler)
- 4- Zirefkend kûçek: Sertan'a (Yengeç)
- 5- Büzürk: Esed'e (Aslan)
- 6- Zirgüle: Sünbüleye (Başak)
- 7- Rehavi: Mizana (Terazi)
- 8- Hüseyini: Akrebe (Akrep)

9- Hicâz: Kavs'a (Yay)

10- Bûselik: Cedî'ye (Oğlak)

11- Nevâ: Delv'e (Kova)

12- Uşşak: Hût'a (Balık)

Bunların dışındaki bütün makamların terhibattan olduğunu ileri sürmüştür.

İnsan yapısı itibariyle günün her saatinde aynı performansı göstermez. Ayrıca dış tesirlerin insan ruhu üzerinde olumlu, ya da olumsuz etki ettiği bilinen bir gerçektir.

Mûsikî üstadları bu gerçeği iyi tespit etmişler ve Kırşehirli de belirli vakitlerde belirli makamların icrâ edilmesinin daha te'sirli ve verimli olacağı üzerinde durmuştur, şöyle ki:

1- Subh-i Kâzib vaktinde	(Fecrden önce)	Rehâvî
2- Subh-i Sâdık vaktinde	(Tanyerinin ağarması)	Hüseyinî
3- Duha-i Suğrâ vaktinde	(Kuşluk)	Rast
4- Duha-i Kübrâ vaktinde	(Kuşluk)	Buselik
5- Nısf-ı Nehar vaktinde	(Öğle)	Zirgüle
6- Beyne'-salat vaktinde	(Öğle-ikindi arası)	Hicâz
7- Vakt-ı asr vaktinde	(İkindi)	Irak
8- Vakt-i gurub vaktinde	(Gün batarken)	İsfahan
9- Vakt-i mağrib vaktinde	(Akşam)	Nevâ
10- Vakt-i işa vaktinde	(Yatsı)	Büzürk
11- Uyku vaktinde	(Yatma)	Zirefkend

Risâlenin en ilginç tespitlerinden birisi de insanların renklerine göre Mûsikî zevklerinin farklı olmasıdır. Bu tespite göre; Siyah tenli insanların

tabiatının germi-husk (kurusıcak) olduğu ve bunların irak makamı ve tavabilerinden hoşlanır.

Buğday tenlilerin yapısı yumuşaktır ve İsfehan makamından hoşlanır

Sarıların yapısının şaha soğuk olduğu ve Rast ve Tevâbilerinden hoşlanır.

Kumralların ise kûçek ve tevâbilerinden hoşlanır.

Ayrıca Yusuf Kırşehrî günün yirmi dört saatini dörde taksim etmiş ve bu vakitlerde şu makamların daha etkili olacağını savunmuştur.

1- Fecrden kuşluk vaktine kadar: Tabiatın serd-u ter (daha soğuk) olduğu bu zaman diliminde şu makamların daha sıcak ve hoş olacağı; Hüseyni, Uşşak, Nevruz, Nişabur, Büzürk, Hisar, Muhayyer ve Acem-Aşiran.

2- Kuşluktan ikindi vaktine kadar tabiatın germi-huşk (kuru sıcak) olduğu ve bu vakitte daha soğuk olan Irak, Zirgüle, Neva, Segâh, Hisar, Nihavend, Segah-ı Acem ve Irak-ı Acem makamları.

3- İkindiden yatsı vaktine kadar İsfehan, Rehavi, Bûselik, Maye, Bestenigar Gerdaniye ve Vech-i Hüseyni makamları.

4- Yatsıdan sabaha kadar tabiatın serd-ü huşk (kuru soğuk) olduğu bu zaman diliminde germ-ü terk (daha sıcak) makamlar olan Rast, Şehnaz, Selmuk, Bestenigar, Gerdaniye Aşiran, Renegâh, Uzzal, Hicaz ve Nihavend makamları icrâ olunur.

Yusuf Kırşehrî, Mûsikî ilminin çok sabır gerektirdiğini ve mutlaka bir üstaddan öğrenilmesini vurgulayarak 10 yıllık bir çalışmayla ancak makamların tanınabileceğini belirtmektedir.

Bağdat ulemasının Mûsikînin haram olduğuna hüküm vererek halkı Mûsikîden men etmeleri karşısında üstad Safiyü'd-Din Abdu'l-Mü'min Urmevî'nin¹⁰ şu olayını nakletmektedir:

¹⁰ Türk Musikîsinin yazılı şekilde ortaya konmasını sağlayan ilk musikî alimlerindendir.

Safiyu'd-Din Halifeye giderek fukahanın böyle bir hükmünün yanlış olduğunu ve bunu ispatlayacağını söyler. Halife ispat etmesini ister, Safiyud-Din bir devenin kırk gün aç susuz bırakılmasını ve kırk gün sonra eşrafın ve ulemanın bulunduğu bir ortamda bırakılmasını ve önüne su konulmasını söyler. Eğer deve suya giderken benim söyleyeceğim nağmelere rağmen su içerse ulema haklı, yok eğer deve suyu bırakıp beni dinlerse muhakkak ki Mûsikî şerif ve latîf ilimdir der. Halife emreder söyleneni yaptırır. Sonuçta deve bırakılır. Deve suya giderken üstad bir nağmeyle deveye seslenir ve deve suyu bırakıp üstadı dinler. Bu olay üç kez yapılır üçüncüde de deve nağmeleri dinler. Bundan sonra oradakiler üstaddan özür dilerler ve halife Mûsikî ilminin tahsil edilmesini emreder.¹¹ Bu olaydan sonra büyük Mûsikî üstadları yetişmiştir.

Risâle-i Mûsikî'de duygulara ve hislere göre tasnifi şöyle yapılmıştır:

- 1- Irak makamı : Lezzet (Lezzet, tad)
- 2- Zirgüle makamı : Nevm (Uyku)
- 3- Rehavî makamı : Bükâ (Ağlama)
- 4- Hüseyinî makamı : Hüsn (Güzellik, iyilik)
- 5- Hicaz makamı : Tevazu (Alçak gönüllülük)
- 6- Bûselik : Şiddet-i Kuvvet
- 7- Neva : Şecaat (Yiğitlik)
- 8- Uşşak : Dahk (Gülme)

Ayrıca Kırşehirli, Ney, Çenk ve kanun için metod bilgileri verilmiş. III. bölüm Tanbur metoduna ayrılmıştır. Mükemmel bir metod bilgisi vererek tanbur en ince ayrıntılarıyla tanıtılıp, perdelere göre makamlar tasnif edilmiştir.

¹¹ Bu olay çoğu Nazariyat kitaplarında nakledilir. Mehmet Çelebi (Ladikli), **Zeynu'l-Elhan fi-İlmi't-Te'lif ve'l-Evzan**, (Nşr. Ruhi Kalender), Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora

Risâlenin enteresan yönlerinden birisi de Risâlenin sonuna doğru isimlerle makamların münasebetli olmasıdır. En son olarak makamların burçların, yıldızların, günlerin ve saatlerin münasebetleri tablolar halinde verilmiştir.

Usuller hakkında da zamanının usullerini doyurucu biçimde açıklamıştır. Dokuz kat göğre karşılık dokuz ana usulü açıklaması eski Türk devlet geleneğinde dokuza karşı olan ilgiyi çağrıştırmaktadır.

Kısaca muhteviyatını verdiğimiz Risâle, Mûsikî araştırmacılar için başvurulacak fevkalade bir kaynaktır. Kültür hazinelerimizin tespit edilmesi açısından önceki Edvâr ve Risâlelerin çalışılması zorunludur.

III.BÖLÜM

METNİN TRANSKRİBİ

[1a] Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Hamd-i bî-kıyâs ve senâ'-ı bâ-esâs ol hâlik-i cinn ve ünâs ve râzık-ı cemî'-i ecnâs pâdişâh-ı bende-nuvâz hazretine olsun ki her katre-i nutfe ve zerre-i muhîne ve kemâl-i kudret-i birle ana rahminden nedir meçiyle tertîb idüb cân virdi. Bî-bedâ-yı sun'un ve 'acâyib-i kudretin zuhûra getirmek için nice göñüller sayd idici hûb sûretler misâli söz ve altun 'adem 'âleminde vücûd 'âlemine götürdi ve benî âdem'i sâ'ir mahlûkât üzerine mükerrem ve mufaddal kılmak için 'akl-ı sahîh ve nutk-ı fasîh ve kalb-i selîm ve tab'-ı müstakîm ve latîf-i âvâz birle mahsûs kıldı ve hezârân-ı tuhfe-i tahıyyât ve sıla-ı salâvât o seyyid-i sa'âdât ve mefhar-ı mevcûdât ve matla'-ı sa'âdât ve menbe-i vefâ mecma'-ı safâ ya'nî Hazret-i Muhammed Mustafa üzerine nisâr ve îsâr olsun. Bundan soñra bilgil ki Yusuf ibn-i Nizameddin ibn-i Yusuf Rûmî el-Ma'rûf bi-şehr-i bi-Kırşehirî el-Mevlevî rahimehu'llâhu ba'zı 'azîzler andan iltimâs itmişler ki işbu şekil ve muğlak 'ibârâtdan[1b] bir gülücek ve rûşen 'ibârâta götüresin. Tâ ki müfîd ola ve muhtasar ola dimişler. Ol merhûm dahi tettebbü' itmiş geçmiş üstâdlarıñ edvârından bir muhtasar edvârını fârisî lisânınca bünyâd eylemiş. Tâ ki okuyana ve işidene fâ'ide bir dahi ol üstâdlara du'â ile yâd ideler. Ammâ bu 'asırda dahi ba'zı ashâb geldiler. Bu du'âcıdan istida'â itdiler ki bu kitâbı Türkî lisânınca tercüme oluna. Tâ ki fâ'idesi 'âmma ve hassa berâber ola ve bu du'âyı dahi du'âdan yâd itmeyüb ehl-i hünerden tevakku' oldur ki teşrîf-i mutâla'a buyuralar. Eğer hâlel var ise ıslâh ideler i'tirâz itmeyeler tâ zikr-i cemîl ve ecr-i cezîl bulalar.

Pes bilgil kim rivâyet eyler zâhir Farâbî rahimehu'llâhu 'aleyh ki mebda'-ı bedâyi ve masnû'-ı sanayi' Teñgri tebâreke ve te'âlâ çünkü eflâkı ve encümü yaratdı. Emretdi harekete geldiler. Anlarıñ hareketlerinden âvâzeler zâhir oldu. Ve ol âğâzeler eğânî ad kodılar. Ve 'ilm-i mûsikî andan

peydâh oldu. Ve bu 'ilmiñ iştikâkı ol âğânî rûha neydendir. Pes bu 'ilm-i rûhânîdir. Ve hükemâ bu 'ilmi riyyâzâtıyla keşf olmuşdur. Ve Safiyyuddin Abdülmümin cemî'-i 'ulûmuñ nihâyetine irmişdir. Ve bu 'ilm-i mûsikîde dahi sâhib-i kemâl idi. Ve bu 'ilmi ol ihyâ eyledi. Ve bu fende bunca tasnîfler eyledi. Ve dahi edvâr-ı bünyâd ondan oldu. Üçyüze yakîn nevbet-i müretteb düzmüşdi. Hiçbir üstâd andan çok tasnîf düzmemişdi. Ve ol üçyüz nevbetiñ dahi elliye zâhir olmuşdur. Ve oniki burcdan oniki makâm tasnîf eyledi. Ve yedi yıldızdan yedi âvâze aldı. Ve dokuz felekden dokuz dürlü darb usûlü[2a] peydâh eyledi. Ve her makâmıñ aslıñı âvâzeden fark eyledi. Gördi ki dört nev'idir. Bu dört nev'i dört 'anâsıra mukâbil eyledi ki ateş ve havâ ve mâ' ve hâkîdir. Ve herbirine bir dürlü isim kodı. Bu tahkîk dahi oldur kim ezl-i ezelde ol âğâze-i rûhânî cânlar işitüb dururlardı. Ve anınla insi tanıb dururlardı. Şimdi nâ-gâh bir hoş âğâze işitdiler. Ya çenk ya ud ya nây veya dahi ğayrıdan işideler. Cânlar ol evvel ezeli ezelde işitdiği âğâze ki ana eğânî-i rûhânîdirler. Yâdâdır. Eğer cünbüşe ve harekete gelür. Niçün? Anuñ içün ki cânların evvel o âvâze ile ezelden sâbıkası ve şenlik vardı. Ammâ ba'zı ervâh ol âvâzeyi işitmemiş idi. Şimdi bunda işitseler inkâr eylerler. Eğer anda işitme olalar idi. Bunda dahi zevk ve şevk ve cünbüşe ve harekete gelirlerdi. Ve hoş vakit olalar idi. Şöyle ki Safiyyuddin Abdülmümin zamânında Bağdâd şehrinde 'ulemâ'-ı Bağdâd bu 'ilmi nefy itmek murâd itdiler. Harâmdır didiler. Safiyyuddin Abdülmümin bunu işitdi. Halîfeniñ katına vardı. Eyledi halîfe-i rûy-ı zemîn-i zamân bir kezden bu 'ilmi men' itmek münâsib değil. Zîrâ bu 'ilm men'-i pâdişâhlara münâsib değil. Hele bir kez tahrîb eylediñizde andan soñra men' ittdiñiz diyecek. Halîfe éyitdi. Bence sinayalım. Buyrun bir deveyi kırk gün susuz koyalar. Kırk günden soñra bir leğene su koyalar. Öñüne götürerler. Ben dahi kuyende leğene bünyâd oraya yiğit. Eğer deve suyu koyub âvâze ile meşğûl olursa bilesiz ki bu 'ilm-i şerîfdir. Ve bundan ziyâde yokdur. Eğer âvâze diñlemeyüb suya meşğûl olursa[2b] bilesiz ki şerîf değildir. Ve ziyân dahi vardır. Bu sözü maslahat görüb halîfe buyurdu ki bir deveye su virmediler dahi kırk günden soñra meydân âreste idüb cemî' 'ulemâ' ve

fuzelâ-ı ekâbir ve 'ayân-ı ümerâ ve fukarâ hâss-ı 'ilm cümle cem' oldılar. Halîfe hizmetine geldiler. Tâ göreler ki Şeyh Safiyyuddin deve ile ne eyler? Halîfe buyurdi. Deveyi götürdiler. Dahi ayağın bağladılar. Ve bir gümüş leğeni su ile doldurdular. Ol kırk günden berü susuz olan deveniñ ayağı bağıın alub bakdılar. Gördüler ki deve dahi seğirdi seğirdi suya varub içeyim derken bu yakadan şeyh "Kıf yâ cemel" deyüb bir nevbet-i müretteb zirgüle mâkâmında âvâze bünyâd eyledi. Deve gördi ki bir hoş âvâz kulağına girdi. Gözlerin şeyhden yaña diküb dahi gözlerinden yaş revâne eyledi. Bir def'a ve bir def'a dahi hele üç kerre tamâm deveniñ ağzı suya yetişdikde şeyh âğâze eyleyüb deve suyu içmekden fâriğ olub şeyhe karşı gözleriñ dahi yaşlar akıtdı. Pes cümle halâ'ik anı görüb hâss-ı 'âmm bildiler ki bu 'ilm şerîf 'ilmdir. Nefy eylemekden ferâğat eylediler. Andan soñra hoş-havânlarının ve gûyendeler ve nâzik tevhîz sâhibi tabi'at yiğitler ve oğlanlar bu 'ilme heves idüb öğrenmekliğe şuru' itdiler. Ve bu 'ilm-i mûsikîniñ ahvâli çokdur. Eğer aña meşğûl olursa ver söz uzar maksûd ırak düşer. Hem kitâb tavîl olur yazana ve okuyana melâlet götürür. Pes muhtasar kıldı ki 'âriflere bu kadar işâret yeter. Va'llâhu a'lem bi's-sevâb ve ileyhi yerci'u ve'l-me'âb. Ammâ bundan soñra bilgil kim[3a] ol üstâdlar ki bu 'ilm-i hikmetden ve 'ilm-i simyâdan ve 'ilm-i nücûmdan ve 'ilm-i tıbdan çıkarmışlardır. Oniki burç ve yedi yıldızı ve dört 'anâsırı ve gice ve gündüz ki yirmidört sâ'atdır. Terkîb eylediler. Şöyle ki oğlânisiñ aslı 'anâsırı erba'adan oldıgın ya'nî ateşden ve sudan yelden ve topraktan ecelin dahi bu makâmâtıñ dördündendir. Ve dört şu'bedendir. Ol yegâh, dügâh, segâh bir dahi çârgâhdır. Bilgil ki bu kitâbıñ ismi edvâr'dır. Ve her kişi ki bu edvâr'ı okudu dahi bilüb 'amele götürmedi bu kitâbıñ ismiñ bildi ve bilmedi ve bu 'ilm hevâ'î 'ilmdir. Bunuñla 'amel eylemek gerek. 'Amel anıñla olur ki bir kâmil üstâd hizmetiñe varasın. Şöyle ki kendisi 'ilm-i mûsikî tamâm okumuş bilmiş üstâdına yetişmiş ola. Saña dahi ta'lîm eyleyüb üstâd eylemeye kâdir ola. Sen dahi okuyub üstâd olasın. Her çeşme-i zânî de ve devlet-i pâyendedir. Ehl-i hüner mansıbından düşerse devletten düşmez. Mecnû'-ı halâyık aña hünerden ötürü 'izzet eylerler, el

üstünde dutarlar, başlarına tâc itdirirler. Zîrâ ki devlet tâcını ehl-i hüneriñ başlarına Allâh-ı Te'âlâ urmuşdur. Andan soñra bilgil ki zâhir Farâbî nevvera'llâhu kabrehû eydür. Asıl oniki makâm ve yedi âğâze ve dört şu'bedir, kalanı terkîblerdir. Ve bir üstâd ki geldi. Kuvvetleri yetdügünce iki makâm veya iki şu'beyi birbirine terkîb eylediler. Bir ad kodular, bir terkîb oldu. Hemân aslı onikidir ve yedidir ve dördür. Geri kalanı terkîblerdir. Nitekim eşfâre gelsedir. İmdi geldik oniki makâma ki vardır, evvel râst,[3b] ikinci 'ırâk, üçüncü isfehân, dördüncü zîrefkend kûçek'dir, beşinci büzürg'dür, altıncı zîrgûle'dir, yedinci rehâvî'dir, sekizinci hüseyinî'dir, dokuzuncu hicâz'dır, onuncu bûselik'dir, on birinci nevâ'dır, onikinci 'uşşâk'dır.

Bundan soñra bilgil kim âğâze kangisidir? Evvel geveşt, ikinci nevrûz, [üçüncü] selmek, [dördüncü] şehnâz, [beşinci] mâye, [altıncı] gerdâniye, [yedinci] hisâr.

Ve şu'beler evvel yegâh, iki dügâh, üç segâh, dört çârgâh'dır. Geldik bu söz ki eğer bu 'ilm-i hikmete ve hey'ete ve müczeme ve tıbbâ ta'alluku olmayaydı oniki burca yedi yıldıza ve dört 'anâsıra ve yirmi dört sâ'ate terkîb itmeyelerdi evveli dört 'ilme te'allukı olduğuçün on iki makâm yedi âğâze dört şu'be ve yirmi dört sâ'at aña terkîb itdiler. Andan gerü ğayrılara geldik. Terkîbi oniki makâm, oniki burç bu dâ'irededir:

[iç daire]	[dış daire]
Râst	Cevzâ Bâdî
'Irâk	Sertân Âbî
İsfehân	Esed Nârî
Kûçek	Sünbüle Hâkî
Büzürg	Mîzân Bâdî
Zîrgûle	'Akreb Âbî

Rehâvî	Kavs Nârî
Hüseynî	Cedî Bâdî
Hicâz	Delv Hâkî
Bûselik	Hûd Âbî
Nevâ	Evvel Hamî Nârî
'Uşşâk	Sevr Hâkî[4a]

İmdi yedi âğâzeniñ terkîbi yedi yıldıza devri bu dâ'irededir:

[iç daire] Âğâzeler Devri	[dış daire]
Gerdâniye	Evvelî Kamer Serd-i Turâbî
Geveşt	Zuhal Serd Huşk'dur Hâkî
Nevrûz	Müşterî Kerem Turâbî
Selmek	Merih Kerem-huşk'dur Nârî
	Şems Keremter Bâdî
Şehnâz	Zühre Serd-i Turâbî
Mâye	'Utârid Müncez

[iç daire]

[dış daire]

Şu'beler bunlardır

Çârgâh, yegâh, dügâh, segâh[4b]

Geldik her makâmıñ tabî'atı ne ise âğâzeniñ hemân tabî'atı oldur:

[iç daire]	[dış daire]
Hisâr	Hamel Nârî Râst Merîh Kerem Huşk Nârî
Gerdâniye	Esed Nârî Büzürg Ehass-ı Kerem Turâbî Kavs Nârî Hicâz
Mâye 'Utârid	Sertân Âbî Zîrefkend Kûçek Müşterî Kerem Turâbî

'İrâk Hâkî	'Akreb Âbî Hüseyinî Zühre'sidir Turâbî
Nevâ	Hûd Âbî 'Uşşâk Kamer Serd ter Âbî
Geveşt	Cevzâ Bâdî İsfahân Mîzân Bâdî
Selmek	
Şehnâz	Cedî Bâdî Bûselik Türkî Hâkî Rehâvî Zîrgûle
Nevrûz	Zuhal Serd Huşk Delv ki Geveşt Nevâ

Her makâmıdan âğâze doğar, bu dâ'ire ańı beyân ider:

[dış daire]	[iç daire]
Bûselik ile 'Uşşâk'dan	Mâye doğar.
İsfahân ile Rehâvî'den	Gerdâniye doğar, Nevrûz doğar.
Zîrgûle ile Hicâz'dan	Nevrûz doğar.
İsfahân ile Râst'dan	Şehnâz-Hisâr doğar. Selmek doğar.
Büzürg ile Zîrefkend-Kûçek'den	Şehnâz Hisâr doğar.[5a]

Geldik makâmıların şerhine ki her makâmın aslı nedir? Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm

Bu dâ'ire ańı beyân ider:

[en iç daire] Evvel dâ'ire râst.

[iç daire] Segâh, isfehân, râst, yegâh, düğâh

[dış daire] Evvelin nerm gerdâniyye dâyir çârgâh evi, hisâr'a dâyir, segâh evi, hüseyinî düğâh evi, düğâh evi, çârgâh hemân geldik, segâh hemân, düğâh hemân, nerm karârgâh ol yegâh, isfehân, hüseyinî nerm, hisâr nerm, kündür bunlardır.

Geldik 'irâk dîresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dâ'ire-i 'irâk dâ'iresi budur:

[dış daire] Evvel segâh hemân, yegâh hemân, düğâh hemân, segâh hemân, çârgâh hemân, yegâh ol, isfehân evveliñ tîz ber-tîz buunlardır. Düğâh hüseyinî nerm, yegâh, isfehân nerm.[5b]

Geldik isfehân dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dâ'ire-i nerm isfehân dâ'iresi budur:

[dış daire] Evvel düğâh, hemân segâh, hemân segâh evi, kûçek, yegâh evi, isfehân düğâh evi, hüseyinî segâh evi, hisâr çârgâh evi, gerdâniye, düğâh evi, muhayyer. Tîz'ine giden bunlardır: İsfehân, nerm yegâh, hüseyinî, nerm düğâh, gerdâniye nerm, râst.

Geldik büzürg dâ'iresine budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dâ'ire-i cihâr'um büzürg dâ'iresi budur:

[dış daire] Evvel segâh hemân, çârgâh hemân, düğâh evi, 'ırâk, segâh hemân, çârgâh hemân, segâh evi, kûçek, segâh hemân, düğâh, hüseyinî, segâh evi, hisâr, yegâh. Tîz'ine giden bunlardır: 'ırâk, segâh, yegâh, nerm, düğâh, râst.[6a]

Geldik zîrefkend makâmıñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dâ'ire-i pençum zîrefkend dâ'iresi budur kûçek:

Evvel düğâh hemân, segâh hemân, çârgâh hemân, segâh evi kûçek, düğâh evi, hüseyinî, segâh evi, hisâr, yegâh evi, gerdâniye, segâh evi, kûçek yegâh evi, isfehân. Tîz'e giden bunlardır: Yegâh evi, râst.

Geldik zîrgûle makâmıñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dâ'ire-i pençum zîrgûle'de dâ'iresi budur:

[dış daire] Evvel yegâh evi, râst, segâh hemân, düğâh evi, 'ırâk, yegâh evi, hicâz, düğâh evi, 'uzzâl, segâh evi, hisâr, çârgâh evi, gerdâniye, düğâh evi, nühüft. Tîz'e giden bunlardır: Segâh nerm, 'ırâk nerm, hicâz nerm, râst nerm.[6b]

Geldik rehâvî makâmının dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dâ're-i heftum rehâvî dâ'iresi budur:

[dış daire] Hemân evvel segâh, hemân çârgâh, râst, yegâh evi, 'ırâk, dügâh evi. Tîz'ine giden bunlardır: Evvel ki ter olandır bunlardır: Dügâh hemân, segâh hemân, dügâh dügâh.

Geldik hüseyinî makâmıñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dâ're-i heftum hüseyinî dâ'iresi budur:

[dış daire] Hemân evvel dügâh, hemân segâh, hemân çârgâh, isfehân, yegâh evi, hüseyinî evi, dügâh, hisâr, segâh evi, gerdâniye, çârgâh evi, muhayyer, dügâh evi. Tîz'ine giden bunlardır: Yegâh evi, segâh nerm, hisâr, râst, hüseyinî nerm, nerm dügâh nerm.[7a]

Geldik hicâz makâmıñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dâ're-i dehum hicâz dâ'iresi budur:

[dış daire] Evvel hemân dügâh, segâh, hemân dügâh evi, 'ırâk, yegâh evi, isfehân, dügâh evi, 'ırâk segâh evi, hisâr, çârgâh evi, gerdâniyye dügâh evi nühüft. Tîz'ine giden bunlardır: Yegâh evi, râst, hisâr nerm, segâh, hüseyinî nerm, dügâh.

Geldik nevâ makâmıñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dâ're-i dehum nevâ dâ'iresi budur:

[dış daire] Evvel dügâh hemân, çârgâh hemân, segâh evi, karcığar, dügâh evi, 'ırâk segâh hemân, çârgâh hemân. Tîz'ine giden bunlardır: Yegâh evi, râst, 'uşşâk hemân.[7b]

Geldik bûselik makâmıñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dâ're-i bâzdehum bûselik dâ'iresi budur:

[dış daire] Evvel dügâh, hemân segâh evi, karcığar, çârgâh hemân, dügâh, 'ırâk, segâh hemân, çârgâh hemân, dügâh evi, 'ırâk. Tîz'ine giden bunlardır: Yegâh evi, râst yine yegâh evi, 'uşşâk evi.

Geldik 'uṣṣâk makâmîñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Devâzdehum 'uṣṣâk dâ'iresi budur:

[dış daire] Evvel yegâh, düğâh hemân, düğâh evi 'ırâk, segâh hemân, çârgâh hemân, düğâh evi, 'ırâk. Tîz'e giden bunlardır: Hüseyî nerm, düğâh, hisâr nerm, isfehân nerm, yegâh evi, râst evi.[8a]

Geldik âğâzeler şerhine:

Geveş dâ'iresi budur:

[iç daire] Evvel âğâze-i geveşt devr: [dış daire] Evvel yegâh, isfehân, segâh evi, kûçek, çârgâh hemân, karârgâh düğâh hemân, yegâh evi, hemân râst, hisâr nerm, segâh, 'ırâk yûzi, isfehân'dan kopar. Yine 'ırâk yüzünden karâr ider bunlardır.

Geldik nevrûz âğâzesiniñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] İkinci âğâze nevrûz devr: [dış daire] Evvel düğâh, hemân segâh, hemân çârgâh, hemân segâh evi, kûçek, düğâh evi, 'ırâk, segâh evi, karcığâr, çârgâh evi, gerdâniye, düğâh evi, muhayyer hemân.[8b]

Geldik şehnâz âğâzesiniñ dâ'iresidir: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Üçüncü âğâze şehnâz devridir: [dış daire] Evvel segâh evi, kûçek, segâh evi, çârgâh, çârgâh, segâh, segâh evi, düğâh, çârgâh evi, segâh, segâh evi, düğâh, düğâh hemân, karârgâh düğâh evi, 'ırâk, yegâh evi, râst, segâh, hisâr nerm, geveşt tîz'den kopar, nerm'inde karâr ider.

Geldik mâye âğâzesiniñ dâ'iresidir: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dördüncü âğâze mâye'dir: [dış daire] Evvel düğâh evi, yegâh evi, râst, düğâh hemân, düğâh evi, 'uṣṣâk, düğâh hemân, yegâh evi, râst, bu dahi şehnâz evi tîz'den kopar, nerm'de karâr ider, karâr-ı 'uṣṣâk.[9a]

Geldik selmek âğâzesiniñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Beşinci âğâze selmek'dir: [dış daire] Evvel düğâh hemân, segâh hemân, düğâh hemân, ser âğâze isfehân, yegâh evi, râst, segâh evi, kûçek, çârgâh hemân, segâh hemân, düğâh hemân, yegâh karârgâh, tîz'den tîz ber-nerm'de karâr eyler.

Geldik gerdâniye âğâzesiniñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Altıncı âğâze gerdâniye'dir: [dış daire] Evvel ser âğâze gerdâniye, râst, segâh evi hisâr, düğâh evi, hüseyinî, yegâh evi, pençgâh, çârgâh hemân, segâh hemân, düğâh hemân, yegâh evi, râst, hisâr, nerm segâh, tîz ber-tîz nerm ber-nerm.[9b]

Geldik hisâr âğâzesiniñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Yedinci âğâze hisâr'dır: [dış daire] Evvel hisâr evi, segâh, düğâh evi, hüseyinî segâh evi, kûçek, çârgâh hemân, düğâh hemân, yegâh evi, râst, bu dahi gerdâniye gibidir. Tîz'den kopar nerm'de karâr ıder.

Geldik dört 'anâsırıñ dâ'iresi bu dahi berâberdir:

[iç daire] Evvel şu'be yegâh'dır: [dış daire] Evvel yegâh evi râst, düğâh hemân, segâh hemân, çârgâh hemân, yegâh, pençgâh tamâm.[10a]

Geldik düğâh merkeziniñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] İkinci şu'be düğâh'dır: [dış daire] Evvel düğâh hemân, karârgâh-ı rast, segâh hemân, çârgâh hemân, segâh evi, kûçek, yegâh evi, isfehân evi, yegâh cât.

Geldik segâh merkeziniñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Üçüncü şu'be segâh'dır: [dış daire] Evvel segâh hemân, dügâh hemân, yegâh evi, râst âğâze tîz'i, yegâh evi, isfehân, segâh evi, kûçek, çârgâh, segâh hemân, dügâh evi, râst tamâm karâr ider.[10b]

Geldik çârgâh merkeziniñ dâ'iresi budur: Tîz, ber-tîz, nerm, ber-nerm.

[iç daire] Dördüncü şu'be çârgâh'dır: [dış daire] Evvel çârgâh hemân, segâh hemân, dügâh hemân, yegâh evi, râst karârgâh, nerm âğâze tîz'i, dügâh evi, hüseynî, yegâh evi, isfehân, segâh evi, kûçek, çârgâh hemân.

Geldik bir bâb dahi kim terkîbler beyânıdır:

Beste Nigâr	Nikrîz	Pençgâh	Beste İsfehân	
Dil-keş Hâverân	Zîr-keşîde	‘Aşîrân	İsfehâneke	
‘Uzzâl	Nihâvend	Humâyûn	Bahr-i Nâzîk	
Hisârek	Türkî Hicâz	Hicâz-muhâlif	Râhatü'l-Ervâh	
Nevâ-‘aşîrân	Zâvîl	Müberka‘	Zemzeme	
Nevrûz-ı Rûmî	Rekb	Nevrûz	Zîr-efkend	
Büzürg	Sâz-kâr	Nihâvend-i Rûmî	Nişâ-vurek	
Vech-i Hüseyinî	Karcığâr	Rûy-ı ‘İrâk	Müste‘âr	
Nigâr	Gerdâniye-Nigâr	Gerdâniye	Bûselik	
Muhayyer	Siphr	Hüseyinî-‘acem	Hicâz[11a]	
Büzürg	Muhâlif	Hisâr	Evc	Nühüft
Nigâr-ı Nîk	‘Acem	Zîr-keşîde	Râst	Mâye
‘Uşşâk	Segâh Mâye	Terkîb-i Sabâ	Nevrûz-ı ‘Acem	Çârgâh
‘Uzzâl ‘Acem	‘Acem Râst	Sebz-ender-sebz	Âğâze-i Zenbûr	

Geldik bir dahi bâb terkîbleriñ aslın bildirir:

Beste nigâr oldur kim gerdâniye âğâze ider. Çârgâh yüzünden segâh karâr ide.

Nikrîz oldur kim hicâz âğâze ide. İne râst anda karâr ide.

Pençgâh oldur kim isfehân âğâze ide. İne râst anda karâr ide.

Beste İsfehân oldur kim isfehân âğâze ide. Tamâm segâh anda karâr ide.

İsfehân nek oldur kim âğâze ide. İne 'acem anda karâr ide.

Dil-keş oldur kim hüseynî âğâze ide. İne 'acem anda karâr ide.

Zîr-keşide oldur kim hüseynî âğâze ide. İne rehâvî anda karâr ide.

'Aşîrân oldur kim hüseynî âğâze oldur kim ide. İne râst karâr ide.

'Uzzâl oldur kim 'uzzâl âğâze ide. İne 'acem anda karâr ide.

Nihâvend oldur kim hicâz göstere yukarıdan, ine yine hicâz anda karâr ide.

Humâyûn oldur kim tamâm zîr-gûle göstere. İne rehâvî anda karâr ide.

Bahr-i Nâzik oldur kim hicâz yüzünden segâh göstere. İne düğâh anda karâr ide.

Hisarek oldur kim hüseynî altından bir perde segâh göstere. İsfehân yüzünden segâh karâr ide.

Türkî Hicâz oldur kim hisâr göstere. 'Uzzâl yüzünden ine yine hicâz karâr ide.

Hicâz-muhâlif oldur kim hicâz göstere. İne tamâm karcığâr karâr ide.

Râhatü'l-Ervâh oldur kim[11b] hicâz göstere. İne 'ırâk anda karâr ide.

Nevâ 'Aşîrân oldur kim nevâ âğâze ide. İne karcığâr onda karâr ide.

Zâvîl oldur kim segâh âğâze ide. Düğâh anda karâr ide.

Müberkâ' oldur kim çârgâh âğâze ide. İne segâh anda karâr ide.

Terkîb-i Zemzeme oldur kim nevrûz âğâze ine rehâvî anda karâr ide.

Terkîb-i Nevrûz oldur kim kûçek âğâze ide. Dügâh göstere ve yine kûçek karâr ide.

Zîr-efkend-büzürg büzürg yüzünden segâh'a onda âğâze mâye göstere, karcığâr göstere râst karâr ide.

Nihâvend-i Rûmî oldur kim hicâz âğâze ide. İne kûçek anda karâr ide.

Nişâ-vurek oldur kim çârgâh ide. Hüseyinî'den mâye göstere, râst karâr ide.

Vech-i Hüseyinî oldur kim hüseyinî andan karcığâr âğâze ide. Pençgah yüzünden dügâh karâr ide.

Karcığâr oldur kim nevâ yüzünden çârgâh göstere. İne dügâh anda karâr ide.

Rûy-ı 'Irâk oldur kim 'ırâk altından segâh ide. İne tamâm 'ırâk karâr ide.

Müste'âr oldur kim büzürg yüzünden 'uzzâl göstere. Tamâm dahi ine segâh karâr ide.

Nigâr oldur kim gerdâniye âğâze ide. Çârgâh anda îne mâye karâr ide.

Gerdâniyye nigâr oldur kim gerdâniyye ide îne çârgâh onda karâr ide.

Nigâr-ı Nîk oldur kim çârgâh âğâze ide. İne rehâvî anda karâr ide.

Gerdâniye-Bûselik gerdâniye âğâze ide. Bûselik yüzünden râst karâr ide.

Muhayyer oldur kim tîz dügâh âğâze ide. Hüseyinî yüzünden dügâh karâr ide.

Siphir oldur kim muhayyer âğâze ide. Hisâr yüzünden[12a]

kûçek karâr ide.

Hüseynî-'acem oldur kim hüseyinî âğâze ide. Tamâm ine 'acem anda karâr ide.

Hicâz-büzürg oldur kim tîz'den hicâz göstere. İne büzürg onda karâr ide. 'Uzzâl yüzünden hicâz karâr ide.

Muhâlif oldur kim tîz'den segâh göstere 'uzzâl yüzünden hicâz karâr ide.

Hisâr-evc oldur kim hisâr tamâm göstere. İne büzürg anda karâr ide.

Nühüft tîz düğâh perdesi'nden şurû' idüb düğâh gibi göstere ve 'uzzâl yüzünden hicâz karâr ide.

Râst-mâye oldur kim râst tamâm göstere. İne mâye karâr ide.

'İrâk-mâye oldur kim 'îrâk'ı tamâm göstere. İne yine mâye karâr ide.

'Uşşâk-mâye oldur kim 'uşşâk göstere. İne yine mâye karâr ide.

Segâh-mâye oldur kim segâh göstere. İne yine mâye karâr ide.

Terkîb-i Sabâ oldur kim nevrûz ide. Segâh anda karâr ide.

'Acem-zîr-keşîde oldur kim çârgâh 'acem âğâze ide. Rehâvî yüzünden düğâh karâr ide.

Nevrûz-i 'Acem oldur kim Nevrûz-i Rûmî göstere. 'İrâk yüzünden düğâh karâr ide.

Segâh-'acem oldur kim segâh âğâze ide. 'İrâk yüzünden düğâh karâr ide.

Çârgâh-'acem oldur kim çârgâh göstere. 'İrâk yüzünden düğâh karâr ide.

Düğâh-'acem oldur kim düğâh göstere. 'İrâk yüzünden düğâh karâr ide.

Hicâz-'acem oldur kim hicâz âğâze ide. 'Irâk yüzünden yine düğâh karâr ide.

'Uzzâl-'acem oldur kim 'uzzâl âğâze ide. Hicâz yüzünden ine 'irâk yüzünden düğâh karâr ide.

'Acem-râst oldur kim düğâh andan 'irâk göstere ve düğâh karâr ide.

Sebzendersebz oldur kim çârgâh-büzürg, hicâz, mâye, pençgâh, rehâvî, nühüft, 'uzzâl cem' ola. Sebz-ender-sebz deyu ism[12b] tesmiyye diyeler. Lâkin vardı. Muhammed Lala bu sekiz makâmı cem' itdi. Bunları bir terkîb eyledi. Ve ismine "Sebz Ender Sebz" dendi. Sen dahi dilersen gerek terkîbleri ve bu âğâzeleri bilüb vebu 'ilmîñ haberdârı olasın. Ve bir üstâda hizmet eyle kılkim tâki sen dahi üstâd olasın. Tabî'atıñ nâzik ola benden soñra nâkil idesin ki kendün dahi fehm-i idrâk idesin. İki perde iki âğâze ve iki şu'beyi birbirine cem' idüb bâkî kalan perdeye kalan âğâzeye ve kalan şu'be deyu ism tesmiyye idesün. Tâ üstâdlar 'indine makbûl olasın. Va'llâhu a'lem bi's-sevâb.

Bu bâb darb kaçdır? Anı beyân ider. Bilgil ki darb iki bahrdır. Birine sakîl ve birine hafîf dirler. Ve bu iki darbıñ iki nev'i aslı vardır. Ve bu darb-ı sakîlden kaç dürlü darb zâhir olur? Beyân idelüm. Darb-ı sakîle ve tâbî' olan darblar işbu darblardır. Evvel var'ân, ikinci ravân, üçüncü türkî, dördüncü semâ'î, beşinci fâhte, altıncı serendâz yedinci neçâr-ı çâr, sekizinci darb-ı hezîc, dokuzuncu evsat onuncu çiftte darb. Geldik darb-ı hafîf'e tâbî' olan bunlardır. Evvel remel, ikinci remel-i kasîr, üçüncü cıhâr-darb, dördüncü se-darb, beşinci vâh-kerd, altıncı muhammes, yediñci remel-i sengîn, sekizinci, darb, dokuzuncu darbeyn. Geldik darbeyn şerhine. İmdi bilgil ki bu darbeyn didikleri iki darbdır. Birisi sakîl, birisi hafîf bir dür sakîlden ve bir dür hafîfden ikisin bir yere cem' eylediler. Adına darbeyn didiler. Geldik bir dahi çâr darb-ı hafîfe. Bu dahi hemân darbeyn bir dür çâr darbeyn ve bir dür hafîfden ikisin birine cem' eyledikler. Bir pâre tasnîf itdiler. Adını darbeyn kodılar. Geldik[13a] çâr-darb sakîl. Bu dahi nîm darbeyndir. Bir dür sakîlden ve bir hafîfden ikisiniñ bir birine cem'

eylediler. Bir pâre tasnif itdiler. Adına darbeyn didiler. el-İntihâs'ı sakîl ve hafifdir. Ammâ bundan sonra geldik nakarât hisâbına. Kim nakarât ne nesne? Şöyle ki şu'arânî'nin şi'rde kısmı 'ilm-i 'arûs'dur. Mefâ'ilün-fâ'lâtün işine gerekdir. Kûyendeye dahi darb usûl kısmı nakârât işine gerekdir. Geldik darb-ı sakîl'e. Yirmidört nakarâtdır, ya'nî yirmidört hurûfdur. Şöyle ki dört kere tekrâr idesin ki tenen ten ten yirmidört harf tamâmdır. Geldik dâ'ire-i hafif'e. Onaltı nakarâtdan tenen tenen ten'diye onaltı harf tamâm olur. Geldik dâ'ire-i remel-i tavîl onsekiz nakarâtdır. Çün ten ten tenen tenen ten ten ten ten diye onsekiz tamâm olur. Geldik remel-i kasîr ondört harfdır. Çün ten ten ten tenen tenen ten diyesin ondört tamâm olur. Geldik çâr-darb'a iki devrdir. Biri hafif biri remel-i kasîr ki iki kerret tenen tenen ten ve bir kerret ten ten ten tenen tenen diyesin tamâm olur. Geldik dâ'ire-i muhammes tavîl vehm iki devrdir. Biri sakîl biri fâhte çâr-darb'dır. Dört kere ten ten ten diyesin ve bir kere ten tenen tenen diyesin. Ondört harf olur. Fâhte çâr-darb'dır. Ve yirmidört harf darb-ı sakîldir. Otuz sekiz harf tamâm olur. Geldik verşân oniki nakarâtdır. Bir kere tene ten teneten tene ten diyesin on[13b] iki tamâm olur. Geldik türkî darb'a on harfdır. Çün bir kere ten tenen tenen ten diyesin. On harf tamâm olur. Geldik fâhte darb on dört harfdır. Çün bir kerre ten tene ten tenen tenen ten diyesün. Ondört harf olur. Bâb-ı dâ'ire-i sakîl bir bahr'dır. Dâ'ire-i sakîl dâ'ire-i hafif'de bir bahr'dır. Dâ'ire-i sakîl'in nısfı var rub'ı var. Nısfı remel, rub'ı hezec'dir. Geldik dâ'ire-i hafif'in rub'ı var. Nısfı muhammes-kasîr'dir. Rub'ı hezec-i kasîr'dir.

Bilgil ki her üstâdlar ki geldiler cihânda yâdigâr koydular gitdiler. Seniñçün zahmetler çekdiler. Her bir kişi kendi hâli mikdârınca 'akl ve ferâseti erdiğince bu fende devr şeddiler. Ve bu fende terkîbler ve makâmlar bünyâd eylediler. Ve fâ'ideler buyurdular gitdiler. Ve ben za'îf nahîf hem dahi ol üstâdlardan işitdiğimden ve öğrendiğimden gayrı şikeste-beste kuvvetim yettikce mikdârı ve dem ve yardım tâskîçün gülz ola. Bu fakîr-i hakîri du'â ile yâd idesün. Geldik bir dahi bir nice üstâdlar

rivâyet eylerler ki asl-ı darb ikidir. Biri sakîl biri hafîfdir. Sakîl hafîf oldur ki beyân eyledik. Birinci üstâdlar iderler ki asl-ı darb altıdır. Biri revân'dır, biri türkî, biri semâ'î, biri fâhte, biri remel-i yîz, biri remel-i sengîn bunlardır. Dahi beyân eylediğine kaç nakarâtdır. Biribirine benzemez ammâ biribirine yakîndır. Ol dâ'ire-i sakîl beyân olunur.[14a]

Beyân-ı darb hânesidir:

[iç daire]

Semâ'î'dir: Çün ten ten ten ten ten ten ten ten ten.,.

[dış daire] Hânevânı'dır: çün tenen ten ten tenten ten ten tenen ten tene ten ten'dir.

Fâhte: çün tenen tenen tenen ten'dir.

Türkî'dir: çün tenen tenen ten ten'dir.

Verşân'dır: çün tene ten tenen tenen'dir.

Revân'dır: çün tenen ten ten tene ten ten'dir.

[iç daire] O darb-ı hafîf dâ'ire-i darblar dâ'iresidir:

Remel-i hafîf: çün tenen tenen ten tenen tenen tenen ten'dir.

[dış daire] Çâr darb'dır: çün tenen ten tenen ten ten ten tenen ten'dir.

Çâr darb'dır: çün tenen tenen ten tenen tenen ten ten'dir.

Hezec: tenen ten ten'dir.

Hafîf darb'dır: çün tenen ten tenen ten tene ten tenen ten ten'dir.

Remel-i kasîr'dir: çün tenen tenen tenen tenen tenen tenen'dir.[14b]

[iç daire] Sene-i sağîr budur: çün tenen ten tenen tenen'dir

[dış daire]5 Kef-i devr 2 Muhammes'dir: çün tenen tenen ten ten'dir. 3 Remel-i Sengîn, 9 Darbeyn'dir, 8 Darb çün tenen.

Remel-i sengîn: darb

Bilgil kim revâhîb eyler sâhib-i darbeyn hârdan ve sâhib-i çâr-darb Muhammed Rabbânî ve üstâd Kemâl Tebrîzî ki sâhib-i revâniz'de şeşdir. Ve şeyh Safiyyuddin Abdülmümin ve Ebû Ali Sînâ ve Zâhir Fârâbî ve dahi üstâdlar rivâyet eyler ki asl onikidir. Ve altı âğâzedir. Ve dört şu'bedir. Ve kalanı terkîblerdir. Nitekim yukarıda beyân eyledik.

Bâb-ı diğêr geldik bu bâba dahi anı beyân eyler ki darb nedir? Usûl nedir? Zaman nedir? Bilgil kim usûl aslıñ cemî'idir. Usûl bir kâ'idedir ki anuñ aslı yokdur. Hemân Allâhu Zü'l-celâl'den celle-şâne hazretlerinden bir bahşâyışdır. Kime ki dilerse virir. Darb oldur kim iki zamân arasında vâki' olan, zamân oldur kim iki darb arasında vâki' ola. Pes usûl ol nesne değillerdur ki[15a] kimse anı göre veya öğrenê. Nitekim Hakk Te'âlâ bir kimesne hûb sûret veya âğâze-i hoş virir. Ammâ usûl olmassa safâsı olmaz. Pes usûl dahi hidâyetdir. Hikâyet bu ki münâsib hikâyet eyler ki Ebû Ali Sînâ dâ'im iderdi kim "'âlemde hiçbir 'ilm var mıdır ki ben anı bilmezem." Çün Safiyyuddin Abdülmümin bunu işiddi Bağdat şehrinde altı şâkirdi var idi. Kendü terbiyyât eylemişdi. Ve bu 'ilm-i mûsikîyi hûb öğrenmişdi. Gönderdi bunları Mısır şehrine. Vardı indi varan Ebû Ali Sînâ'ya bu 'ilmi eyidiñ. Tâ ki işide göre ne ki nedir? Ve göre ki 'ilm nicedir. Ve'l-hâsıl şâkirdleri çün Mısır'a geldiler. Ebû Ali Sînâ'yı buldular. Dest-bûse eylediler, oturdılar. Hakka'l-kudûm bir nevbet-i müretteb başladılar. İtdiler. Ebû Ali Sînâ hayrân kaldı. Bunların haberîñ vasfîñ işitmemiş idi. Velî bunları görmemişdi. Hemân nevbete âher oldı. Bu fenni ğâyet beğendi. Ve bunları hoş gördi. Ve eyitdi. "Hûb latîf ve nâzik 'ilm" didi. Ğâyet hoş vakt oldı. Vardı bu 'ilme ki meşğûl oldı. Çok zamân ve hayli rûz-gâr sa'y eyledi. Tâ cümle makâmâtın aslın ve furû'un bildi. Herbirinin nakarâtın ve dâ'iresin ve merkezin añladı. Ve bildi ki bu fende nesne-i tasnîf eylese. Velî darb ve usûl zabt itmedi. Çok taleb eyledi ve rûşd-i müyesser olmadı. 'Âciz kaldı. Pes imdi öyle olsa usûl dahi bidâyet etmiş. Bu hikâyet dahi bunda tamâm oldı.

Geldik bir kısım dahi oldur kim nevbete niçün nevbet didiler? Ve nice ideler ki nevbet ola, anı beyân idüb tekrâr kılalım. Bilgil kim nevbet-i müretteb oldur kim evvelkini bünyâd[15b] eyleye. Bir makâm göstere. Andan soñra bir peşrev ide. Andan soñra Hüsrevânî ide. Hüsrevânî oldur kim yine makâm göstere andan soñra bir peşrev ve yine ide. Eğer sakîl eğer hafîf iki devr nakş nakarât göstere, andan soñra bir kavî ide. Andan soñra bir gazel ide. Andan soñra bir pâre ide. Evvel terâne ola. Andan soñra bir kavî dahi andan ferdâ-şîd ide. Çün bu kâ'ideye ri'âyet eyleye. Nevbet tamâm olmuş olur.

Geldik bir dahi bilgil ki üstâdlar üç ismi bünyâd eylediler. Evvel kabl, ikinci me'a üçüncü ba'd kabl oldur kim eğer bir kişi gûyendelik itmek dilese ol darbın evre andan soñra şî'r savtın ide.

Geldik me'a oldur ki darbın şî'riñ savtın bile ide.

Geldik ba'd oldur ki savtın şî'riñ ide. Andan darbın evre imdi bunlar rumûzlardır kim bu rumûzlarıñ altında kunûzlar vardır. Bu rumûz bu kunûzlar bu 'ilmde gizlidir. Bu 'ilmde kavî üstâd gerekdir ki bu işâretleri fehm eyleye. Bu dahi tamâm oldu.

Geldik bir bâb dahi oldur kim oniki makâm ve yedi âğâze ve dört şu'be ve giru kalan terkîbleri gice ve gündüz yirmidört sâ'atdır. Terkîb eylediler ki ne makâm ve ne terkîb ve ne sâ'atde ideler ki muvâfık düşe ve dahi makâm ne dürlü tâ'ife içün ve ne dürlü kişi içün ideler kim tabî'atına hoş gele. Pes bilgil kim gice ve gündüz yirmidört sâ'atdır. Ve yirmidört sâ'at oniki bahş eylerler. Ve bu oniki dahi üç bahş dört bahş eylediler. Ve bu dört tabî'ata bahş dört nisbet eylediler. Sabâh vaktiñden kuşluk vaktiñe değin, kuşlukdan ikindi vaktiñe değin, ikindiden yatsu vaktiñe değin, yatsudan tâ sabâha değin her birinden bir tabî'ata nisbet eylediler.[16a] Ve tabî'atları dahi birbiri tahallüfdür. Ve herbirini bir dürlüdür sabâhdan kuşluğa değin serd-terdir, kuşlukdan ikindi vaktine değin kerem-huşkdur, ikindiden yatsu vaktine değin kerem-terdir. Yatsu vaktinden tâ sabâha değin serd-huşkdur. Bu dahi tamâm oldu.

Geldik imdi yirmidört sâ'atde ne makâm ideler kim hoş gele ve muvâfık ola. Sabâh vaktinden tâ kuşluğa değin serd-terdir. bu vakitte evvel ol makâmları ideler kim serd-terdir. Bu makâmlar ol vakitte münâsibdir. Şöyle kim 'uşşâk, hüseynî, kûçek, nevrûz, dil-keş hâverân, nişâ-vurek, hisâr, rekb, rekb-i nevrûz, muhayyer, hüseynî-'acem, çârgâh 'acem, siphir, 'uşşâk-mâye, nevâ-'aşîrân, nevrûz-ı rûmî. Kuşlukdan tâ ikinci vaktine değin kerem-huşkdur. Bu vakitte neler münâsibdir. Te'sîri çok ola. 'Irâk, zîr-gûle, nevâ, geveşt, segâh, zâvîl, rûy-ı 'ırâk, hisâr-mâye, müte'âr, nihâvend, segâh-mâye, humâyûn, 'ırâk-mâye, müberka', sâz-kâr, mu'tedil, segâh-'acem, 'ırâk-'acem,. İkindiden yatsu vaktine değin kerem-terdir. Bu vaktde münâsib olan makâmlar. Isfehân, rehâvî, bûselik ve vech-i hüseynî, karcıgar, beste-isfehân, zîr-keşîde, nigâr, zemzeme, gerdâniye. Yatsu vaktinden tâ sabâha değin serd-huşkdur. ol makâmlar ki tabî'atı kerem huşkdur. Bu vakitte anlar münâsibdir. Râst, büzürg, hicâz, şehnâz, selmek, beste-nigâr, nikrîz, gerdâniye, nigâr, 'aşîrân, pençgâh,[16b] râst-mâye, 'uzzâl, 'uzzâl-'acem, hicâz-muhâlîf, râhatü'l-ervâh, muhâlîfiñ, hicâz-'acem, nühüft, nihâvend, bahr-i nâzik, hicâz-büzürg bu dahi tamâm oldı.

Geldik bir bâba dahi budur ki bilgil kim karayağız ne makâmda ideler ki tabî'atına hoş gele. Ve dahi buğday buğday eñlü âdeme ne makâmda ideler ki hoşgele tabî'atına ve saruşın âdeme ne makâmda ideler ki tabî'atına hoş gele. Ve evvel ki ne sarudur ve ne karadır. Anıñçün ne makâmda ideler ki tabî'atına hoş gele. İmdi ol kişi ki karayağız anûñ tabî'atı kerem-huşkdur. Aña 'ırâk makâmının tâbi'leriñ ide. Şol ki buğday eñlödür kerem-terdir. Aña isfehân makâmınıñ tâbi'leriñ ideler. Şol ki saruşındır. Anûn tabî'atı serd-huşkdur. Anâ râst makâmınıñ tâbi'leriñ ideler. Şol ki ne sarudur ve ne karadır. Anûñ tabî'tı serd-terdir. Aña kûçek makâmınıñ tâbi'leriñ ideler. Bu bâb dahi tamâm oldı.

Geldik imdi bir kişi kim makâm-şinâs ola ve dahi sâz çalmak dileye çeng gibi ya 'ûd gibi ya nây gibi ya şeş-târ gibi dahi ğayrısı gibi üstâd dahi olmayınca ide kim ol sâzı öğrene, çala üstâd ola. Bir kişi 'ûd çalmak

murâd eylese anûñ tarîki budur ki ol 'ûd peydâ eyleye ve ol 'ûd'uñ beş çift kılı vardır. Beş beş âhenge çekilmek gerekdir. Şol kıl kim beşincidir. Añı çârgâh kılmak gerekdir. Andan yukarısın râst makâmına çekilmek gerekdir. Dördüncü düğâh nermîn'e çekilmek gerekdir. Beşinci hüseyinî çekilmek gerekdir. Âzimeñle kalanıñ dahi bir üstâda irişince eğer üstâda irişmese işbu rahm ki ide. 'ûd aña üstâdıdır.[17a]

Eğer 'aklı var ise 'aklı aña yâr iderse 'ûd tamâm oldı.

'ûd Budur

Çârgâh

Râst

İsfehân

Düğâh

Hüseyinî

Bî-yâb geldik bir bâb dahi eğer dilersen ki çenk öğrenesin. Tîz'den sekizinci kılı say dokuzuncu râst makâmına çek, sekizinci düğâh'a çek, yedinci segâh'a çek, altıncı çârgâh'a çek, beşinci pençgâh'a, dördüncü hüseyinî makâmına, üçüncü hisâr, ikinci gerdâniye'ye, birinci muhayyer'dir. Muhayyer oldur ki düğâh'ıñ tîz'idir. Andan dûn gerdâniyeden aşağı kalanıñ bu ki göre bunlara mukâbilidir. Gerdâniye'niñ nerm'i râst düşer. Hisâr'ıñ nerm-i râst'ıñ altında dahi kabledir. Ve dahi altında kable hüseyinî nerm'idir. Dahi altındaki pençgâh nerm'idir. Dahi altındaki çârgâh nerm'idir. Dahi altındaki segâh nerm'idir. Dahi altındaki düğâh nerm'idir. Çün aşağı sekizinciye gelesin devr tamâm olur. Dahi aşağısın buna kıyâs it. Eğer 'âm iseñ bu tarîkle çenge dahi öğrenesin. Tâ şuna dek gez ki bir üstâda irişesen, eğer üstâd bulamaz isen bunuñ[17b] üzerine onı kıla 'aklıñ var ise çengi dahi öğrenesin. Kıssa-ı çeng tamâm oldı.

Râst nerm gerdâniye

	Râst tîz gerdâniye
Dügâh nerm muhayyer	Dügâh nerm muhayyer
Segâh nerm muhayyer	Segâh nerm muhayyer
Çârgâh nerm	Çârgâh nerm
Pençgâh nerm	Pençgâh nerm
Hüseynî nerm	Hüseynî nerm
Hisâr nerm	Hisâr
Râst	Râst
Dügâh	Dügâh
Segâh	Segâh
Çârgâh	Çârgâh
	Hüseynî
Pençgâh	Gerdâniye
Hüseynî	
Hisâr	
Gerdâniye	
Muhayyer	Muhayyer

Geldik bir bâb dahi nây'ı öğrenmek beyânındandır. Eğer dilersen ki nây çalmak öğrenesin dahi üstâd ele girmese var nây'ı al. Yukarudan aşağıya değin yedi perdedir. Yedinci perde hemân râst evidir. Ve ikinci perdeyi açasın dügâh olur. Üçüncü perdeyi açasın segâh olur. Bir perde dahi açasın çârgâh olur. Bir perde dahi açasın pençgâh olur. Bir perde dahi yukarudan açasın hüseyinî olur. Eğer dilersen yine hisâra ine gerdâniye-i muhayyer eylesin. Segâh evinden sağîr idesin hisâr olur.

Eğer çârgâh evinden sağır idesin gerdâniye olur. Eğer isfehân evinden sağır idesin muhayyer olur. Bu dahi bir asıldır. Bu asıldan hayli makâm ve âğâze[18a] ve terkîb ve şu'be hâsıl olur. Bu tarîk üzerine ki itdük eğer bir zamân âdemi eyleyesen tâ bir üstâda irişesin. Eğer üstâd bilmez isen bu didiklerimize ri'âyet idesin ki saña üstâd yeter.

Geldik bir bâb dahi eğer dilersen ki çeng'de ya kânûn ya muğannî'de dürlü dürlü makâmât düzesin ol râst makâmıñ tamâm müretteb düzmek gerekdir. Çünkü râst'da düzmek bunca makâmât ma'lûm olur. Çün râst- 'ırâk, dügâh, segâh, çârgâh, pençgâh, selmek, nevrûz, rûmî, hüseyñî, hisâr, hisârek, gerdâniye, muhayyer, peydâ olur. Ba'zısı giriflü ba'zısı giriftsiz çârgâh, pençgâh, selmek, hisâr, hisârek, giriftle olur. Kalanı giriftsiz râst dâ'iresi dahi tamâm olu-dı. Eğer dilersen ki bir makâm dahi düzesen çârgâh'a yarım perde çekesin. Hemân hicâz olur. Hicâz perdesinde dahi bunca makâm zâhir ol içün hicâz, 'uzzâl, nühüft, türkî-hicâz, bahr-i nâzik, râhatü'l-ervâh, nikrîz, hicâz dahi tamâm oldu. Eğer dilersen ki hicâz zîr-gûle düzesen yarım perde râst'a çekesin yarım perde hisâr evini dahi nerm ide. Hemân zîr-gûle olur. Ve zîr-gûle'den dahi nühüft, türkî-hicâz, 'uzzâl, hicâz-nevrûz, rekb peydâ olur. Dahi zîr-gûle oldu tamâm. Eğer dilersen ki bir makâm dahi düzesin yine tamâm râst düzesin. Hisâr evini hüseyñî evine berâber nerm eyleye. Ve hüseyñî evin dahi yarım perde ile hemân 'acem olur. 'Acem perdesinden dahi hüseyñî-'acem, çârgâh-'acem, 'acem-segâh, 'acem-dügâh-'acem[18b]-râst, 'ırâk-'acem, hicâz-'acem, 'uzzâl-'acem peydâ olur. Ba'zısı girüftlü ba'zısı giriftsiz. Evveliñ giriftle olur, hicâz 'uzzâl gibi kalanı giriftsiz. 'Acem dahi tamâm. Eğer dilersen ki bir makâm dahi düzesin 'acem perdesinden 'acem evi dururken çârgâh yarım perde çekesin râst'a dahi yarım perde çekesin. Hemân büzürg olur. Büzürg perdesin dahi şehnâz, kûçek, rekb, nevrûz, hicâz-büzürg, 'ırâk-muhâlifi'n, evc peydâ olur. Ba'zısı giriftlü ba'zısı giriftsiz. Büzürg dahi tamâm oldu. Eğer dilersen ki bir makâm dahi düzesin, 'ırâk perdesine düzü, râst makâmıñ dahi hemân evvelden 'acem

perdesin ne tarikle ki düzdüñ hemân dahi 'ırâk oldur. Çünkü 'ırâk'a düzüñ 'acem'de ne kadar makâm peydâ olur ise 'ırâk da dahi ol kadar olur. Eğer dilersen ki bir makâm dahi düzesin 'ırâk vezni dururken pençgâh yarım perde nerm it ki nevrûz olur. Asl-ı nevrûz budur. Bu dahi tamâm oldı. Eğer dilersen ki bir makâm dahi düzesin, pençgâh ki aşağı indirmişidiñ, pençgâh'a âhenge yine çek 'ırâk olur. Yine dön hisâr eviniñ nerm'iniñ yarım perde aşağı indiresin nevâ olur. Bu nevâ'dan dahi 'uşşâk ve mâye doğar. Eğer dilersen ki nevâ'î bir makâma dahi düzesin yarım perde segâh'dan bûselik olur bundan dahi nevâ-'aşîrân doğar, 'uşşâk dahi karcığâr dahi mâye doğar. Bu dahi tamâm oldı. Eğer dilersen ki isfehân düzesin dokuz kata tamâm sâye, onuncu perde-i[19a] râst âhengine düzesin. Dokuzuncu dügâh, sekizinci segâh, yedinci çârgâh, altıncı nevrûz, beşinci isfehân, dördüncü hüseynî'ye, üçüncü hisâr, ikinci gerdâniye, evvelin muhayyer düzesin hemân müretteb-isfehân olur. Çünkü isfehân düzdüñ. Bu düzende beste-isfehân, geveşt, selmek, hisârek, isfehânek doğar. Eğer dilersen ki bir makâm dahi düzesin pençgâh'a yarım perde dahi nevrûz'a çek hisâr olur. Zîr-eftkend, kûçek olur. Bundan dahi nevrûz, rekb, ma'lûm olur. Zîrefkend dahi kûçek tamâm oldı. Eğer dilersen ki rehâviyye düzesin, tamâm râstdına düzesin. Ve râst perdesiniñ yarım perdesini yarım perde tîz'e çekesin. Ve çârgâh'ı aza çek, nerm eylesin. Hemân rehâvî olur. Ve bir tarîkiyle dahi olur kim çünkü makâm-ı râst tamâm müretteb düzesin. Yarım perde hüseynî perdesin nerm'e düzesin. Perde-i hisâr dahi bir perde-i hüseynî'ye berâber ki düzesin. Perde-i çârgâh'ı aza çek nerm düz, yarım perde çekesin hemân asl-ı rehâvî olur. Bu perde oldur kim nigâr'ınıñ ma'lûm olur. Andan zîr-keş ma'lûm olur. Dahi rehâvî tamâm oldı. Bu makâmlara ki düzesin bilesin. Girü kalan müşkil terkîbleri dahi bilesin. Bir dahi bu düzende isfehân, büzürg, hisâr bu üçü doğar, râst olur. Düzenler dahi tamâm oldı. Dahi edvâr bunda oldı tamâm. Va'llâhu a'lemu bi's-sevâb ve ileyhi merci'ü ve'l-me'âb. Temmeti'l-hurûf.[19b]

[20a] Hamd-i bî-pâyen ol sübhân ve yan ki lisân 'inde lisân hoş el-hâl sübhân-ı melik ve melekûtî terâne. Eşhedü en-lâ ilâhe ille'llâh ile nâme-i sâzdir. Ve der-dûnâ Muhammed ve de ol vâcibü'l-vucûd hazret-i Vedûd müsnedâ re'y-i makâm-ı mahmûd üzre olsun ki usûl ve furû'-ı makâmât-ı şerâyi' ve bedâyi'-i ekvânı ve kefâ bi'llâhi şehîdâ, Muhammed Rasûlu'llâh velvelesiyle nevâ-pervâz buyurmuşlar. Husûsan bizim erâ-yı bidâyet olan âl-i eshâbı se'âdet-numâ'î üzre olsun ki keştegân ve adı isyân-kâr-nâme-i a'mâlleri nakş-i suver ve hıyâl-ı asvât-ı mesebbân bi-şu'ûr olmasıçün vucûd-ı beyhûdelerin ashâbı ke'n-nucûm buyurmuşlardır ki ammâ ba'd işbu ğammda fasîhâ-yı 'arab ve 'acemde Safiyyuddin Abdülmümin ve Nâsireddin Farâbî ve Kemâleddin Tûsî ki ve Şeyh Şihâbeddin ki Şeyh Ebû Ali Sînâ, Celâleddin Hârezmî 'Aliyyu'd-devleti ve'd-dîn Ali Şâh Abdülazîz Kirmânî Şems İsfehânî Celâleddin-i Şeşterî ki Muhammed Lala Mısırî Hoca, Abdulkâdir Serrâ'î te'lîfleri olup ve bu 'ilm-i mûsikîniñ ibtidâ vâzı'-ı hakîm Fisagorus'dur ki 'ilm-i hikmetde Hazret-i Süleymân[20b] 'aleyhi's-selâm tilmizlerinden olup bi-emri'llâhi Te'âlâ 'âlem-i misâlde üç gice 'ale'l-mevâlî bir şahs-ı nûrânî peydâh olup hitâb ider ki; "Yâ Fisagorus kum ve izheb ilâ sâhili'l-bahr ve hassıl 'ilmen ğarîben" ya'nî kâlû ve 'azîmet eyle kenâr-ı bahre ki bir 'ilm-i ğarîb hâsıl ve te'lîf eylesin. Pes üç sabâh ol bahr kenârına vardı. Bir kimesne bulamadı. İllâ anı gördü ki bir bölük timurcılar usûl-ı mütenâsibe üzre çekici ururlar. Bunlarıñ darb itmesinden tefekkürât-ı kesîr hâsıl idüb evine 'avdet eyledikten bi-emri'llâhi Te'âlâ ol gice sabâha değin bu 'ilmiñ kavâ'id ve usûlde te'lîf idüb andan soñra kuvvet-i riyâzet ile bir mertebeye girdi ki dâ'imâ hâlet-i zevkinden bu kelâm sâdır oldu ki "İnnî esmâ'u nağmâtin şehine min harekâtî'l-eflâk" ya'ni ben eflâkdan lezîz nağmeler işitdim. Ve ondan soñra hukemâ bu 'ilme rağbet idüb ihtirâ'ât-ı kesîre ve nağamât-ı latîfe ilhâk itdiler. Pes imdi bu fenn-i rûhâniyyeyi te'lîfden 'arzları evvel idi ki ervâh-ı nûfûsunı 'âlem-i kudsen me'nûs kıla. Mücerred darb murâd eylemeyeler zîrâ nûfûs-ı zekiyye nağmât-ı latîfe istimâ'ında bast hâsıl olur.

Ba'd ez-ân musâhabet-i nûfûsı 'âliyye ve mükâleme 'âlem-i 'ulviyyeyi tezekkür ve tefekkür idüb ve zevk-i rûhânî hâsıl eyleyeler. O sebebdendir ki mahall-i istimâ'-ı nağmâtda nefis-i kendü ve kalbini harekete getürür ve semâ' etdirir. Lâkin bedeniñ teftî sebebiyle 'âlem-i 'ulviyyeye 'urûca kadir olmaz. İmdi tahkîk bu vâkı'adır ki rûha 'âlem-i ma'nâsının ol zevk-i rûhânî vâsıtasıyla iştîyâk-ı telâk bir vechle gâlib olur ki bedenden mufâratat idüb nice dem-i mûnsah olur ki ve bu ahvâl-i mevzi-i hakîm zû-funûn Eflatun buyururlar ki "men semî'a'n-nağamât bi-kemâl âdâbin mâte harben"[21a] ya'nî şol kimesne kim nağamât-ı latîfe ve elhân-ı nefîse işide edâ-yı kâmileleriyle ki murâd-ı letâfet ve tasarrufât-ı nağmedir. Ol kimesneye teklîf olur ya'nî dem-i beyhûde olub meslûbu'l-'akl olur. Bil ki efrâtu's-silâhdan kuvvet olur. Bu fen içün 'ilm-i mûsikî denilüb mûsikîye nisbet olunmuşdur. Ve dahi vech-i münâsebet oldur ki lüğat-ı Yunan'da "mûsi" nağmât dimekdir. "Kî" mevzûn ve latîf dimekdir. Pes 'âlem latîf nağmât müstelizzûnuñ keyfini ve te'lîfin bildirir. Anuñçün 'ilm-i mûsikî dirler. Husûsiyle bu 'ilm-i şerîfeye sâ'ir-i funûndan merğûb ve halk-ı 'âleme mahbûb olması bu vechle enseb ve lâyıkdır ki tahsîn-i savt fi'l-Kur'ân ki emr-i rasûl melek-i mihmândır. Pes halk bu cihetden muhtâçlardır. Zîrâ bu 'ilmden ğayri 'ilm tahsîn-i savtı mukayyed değildir. İmdi bu 'ilmiñ sâhib-i bi-ğâyet zekiyyu't-tab' ve pâk-i zihn olub ve müste'idd-i 'ulûm-ı felekiyye ve funûn-ı hikemiyye olmak gerekdir. Zîrâ bu 'ilm-i şerîf menâzil-i eflâ ve kevâkib-i seb'a-ı seyyâre-i tebnâk ve tabâyi'-i 'anâsır ki bâd-âb ateş ve hâk'dir. Mûnâsebet-i küllî olmak haysiyyetinden fi'l-cümle ve derecât-ı zamâniyye ve mukteziyyât-ı esmâniyye üzre tertîb ve te'lîf olunmuşdur. Hattâ mü'ellif-i edvâra rahimehum dahi kitâblarında öyle tahkîk iderler ki makâmâtıñ aslı dört ve yedi ve onikidir. İmdi mezkûr dört çâr şu'belerdir ki çâr 'anâsırıñ mukâbilidir. Hâk'e bi't-tab' te'allük-i nâm ve intâb-ı vardır. Mezbûr yedi dahi heft âğâzedir ki seb'a-ı seyyâreniñ mukâbili olub bi'l-hâssa te'allük-i nâmı vardır. Merkûm onikiye dahi edvârda makâm dirler ki edvârda burc-ı eflâka makâmlar vaz' olunub bir hâlde mûnâsebet-i zâtiyye ve zamâniyyesi olmağla aña te'allukı vardır ve mensûbdur ve esâmileridir

ki 'alâ resmi'l-merâtib tahrîr olunur. Çâr asl ki çâr şu'be deyu tesmiyye ider.[21b] bunlardır. Yegâh, dügâh, segâh, çârgâh, heft âğâzeler bunlardır.geveşt, şehnâz, selmek, mâye, nevrûz, gerdâniye, hisâr'dır. Edvâra da oniki makâma ki zikr olunur bunlardır. Râst, 'ırâk, isfehân, kûçek, büzürg, zîr-gûle, rehâvî, hüseynî, hicâz, bûselik, nevâ, 'uşşâk'dır. İmdi çâr şu'beniñ çâr 'anâsıra te'allukı bu vechledir ki beyân olunur. Yegâh, hâkî, dügâh âbî, segâh bâdî, çârgâh nârî'dir. Heft âğâze'niñ seb'a-ı seyyâreye te'allukı bu resmedir ki beyân olunur. Geveşt zuhal'e, şehnâz müştârî'ye, selmek merîh'e mâye şems'e, nevrûz zühre'ye gerdâniye 'uttârî'de, hisâr kamer'e mensûbdur. Ve edvârda makâmıñ hûr oniki burca nisbeti vardır. Bu vechle ki terkîm olunur. Râst haml'e, 'ırâk sevr'e, isfehân cevzâ'ya, kûçek sertân'e, büzürg esed'e, zîr-gûle sünbüle'ye, rehâvî mîzân'e, hüseynî 'akreb'e, hicâz kavs'e, bûselik cedi'ye, nevâ delve'ye, 'uşşâk hût burcundadır. Ve bunlara ğâyet te'allukı vardır. Husûsan hükemâ-yı eşrâfiyye ıstılâhında 'ırâk'a şiddet-i lezzet, isfehân'a şiddet-i hût, kûçek'e şiddet-i hüzn, büzürg'e şiddet-i havf, zîr-gûle'ye şiddet-i nevm, rehâvî'ye şiddet-i bükâ, hüseynî'ye şiddet-i hüsn, hicâz'a şiddet-i tevâzu', bûselik'e şiddet-i kuvvet, nevâ'ya şiddet-i şecâ'at, 'uşşâk'a şiddet-i dıhk dirler. Ammâ râst'ı bir hakîm tertîb eylemişlerdir ki mesbûku'z-zikr olan elhânıñ istimâ'ınıñ te'sîrât-ı nâmesi hakkında evkâta mahsûs beyân eylemişlerdir ki ol vaktde bî-câ'iz olur. Ez-cümle subh-ı kâzib vaktinde rehâvî, subh-ı sâdık vaktinde hüseynî, duhv-ı kübrâ'da bûselik, duhv-ı suğrâ'da râst ve nısf-ı nehâr'da zîr-gûle ve beyne's-salâteyn'de hicâz, vakt-i 'asr'da[22a] 'ırâk, vakt-i gurûb'da isfehân, vakt-i mağrib'de nevâ, vakt-i 'işâ'da büzürg, vakt-i nevm'de zîrefkend isti'mâl olunur. Pes bu mecmû'ı bir muktezâ-yı te'sîrât-ı âğâze müte'essir olacak evkât-ı mahsûsa dahi havâss-ı tabâyi'a dâhildir deyu feylosafân-ı mütekaddimîn vakt ve zamânında mübâşeret olunmak lâıyk ve ufku ve görmeleriyle gice gündüzüñ yirmidört sâ'atini oniki tasarruf-ı hikemiyle dört bahş eylemişlerdir ki ol dört bahş çâr tabî'at-ı hikemiye bi'l-hâssa mahsûslardır. Meselâ subh vaktinden kuşluk vaktine dek tabî'at serd ve terdir. Mûnâsib

olan tabî'at kerem ve huşk olan olan makâmât bu mahalde isti'mâl ve istima' olunur ki birbirine muvâfıktır. 'Ale't-tertib zikr olunur. Kûçek, hüseyinî, 'uşşâk, nevrûz, nişâ-burek, hisâr, muhayyer, 'acem-'aşîrân. Kuşlukdan ikindiye varınca kerem ve huşk'dur. Şol makâmlardır ki serd ve ter'dir. Bu mahalle münâsibdir ki zikr olunur. 'Irâk, zîr-gûle, nevâ, segâh, hisâr, nihâvend, segâh-'acem, 'irâk-'acem. İkindiden, yatsuya dek kerem ve ter'dir. Şol makâmlardır ki serd ve huşk'dur. Anıñla 'amel oluna ki zikr olunur. İsfehân, rehâvî, bûselik, mâye, beste-nigâr, gerdâniye, necd-i hüseyinî. Yatsudan sabâha dek tabî'tı serd ve huşk'dur. Şol makâmlar ki tabî'at kerem ve ter'dir. Vakte münâsib olan oldur ki anıñla 'amel müstahsindir ki zikr olunur. Râst, şehnâz, selmek, beste-nigâr, gerdâniye, 'aşîrân, pençgâh, 'uzzâl, hicâz, nihâvend. İmdi bu cümle mezkûr olan isti'mâlât-ı nağmât ber-mûceb-i te'sîrât-ı kâ'inât-ı hikem-i tebâyi' üzre olması ile elvân-ı hilkat-ı nâsîñ dahi tabâyi'a nisbet-i küllîyesi emr-i mukarrerdir. Öyle olacak bir kavli hükemâ'-ı tabî'ıyyûn siyâh çerde olan kimesneniñ tabî'tı kerem ve huşk'dur.[22b] 'Irâk makâmınıñ tevâbi'lerin âğâze ideler ki ahvâli 'ale'l-esâmî bâlâda zikr ve terkîm olunmuşdur. Mürâca'at oluna ve şol kimesneler ki buğday eñlûdür. Serd ve huşk'dur aña râst makâmıñ tevâbi'lerin âğâze ideler ki tahrîr olunmuşdur. Ve şol kimesneler ki kumral ola. Anlarıñ tabî'atı serd ve ter'dir. Aña kûçek makâmıñ tevâbi'lerin âğâze ideler ki zikr-i murûr itmişdir. el-Hâletü hâzihi bu tafsîliñ ve ne dakîkât ki mezkûr hükm-i ilâhiyye yi 'ayân ve beyândır. Tâlib-i 'ulûm-ı 'acîbiyye ve râgıb-ı funûn garîbe olan ihvânü's-safâ ve halâbân-ı vefâ âğâh olub bu 'âlem-i kevnîyyede hikmet-i Hakk'dan hâlî ve kudret-i fâ'il-i mutlakdan 'ârî bir şey olmadığını bir lahza mülâhaza ve her hâlde müşâhede idüb te'emmül-i zevk-i sûri ve ma'nevî idüb mazhar-ı se'âdet-i dâreyn ola niyyet-i fâ'il-i mutlakdan özgesine yokdur. Orada gereksen idrâk itmezseñ bil ki sendendir kusûr. Pes bu 'ulûmdan bâ'zı mertebe-i mesmû' olana zevk-i rûhânî hâsıl olur. Sebeb nedir hemân imdi rûh-ı insânî 'âlem-i bekâ'da bu âğâzeleri sem' itmişidi. Şimdiki hâlde dahi bir hob-âğâze kim işitse rûh-ı insânî zevk ve surûr ve vecd hâsıl ider. el-

Ân bir nice kimesneler bu dâr-ı fenâ'da ol âğâzeleri istimâ' iderler. Şol kimesneler bir hob-âğâze işitdikde zevk ve surûr hâsıl iderler. Anlarıñ sıfat-ı rûhâniyyeleri gâlibdir. Ve şol kimesneleriñ hop-âğâzedden hazzı yokdur. Anlarıñ kesâfet-i nefisleri gâlibdir. İmdi hüsn-i savt-ı hakikat üzre istimâ' oluna 'akıllar çâk olup, göñüller nâlân ve hayrân olurdu. Nitekim Abdülmümin Sûfî zamânıñda Bağdat 'ulemâsı halk-ı 'âlemi mûsikîden men' iderler idi. Pes Abdülmümin birgün halîfe huzûruna varub, da'vâ itdi ki "Bu 'ilmi[23a] bu 'ilm-i mûsikî-i şerîf 'ilmdir. Halkı niçün men' idersiñ? Eğer i'timâdınız yoğise emr idiñ bir deve getürsünler ve kırk gün ol deveyi aç koyub mahbûs olunsun bâ'dehû deveniñ öñüne su koyalım ve âğâze idelim ol deve suyu terk idüb âğâzeyi diñlemeye meşğûl olursa bilesiz ki bu 'ilm şerif 'ilmdir. Eğer aslâ vucûd virmeyüb suya meşğûl olursa ma'lûm olur ki 'abesdir." didi. Pes halîfe emr eyledi. Bir deveyi kırk gün aç susuz mahbûs eylediler. Ba'dehû 'ulemâ'-ı Bağdâd huzûr-ı halîfeye cem' oldılar. Ve deveyi çıkarub suyu gösterdiler. Hemân deve miskîn zamânın koparub biñ cânıyla hücûm eyledi. Ol demde şeyh âğâze geldi. Ve deve bî-çâre fâriğ olub diñlemeye meşğûl olub da şeyhiñ mukâbelesine gelüb gözlerinden yaşlar saçıldı. Üç def'a şeyh âğâze eyledi. Üçünde dahi deve sudan fâriğ olub diñledi. Ol meclisde bulunan 'ulemânıñ cümlesi hayrân oldılar. Ve nice 'azîm-i tevkîr idüb 'özü taleb eylediler. Ba'dehû halkı terğîb idüb nice kimesneler ta'lîmine meşğûl oldılar. Ve nice üstâd peydâh oldı. Ammâ bu 'ilm üstâda yakîn olmadıkça ve üstâdından görölmedikçe kemâliyle bilinmek emr-i muhâldir. Pes bu 'ilm-i şerîfi beş fenden husûle getürdiler. 'İlm-i hikmet, 'ilm-i hey'et, 'ilm-i nücûm, 'ilm-i hendese'den bünyâd kılındı. Oniki burca ve yedi kevkebe ve dört 'anâsıra, ve leyl-i nehârıñ yirmi dört sâ'atine münâsib istihrâc olunmuşdur. İmdi Nasıruddin "Yukarı yanında on iki makâm, yedi âğâze, dört şu'be bunlar asıldır. Bâkileri terkîbâtıdır. Ve furû"dur." didi. Bir üstâd kim geldi, kuvveti yetdikçe yâd-gâr kodı. Meselâ iki âğâzeyi cem' eyledi. Anâ bir ism kodı, bunuñ gibilere terkîb dinülür. Aşağıda on iki makâm, yedi âğâze, dört şu'be 'ale'l-infirâd zikr olunmuşdur. Nazar oluna. İmdi terkîbât ve makâmâtı üstâddan

istihrâc[23b] idüb 'akıllı üstâd ile olduğu hinde bile on sene fark idebilür. Ne makâm olduğu ve beste dahi ider ise bu cem' olunan terkîbâta nazar idüb yaptığı besteye bir ism tesmiyye ide. Makâm mıdır? Şu'be midir? Dahi bir yere cem' olmuş mudur? Dakîka be dakîka fark eyleye evvelâ tâm perdeleriñ nerm perdelerde olan makâmlar sâniyen sekizinci tîz perdeleriñ makâmları râbi'an tîz'den nerm'e varınca nîm perdeleriñ makâmları hâmisen mürekkeb makâmlar sâdisen mevcûdu'l-ism ma'dûmu'l-cism makâmlar sâbi'an makâm nâmı ile isti'mâl olan terkîbât. İmdi tarîk-i mezkûr üzre evvel 'aded-i esmâlarını beyân ba'dehû teşrîhlerini 'ayân idelim nerm'den tâm perdeleriñ makâmları yedi makâm zikr olunanlardır. 'ırâk, râst, düğâh, segâh, çârgâh, nevâ, hüseyinî tîz'de tâm perdeler üçdür. Evc, gerdâniye, muhayyer. Nerm'den tîz'e varınca nîm perdeleriñ makâmları dördür. Kürdî, sabâ, beyâtî, 'acem tîz'den nerm'e varınca nîm perdeleriñ makâmları beşdir. Şehnâz, hisâr, 'uzzâl, bûselik, zîr-gûle. Mürekkeb makâmlar altıdır. Sünbûle, mâhûr, pençgâh, nikrîz, nişâbûr sûreten makâm ikidir. Beste-nigâr, zîr-efkend, mevcûdu'l-ism ma'dûmu'l-cism makâm birdir. Rehâvî. Makâm nâm ile galât-ı meşhûriyyet üzre müsta'mel olan* terkîbler yirmidir. İsfehân, büzürg, hicâz, geveşt, selmek, mâye, 'acem-'aşîrân, bûselik-'aşîrân, hüzzâm, nihâvend, nühüft, horasânî-hüseyinî, hûzî-bûselik, râhatü'l-ervâh, rûy-ı 'ırâk, muhâlif-'ırâk, sultânî-'ırâk, 'arazbâr, baba-tâhir, bu terkîbâtıdan mâ-'adâ daha vâfir terkîb vardır ki gerek esmâsını ve gerek şerhini kavlı-i kadîm üzre edvâr-ı mûsikîde beyân olunur. İmdi makâmât teşrîhine geelim. Makâmât perde tâm teşrîh-i makâm 'ırâk, makâm-'ırâk tâm ve nerm perdeleriñ [24a] makâmlarındandır ki yegâh perdesinden üçüncü perdedir. Makâm-ı mezbûruñ kendü perdesini kutb idüb yegâh perdesinden âğâze ve hareket iderse tâm perdeler ile 'aşîrân'a çıkub kendü perdesinde kendüyi beyân ider. Ve yine ta'rîf-i mezkûr üzre düğâh'dan âğâze ve hareket iderse râst'dan inüb 'ırâk

* ve makâm nâmıyla isti'mâl olunan. Sultân-ı 'ırâk kavlı-i kadîmde 'ırâk karâr ider. Lâkin Kantemir oğlu bilir gûne âğâze çıkarub, düğâh karâr itdi. Mu'ârıza olundukda cevâb vermeyüb üstâdlara ihsân ile sukût itirdi.

perdesinde karâr ider. Hükm-i 'ırâk perde-i merkûmeden tîz'e çıkmak murâd iderse tâm perdeler ile tîz hüseyinî'ye dek çıkmak hükmü vardır. Ve yine ol yoldan 'avdet idüb kendü perdesinden karâr kılub 'ırâkmakâmına tâbî' zikr olunan terkîbler sultânî-'ırâk makâmına muhâlif-'ırâk, râhatü'l-ervâh, rûy-ı 'ırâk, isti'mâl olmayan zîrkeş, haverân, beste-isfehân, mûsikâr âgâh ola ki terkîbâta nihâyet yokdur. Aninçün buyurmuşlar zîrâ hükm-i 'ilm-i mûsikî ile sâ'ir makâmların cümle terkîbâtını bir makâma tâbî' itdirmek mümkündür. Lâkin ol şartıyla ki 'ubûrda ve gerek hurûcda ve gerek 'avdetde bi'z-zât olan makâma burûdet ve makâmât-ı kangı perdelerde tarîki ne ile olur. Lâzım olan perde isbât olunur. Şimdi lâzım olan oldur ki teşrîh-i makâmâtıdan herbir makâm kangı perdelerde olur ve kaç karâr-gâh perdesi vardır? Ve bir makâmın kaç karâr-gâhı vardır? Ve terkîpleri kangı makâmlara mensûbdur? Öyle teşrîh 'ilm-i tîb şeklinde bedeniñ üzerinde olan deriyi teclîd idüb ba'dehû luhûmunı kemiklerinden ifrâz eyleye öyle ki deriniñ altında olan lahm ve kemik altında olan ve kemik etrâfında olan siñirler ve damar ve cümle sâ'ir a'zâ-yı beden ve her a'zânın ibtidâsı nereden ve nihâyeti nereye dekdir. Beyân ider. İmdi ve meşrûh üzre 'amel olunursa kifâyet idecek kadar kânûnî tarîf ve beyân eyledik. Teşrîh-i makâm-ı râst, râst makâmının perdesi kendü perdesinden âğâze idüb[24b] nerm'den tîz'e ve tîz'den nerm'e varsa üç perde ile kendüni beyân idüb hükm-i râst kendi perdesinden hüseyinî'ye dek varır. Dönüb yine kendi perdesinde karâr eyler. Sâz-kâr oldur ki râst perdesiyle hareket idüb dügâh ve segâh gösterüb ba'dehû segâh ile nîm bûselik beynindeki nîm perdeyi gösterüb ve mezkûr nîm'den nevâ ve hüseyinî gösterüb ve dönüb nevâ ve nîm-i mezkûrdan segâh ve dügâh ve râst ve geveşt ve 'aşîrân gösterüb yegâh perdesinden girü 'avdet idüb segâh ve dügâh dahi râst karâr ider. Mürekkebat makâmlar mâhûr, pençgâh, nikrîz, terkîb-i

nihâvend, büzürg, selmek, terkîb-i ğayr-ı müsta'mel, sâz-kâr, zekî-çâne, beyâtî, hisâr* mevcûdü'l-ism ve ma'dûmu'l-cism, rehâvî mezkûr dürlü revîş ile kendüyi beyân ider. Bu hakîr virmeğe âğâze-i düğâh deyu i'tibâr itdikleri sırf 'uşşâk olduğına kaviyy-i delîl ile isbât eyledim. Ol dahi düğâh 'uşşâk olmadığına delîl gösterson. Ve düğâh nedir? İbrâz itsün. Lâkin bu makûle imtihândan geçüb düğâh perdesiniñ ve makâmınıñ hakkında bildiğimizi beyân idelüm. Hükm-i düğâh düğâh perdesi vâsî' ve sâhib-i meydân bir perdedir. Kendi makâmına 'acâyib terkîbleri mutî' ve tâbi' ider. Ve nice makâmlarıñ karârgâhı olur. Ve düğâh'da karâr iden makâmlar: sünbûle, şehnâz, 'acem, hisâr, beyâtî, 'uzzâl, sabâ, bûselik, kürdî, zîr-gûle, terkîbâtndan düğâh'da karâra iden: isfehân, hicâz, mâye, vech-i hüseynî, 'arazbâr, baba-tâhir, zîr-efkend, nevrûz-rûmî, siphir, rekb, nihâvend-rûmî, hicâz-muhâlîf, çârgâh 'acem-ğûzî, gül-'izâr ve bunlardan mâ-'adâ nice terkîbler vardır ki edvâr-ı kadîm'de beyân olunur.

Geldik düğâh ki düğâh âğâzesi müstakillen bir âğâzedir. Vakti çok makâmlar ve şu'beler aña tâbi'lerdir. 'Uşşâk gibi hareket ve ekser çârgâh ile gezinür. Ve ba'zen zîr-gûle[25a] nîm'ine uğrayub 'uşşâk yüzünden hüseynî âğâzesini icrâ ve yine hüseynî yüzünden 'uşşâk-düğâh karâr ider. Minvâl olunursa ma'lûm ola ki yegâh perdesinden nevâ perdesine gelince sekiz perde sayılır. Lâkin yegâh perdesi perdelerden hâric 'aşîrân perdesinden hüseynî perdesine gelince sekiz perde 'add olunur. İmdi bu tâm perdeleriñ karârı düğâh perdesidir. Karârı olmayan* perdelerin bi'z-zarûrî karâr ider. Ve sâhib-i karârda da olan bunlardır. 'Irâk, râst, düğâh, segâh, çârgâh ve nîm perdeleriñ mürekkeplerinden yalnız nişâbûr

* Hisâr oldur ki râst perdesiyle hareket idüb nihâvend içinde 'uzzâl ve nevâ'ya düşüb dahi hüseynî perdesinden mâhûr ve nîm-i gerdâniyye'den 'avdet yine bu tertîb ile nihâvend içinden râst perdesinde karâr ider.(m)

Kavl-i kadîmde olmayan bunlardan ma-'adâ Şems İsfehân Celâleddin Rûmî'nîñ edvârı'nda olan nağamâtlar beste, hisâr ve hümâyûn ve sûz-i dil ve mâ-verâ'ü'n-nehr ve nağme kâbil ve karabağî ve hicâz-kâr ve nigârek ve râhat-fezâ ve seyr-i hisâr ve seyrîniñ bu nağmeleridir. Ve pâyizân-i sabâ nâmıyla bir nağme dahi vardır. Ve tâğî-beyâtî nâmında bir nağme dahi vardır.

makâmı karâr sâhibidir ki bûselik karâr ider. Ve hüzzâm** terkîb-i 'uzzâl perdesinde karâr ider. Mâ-bâkîsi makâmlardan birisine tâbi' olmayan düğâh'da karâr ider. Eğer tâm ve nâ-tamâm perdeleriñ makâmları niçün mahsûs karâr mahalleri yokdur dinürse, nevâ perdesine gelince perdeleriñ karâr mahalleri vardır. Zîrâ tamâm-ı nerm sekiz perdelerde hâsıl olur. Nevâ perdesinden yukarı ve tîz hüseyinî'ye varınca tîz perdelerdir. Ol ecilden ol perdelerin ne makâm icrâ olunursa düğâh perdesinde karâr ider. Lâkin üç makâmı kendü nerm perdesi sâhib-i karâr mahalli olduğu hasebiyle yine nerm perdesi olan 'ırâk karârına varır. Ve gerdâniye perdesi bu üslûba bağlı değildir. Gerdâniye gerçi tîz perdelerdendir. Lâkin andan peydâ olunan râst perdesiniñ karârına varmayub düğâh'da karâr ider. Ve bunun böyle karârınıñ sebebi budur. Eğer râst'a inse ol zamân râst'dan fark olunmazdı. Ve gerdâniye olmayub sırf tîz perdeleriñ hareketleriyle râst icrâ olunur. Ve evc makâmına vaktiyle nazar oluna. Tîz perdeler hareketiyle bi'z-zât 'ırâk makâmı icrâ olunur. Nîm perdelerde olan makâmlarıñ hâli böyledir. Zîrâ mürekkeb makâmâtadan olmayan düğâh perdesi karâr-gâhına varır. Ve düğâh perdesi mûsikîniñ veznidir.[25b] Bu kadar düğâh makâmında beyân kifâyet ider. Teşrîh-i makâm-ı segâh, segâh makâm-ı tâm perde makâmlarındandır. Kendü perdesinden tîz'den nerm'e varınca üç perde ile kendüyi beyân eyler. Kendü perdesinden tîz hüseyinî perdesine dek çıkar ve yegâh iner. Bu makâmıñ iki karârı vardır. Biri kendü perdesinde karâr iderse segâh icrâ olunur. Yok eğer düğâh perdesinde kalur ise mâye terkîbi olur. Segâh makâmına tâbi' olanlardan sûretâ makâm-ı beste-nigâr ve geveşt terkîbidir. Teşrîh-i makâm-ı çârgâh, çârgâh tâm perdeleriñ makâmlarıñdandır. Kendü perdesinden hareket idüb gerek nerm'den tîz'e

** Nağme Hüzzâm

Hüzzâm nağmesi kavî-i kadîm'de 'uzzâl karâr ider. Lâkin soñradan çârgâh ve segâh tâmm idüb segâh perdesinde karâr virdiler. Hüzzâm, rûmî'dir.

ve gerek tîz'den nerm'e varınca çârgâh perdesinde karâr ider. Makâm-ı merkûm tâm perdeler makâmlarındandır. Ve sâ'ir makâmların hükmüyle cümle perdeleri seyr idebilir. Lâkin bi'z-zât kati teng'dir. Ve terkîbâtdan ğâyât müzâyıkası vardır. Bu makâmdan kati az nesne te'lîf olunmuşdur. Bu makâm bir ğayr-i makâmın karârına varmağa kabûl etmez. Bu makâma terkîbden tâbi' olmuş yokdur. Teşrîh-i makâm-ı nevâ, nevâ bir 'azîz ulu makâmdır. Yegâh perdesinden sekizinci perdedir. Dügâh perdesini karâr idüb andan âğâze ve hareket eyledikden soñra segâh, çârgâh perdeleriyle çıkub nevâ perdesinde kendüyi beyân ider. Ve tîz perdeler tarafından evc kendüyi 'ayân ider. Makâm-ı mezbûrun üç karârı vardır. Biri düğâh ki nevâ'nın esame karârıdır, ikinci kendü perdesi, üçüncü 'aşîrân perdesi bu zamânenin üstâdları "Nühüft budur." dirler. Ve lâkin benim kıyâsım nevâ-'aşîrân didikleri terkîbdir. Zikr olunduğı üzre düğâh perdesinden hareket ve nevâ perdesiyle kendüyi beyândan soñra tîz hüseyinî'ye dek çıkar. Ve yegâh'dan iner. Ve tâm perdeler ile gelüb düğâh perdesinde karâr eyler. Bu makâma tâbi' olan terkîbler bunlardır.[26a] 'Arazbâr, baba-tâhir, nevâ-'aşîrân, nevâ-'uşşâk, sultânî-nevâ zikr olunan terkîbler düğâh makâmına tâbi'lerdir. Sultânî-nevâ âğâzeleriyle gezinüb yine nevâ perdesinde karâr ider. Ba'zıları "Yirmi dört dürlü nevâ olur." dirler. Anca bu terkîbler nevâ ile ünsiyyet itmekle ve düğâh'da karâr itmeleriyle nevâ kıyâs iderler.

Makâm-ı hüseyinî tâm perdelerde bir büyük makâmdır. Cümle makâmât ve terkîbât aña tâbi' olabilürler. Dügâh perdesinden âğâze ve hareket idüb segâh ve çârgâh ve nevâ perdeleriyle çıkub kendü perdesinde kendüyi icrâ ider. Ve yine tâm perdeler ile inüb düğâh'da karâr ider. Yegâh perdesinden tîz hüseyinî'ye dek hükmü var cümle makâmât ve terkîbâtları kendüye tâbi' ider. 'Aşîrân perdesinin sekizincisi olmağla 'aşîrân perdesi 'uryân ve nâlân olur. Çünkü 'aşîrân perdesi sâhib-i makâm

* Der-makâm-ı müste'âr didikleri mûsikâr nağmesidir. Segâh'dan hareket idüb 'uzzâl ve nevâ ve 'acem perdeleriyle inüb yine ol yoldan 'avdet idüb segâh karâr ider.(m)

olamadığından buna tâbî'dir. Zîrâ anıñ altında yegâh perdesinden ğayrı perde yoktur. Yegâh perdesi dekme hâl ile perde nâmıyla tesmiyye olunmaz. 'Aşîrân perdesi sâhib-i makâm olmadığı ecilden cümle kuvvetini hüseyinî perdesiye teslîm ider. 'Aşîrân perdesinden mâ-'adâ iki terkîbler dahi vardır ki anlar dahi bi'z-zât icrâ olunmaz. Ya'nî 'acem ile bend olursa 'acem-'aşîrân bûselik ile bend olursa bûselik-'aşîrân olur. Netice bir kaç terkîbiñ karârı olabilür. Yoksa kendü makâm sâhibi olmak muhâldir. Eğer bir hoş nazarolunsa nîm perdeleriñ makâmları cümle hüseyinî'den zuhûr iderler zîrâ her bir nîm perde-i kaldırub ve tâm perdeyi yerine vaz' idersen cümle hüseyinî makâmı olur. Beyâtî'den ğayrı zîrâ beyâtî'den nîm perdeyi kaldırub tâm perde kosan nevâ makâmı icrâ olunur. Horâsânî-hüseyinî ve kûçek vech-i hüseyinî, necd-i hüseyinî bunlar hüseyinî makâmına tâbî'lerdir. Hüseyinî bir vâsî' makâmdır. Teşrîh-i makâmâtdır. Perde-i tîz bundan akdem makâmâtıda[26b] zikr olunduğı üzre tâm ve tîz perdelerden evc makâmı peydâ olur. Evc, gerdâniye, muhayyer bunlarıñ teşrîhini beyân idelim. Teşrîh-i makâm-ı evc: evc perdesi 'ırâk perdesiniñ tîz'idir. Makâm-ı merkûm tîz perdelerden âğâze idüb tâm perdeler ile gerek nerm'den tîz'e ve tîz'den nerm'e varsa perde-i evc ile kendüyi beyân ider. Ve tâm perdeler ile aşağı inüb nerm'de sekizinci perdesi olan 'ırâk perdesine varub karâr ider. Eğer kendü evc perdesinde karâr kılrsa ol zamân sırf tîz 'ırâk olub evc makâmı icrâ olmaz idi. Makâm-ı merkûm hüseyinî perdesini ihrâc idüb 'acem perdesiyle hareket eylemeye ruhsatı vardır. Cümle terkîbâtını 'acem perdesi içinde icrâyâ kâdir olabilür. Benim bildiğim evc makâmınıñ nağme-i mahsûsası ile 'ırâk makâmından tefrîk olunur. Evc makâmında hüseyinî perdesiniñ yerine 'acem ve çârgâh yerine 'uzzâl'ı vaz' ider iseñ ve hicâz yüzünden hareket idüb 'ırâk perdesinde karâr ider iseñ râhatü'l-ervâh terkîbi icrâ olunur. Râhat-efzâ terkîbi budur ki hüseyinî ve 'acem ve gerdâniye gösterüb ba'dehû 'acem nîm'i ile inüb, ba'dehû çârgâh'dan râst'a inüb ve birden 'ırâk'da karâr ider. Teşrîh-i makâm-ı

gerdâniye, gerdâniye tîz râst perdesine varsa tîz perdeler ile râst makâmı icrâ olunurdu. Ve gerdâniye râst'dan hiç farkı olunmazdı. Anıñçün gerdâniye'den âğâze idüb tām perdeler ile evc ve hüseynî nevâ, çârgâh, segâh perdelerine düğâh perdesinde karâr ider. Gerdâniye makâmından 'arazbâr ve baba-tâhir terkîblerini fark itmek müşkildir. Lâkin erbâbı beyninde ma'lûmdur ki 'arazbâr terkîb-i beyâtî makâmına mensûb ve baba-tâhir gerdâniye'ye yakîndır. Anlarıñ teşrîhlerini tahrîr eyledikde zikr olunur. Bu makâmıñ[27a] hiç hükmi olmayub sâ'ir makâmlara değme hâle dokunmaz. Anıñçün anda tansîf olunmuş nesne yokdur.

Teşrîh-i makâm-ı muhayyer, perde-i muhayyer tîz düğâh perdesidir, hareket âğâzesi hüseynî'den şurû' ve tîz'e çıkub üç perde ile kendüyi gösterir. Lâkin tamâm icrâ idemez, ol ecilden tām perde ile inüb düğâh'da karâr ider. Kendü perdesinden tîz hüseynî'ye dek çıkar. Ve 'aşîrân'a iner ve yine 'avdet idüb ve düğâh'da karâr ider. Makâm-ı mezbûr gerçi ulu makâmıdır. Lâkin bakılırsa şed yüzünden nevâ makâmıdır. Zîrâ düğâh'dan âğâze ve hareket olunub nevâ'ya gelinse ve andan 'avdet ve 'aşîrân'da karâr olursa sâfî nevâ olur. Dâ'imâ hareket-i hüseynî perdesinden şurû' idüb ikincisi tîz perdelerden sonra hüseynî perdesine gelüb hüseynî gösterdikden soñra ve hemân birden çârgâh perdesine düşer. Biraz sabâ'î ohşayub düğâh'da karâr ider. Muhayyer bûselik teşekkül-i ittisâl ve tarîk-i infisâli bu nutka nazarlarıdır ki tîz çârgâh'dan âğâze idüb hüseynî'ye dek inüb ve hüseynî'den muhayyer perdesin gösterüb ba'dehu yine hüseynî ve çârgâh ve nîm bûselik'i gösterüb, düğâh'da karâr ider. Nağme-i mezkûruñ ziyâde teğânnî, muğannîye leccetü's-savt ibrâs idüb sâmi'ine vesîle-i dıhk oldığı dahi mesmû'dur. Teşrîh-i makâmât-ı nısf-ı perde bundan zikr olundığı üzre nîm perdeleriñ makâmları üç dürlü olur. Evvelen nerm'den tîz'e varınca ve sâniyen tîz'den nerm'e varınca sâlisen mürekkeb makâmlar. İmdi nerm'den tîz'e varınca peydâ olunan makâmlar. Kürdî, sabâh, beyâtî, 'acem. Teşrîh-i makâm-ı kürdî, makâm-ı merkûm düğâh perdesiniñ üstünde olan nîm perdeler ki nihâvend perdesinden

hâsıl olur. Gerek tîz'den nerm'e gerek nerm'den tîz'e vara. Üç perde ile kendüyi beyân ider. Ve düğâh perdesinde karâr ider. Makâm-ı mezbûr râst'dan hareket ve âğâze idüb[27b] düğâh ve nihâvend ve çârgâh, nevâ ve hüseynî perdeleriyle tîz'e çıkub andan 'acem perdesine basub gerdâniye'ye varır.

Andan cümle perdeleri 'acem yüzünden gezüb yine ol yodan râst perdesine iner. Ba'dehû dönüb düğâh'da karâr ider. Kürdî makâmının karârı sâ'ir makâmların karârına beñzemez. Gerçi düğâh da karâr ider, lâkin nihâvend perdesini öyle ditredir ki nihâvend perdesi gûyâ düğâh ile bir olur. Bu makâmın iki karârı vardır. Biri düğâh bi'z-zât kürdî makâmıdır ve biri râst perdesidir ve öyle perde perde karâr kıldık da nihâvend terkîbi icrâ olunur. Âğâze kâbili hüseynî âğâzesini icrâ idüb dahi 'uzzâl âğâzesinde gezinüb dahi 'acem idüb kürdî âğâzesi ile düğâh karâr ider. Şehnâz-kürdî tesmiyye olunan, şehnâz-'acem diyârında isim ki sûzî-dîl'dirler. Muhayyer-kürdî dahi vardır. Muhayyer yüzünden hareket idüb 'acem ile gelüb kürdî karâr ider. Kürdî âğâzesi için halkın beyinde mu'ârıza vardır. Kimi hüseynî ile ve kimi 'acem ile gezinür, lâkin kürdî âğâzesi 'acem'e mensûbdur ki eğer hüseynî âğâzesi ile hareket ider ise 'acem perdesini ohşayarak hareket etmeğe muhtâçdır. Eğer ki hüseynî ile çok gezerse letâfet olmaz. Teşrîh-i makâm-ı sabâ, sabâ makâmı bir şîrîn ve latîf makâmdır. Sabâ perdesine çârgâh ile nevâ'nın arasında olan nîm perdedir; hareket âğâzesi düğâh'dır. Şurû' idüb ve segâh ve çârgâh'a çıkub anda biraz meks idüb sabâ perdesini ohşayarak tîz'den nerm'e gelse üç perde ile kendüsini beyân ider ve düğâh'da karâr eyler. Zikr olundığı üzre düğâh perdesinden hareket ve segâh ve çârgâh perdesine çıkub kaendü perdesine basub, lâkin meks eylemeyub ve nevâ perdesini ohşayub hüseynî perdesine çıkar. Andan tâm perdeler ile tîz hüseynî'ye dek çıkar. Andan yine ol yoldan 'avdet idüb ve hüseynî perdesinden yine nevâ perdesine sıçrayub kendi perdesine basub tâm perde[28a]ler ile düğâh perdesinde karâr eyler. Makâm-ı mezbûr 'acem perdesiyle dahi

hareket eylemeye ruhsatı vardır. Lâkin terkîbiñ iktizâsına göre kendüye tâbî' olanlar yalnız karârı sebebiyle isfehân didikleri terkîbdir. Zîrâ isfehân'ın hareket-i âğâzesi 'uzzâl perdesiyle mübâşeret ider. Nigâr, zîr-keşîde, zemzeme, hümâyûn terkîbleridir. Edvâr-ı kadîm kavli üzre teşrîh-i makâm-ı beyâtî perdesi nevâ ile hüseyinî mâ-beyninde olan nîm perdeye dirler. Harekete beyâtî-dügâh perdesinden şurû' idüb andan segâh ve çârgâh ve nevâ perdeleri yüzünden çıkub nevâ üzre bir cüz'-i meks idüb perdesini tîz'e varandan dahi tîz'e çıkmak iktizâ ider ise tâm perdeler ile tîz'e beyâtî'ye dek ve tîz hüseyinî'ye dek çıkar. Tîz'den nerm'e vardukda yine ol yoldan hüseyinî perdesini aşub kendü perdesini ohşayarak nevâ perdesini gösterüb kendüyi beyân ider. Andan yegâh'a inüb 'avdet idüb dügâh perdesinde karâr ider. Makâm-ı mezbûr 'acem ile dahi hareket ider. Lâkin ol mekûle hareketden 'arazbâr terkîbi zuhûr ider. Teşrîh-i makâm-ı 'acem bir 'acîb makâmıdır, evc ile hüseyinî arasında olan perdedir. Hareket âğâzesi dügâh'dan şurû' idüb ve tâm perdeler ile hüseyinî'ye çıkub dahi kendü perdesinde kendüyi tamâm beyân ider. Dahi kendü perdesinden gerdâniye perdesine gider, dahi tîz hüseyinî'ye çıkar, yine ol yoldan 'avdet idüb dügâh karârına gelür. Ve dügâh'dan dahi aşağı inmek murâd iderse yegâh perdesine inüb andan tîz'e çıkub tâm perdeler ile dügâh perdesinde karâr ider. Makâm-ı mezbûruñ üç karârı vardır. Evvelâ dügâh perdesi bi'z-zât 'acem makâmıdır. Sâniyen kendü 'acem perdesi ile asma karâr ider ve yine sâfî 'acem makâmı icra olunur. Sâlisen 'acem-'aşîrân perdesiñe anda 'acem didikleri terkîb icrâ olunur. Zîrâ 'acem-'aşîrân tîz perdelerdedir, cümle 'acem perdeleriyle hareket idüb[28b] ve 'acem-'aşîrân perdesinde karâr itmekle sırf 'acem'den fark olunur, tîz'den nerm'e varınca nîm perdelerdir. Şehnâz, hisâr, 'uzzâl, bûselik, zîrgûle bunlardan mâ-'adâ sünbüle, mâhûr. Gerçi nîm perdelerden zuhûr ider. Lâkin bu makâmlar bi'z-zât makâm olamaz. Ve sâ'ir makâmlardan terkîb olunan makâmlar hisâbın mahsûb olurlar.

Teşrîh-i makâm-ı şehnâz hareket-i muhayyer perdesinden şurû' idüb dahi şehnâz perdesine gelüb şehnâz'dan evc'e düşüb hüseynî ve nevâ perdesine 'uzzâl perdesine basub 'uzzâl'den segâh'a düşüb dahi gelür düğâh perdesinde karâr ider, dahi düğâh perdesinden aşağı varmak murâd eylerse zîrgûle perdesiyle dilerse râst perdesiyle yegâh perdesine dek iner ve yine 'avdet idüb düğâh karârına gelür. Ma'lûm ola ki kavî-i edvâr mûcibince muhayyer'den hareket idüb ve nerm'e varınca şehnâz perdesiyle âğâze ider. Lâkin nerm'den tîz'e varınca tâm perdeler ile ya'nî gerdâniye perdesiyle hareket ve düğâh'da karâr ider. Şehnâz bûselik hareket-i âğâzesi muhayyer perdesinden şurû' idüb dahi şehnâz perdesine gelüb şehnâz'dan gerdâniye perdesini aşub evc'e düşer, dahi hüseynî, hüseynî'den 'acem perdesine basub yine hüseynî, nevâ, çârgâh, bûselik nîm'inden düğâh'da karâr ider.

Teşrîh-i makâm-ı hisâr: hisâr perdesi hüseynî ile nevâ'nın arasındaki nîm perdedir. Düğâh perdesinden hareket-i âğâze idüb çârgâh ve hisâr-hüseynî perdesiyle kendüyi beyân ider. Ve yine ol yoldan 'avdet ve düğâh'da karâr olur. Kendü perdesinden tîz perdeler ile hareket eyledikde şehnâz ile ünsiyyeti vardır. Değme hâl ile şehnâz hisâr'dan fark olunmaz. Tîz'den nerm'e inse muhayyer'den şehnâz perdesine basub dahi evc'e, evc'den hüseynî'ye, hüseynî'den kendü perdesine basub çârgâh perdesine düşer, dahi tâm perdeler ile düğâh karârına gelür. Bu makâm gâyet teñg makâmdır, kati az terkîbe mâlikdir ve kendü de az nesne[29a] tansîf olunmuşdur. Yalnız peşrev ve semâ'î ve besteler kati azdır ve anların dahi hareket âğâzeleri ve nağmeleri birbirinden değme hâl ile fark olunmaz.

Teşrîh-i makâm-ı 'uzzâl: 'uzzâl perdesi nevâ ile çârgâh'ın arasındaki nîm perdeye dirler. Hareket-i âğâzesi düğâh perdesinden şurû' idüb segâh çıkar dahi kendü perdesine basub ba'dehû nevâ ve evc'e çıkub evc'den dilerse gerdâniye perdesiyle tîz 'uzzâl ve tîz hüseynî'ye çıkar. Yine ol yoldan 'avdet ve düğâh perdesinde karâr ider, dahi düğâh'dan aşağı

varmak murâd eylerse zîrgûle perdesiyle dilerse râst perdesiyle nerm 'uzzâl'a dek ine ve yine ol yoldan 'avdet ve düğâh perdesinde karâr ider. Mâ-verâ'ü'n-nehr oldur ki düğâh gösterir 'uzzâl âğâze idüb nevâ ve hüseyinî ile seyr iderek 'uzzâl kalub yine düğâh gösterüb nihâvend içinden sabâ'yı ohşayarak râst'a dek inüb düğâh karâr ider. Ve bu ki tâbi' hicâz didikleri terkîbdir. İbtidâ âğâzesi ile isfehân dahi buña tâbi' ve mensûbdur. Ve şehnâz makâm-ı tîz'de şed yüzünden zîrgûle ve nerm'iñ yine şed yüzünden 'uzzâl makâmına karîbdir. Ve yine buña tâbi' nevrûz'dur. İbtidâ hareketiyle hicâz ve nevrûz-u rûmî, hüzzâm, zemzeme karârı sebebiyle nihâvend-kebîr ibtidâ âğâzesi sebebiyle bahr-i nâzik ve ibtidâ hareketi hicâz-muhâlîf ve ibtidâ âğâzesi sebebiyle mûsîkâr.

Teşrîh-i makâm-ı bûselik: bûselik çârgâh ile segâh arasında olan nîm perdedir. Hareket-i âğâzesi düğâh'dır. Dahi şurû' idüb kendü perdesine basdıktan soñra çârgâh perdesinde kendüyi beyân ider ve kendü perdesinden tâm perdeler ile tîz hüseyinî perdesine dek sırf hüseyinî gibi hareket ve yine ol yoldan 'avdet idüb ve kendü perdesinden düğâh'da karâr ider. Eğer dahi aşağı varmak dilerse hüseyinî şeklinde yegâh perdesine dek iner ve yine 'avdet idüb düğâh karârına gelür. Makâm-ı mezbûruñ iki karârı vardır. Biri düğâh, diğeri segâh. Perde-i mezkûrda karâr kıldıkda bûselik-i 'aşîrân olur. Teşrîh[29b]-i makâm-ı zîrgûle perdesi, düğâh perdesiniñ altında ve râst'iñ üstünde olan nîm perdedir. Hareket-i âğâzesi düğâh'dan şurû' idüb ve kendü perdesine basub dahi nerm 'uzzâl'a dek iner. Ve yine ol yoldan 'avdet idüb düğâh'da karâr eyler. Bu makâmıñ terkîbâta hükmi yokdur. Zîrâ kendü perdesinden tîz'e çıksa, cümle terkîbleri 'uzzâl'a tâbi' olur. Netice zîrgûle şed yüzünden 'uzzâl makâmıdır. Ve sekizinci perde hisâbı üzre nerm şehnâz'dır, ol ecilden makâm-ı mezbûrda kati az nesne tansîf olunmuşdur.

Teşrîh-i makâm-ı rekb zikr olunduğu üzre mürekkeb makâmlar beşdir. Sünbûle, mâhûr, pençgâh, nikrîz, nişâbûr. Bu makâmlarıñ bi'z-zât hareketleri ve âğâzeleri ve ne karârları vardır. Lâkin bir makâm ile hareket

idüb sâ'ir makâm ile karâr iderler ve ba'zısı aradan bir-iki makâm perdeleriñ terkîblerini karışdırub bir kâç makâmıñ bir kaç terkîbiñden bir mürekkeb makâm peydâ iderler. Öyle ki ne hareket eylediği ve ne karâr eylediği makâmı bi'z-zât icrâ ider.

Teşrîh-i makâm-ı sünbûle: sünbûle makâmı perde sâhibidir. Muhayyer ile tîz segâh'ın arasında olan nîm perdedir. Makâm-ı merkûm üç nîm ve üç makâmdan terkîb olunur. İbtidâ olan nîm kendünüñ perdesidir, ikinci 'acem perdesidir, üçüncü sabâ perdesidir. Makâm-ı evvel muhayyer, sâni 'acem'dir. Makâm-ı sâlis sabâ makâmıdır. Hareket-i muhayyer perdesinden şuru' idüb tîz perdeler ile tîz hüseyinî perdesine dek çıkub andan 'avdet idüb dilerse kendü perdesiyle ve dilerse segâh perdesiyle gerdâniye perdesine gelüb kûçek terkîbi yüzünden birden çârgâh perdesine sıçrar, andan sabâ'yı ohşayub yine çârgâh perdesine varır, dahi segâh'dan düğâh perdesinde karâr ider. Nazar kıl ibtidâsı muhayyer, ortası 'acem, arası sabâ makâmıdır. Bil ki sünbûle'den bülend âvâze yoktur. Şâhmansûr perdesiyle değme hânende okuyamaz.

Teşrîh-i makâm-ı siphir: siphir oldur ki muhayyer âğâze idüb şehnâz ve 'acem ile[30a] hüseyinî'ye gelüb nevâ ve çârgâh ve segâh'dan düğâh'a karâr ider. Teşrîh-i makâm-ı mâhûr: mâhûr makâmı gerdâniye ile evc'iñ arasında olan nîm perdeden hâsıl olur. Nîm'lerin biri kendü perdesi ve biri bûselik perdesidir ve iki makâmdan mürekkeb olur. Dahi bûselik ile râst'dır. Hareket âğâzesi tîz râst'dır ki gerdâniye perdesidir. Perde-i merkûmdan şurû' hareket idüb etvârıyla nevâ ve çârgâh ve bûselik perdesine geldikten sonra bûselik yüzünden düğâh'a gelüb düğâh'dan râst perdesinde karâr eyler. Lâkin nerm'den tîz'e varub ve hüseyinî perdesine geldükde bir mikdâr 'acem âğâzesini göstermeğe ruhsatı vardır. Ancak çok meks itmeyüb dahi yine 'avdet idüb bûselik perdesiyle râst perdesine gidüb, râst'dan aşağı inmek murâd iderse dilerse rehâvî ile dilerse 'ırâk ile hareket idüb yine ol yoldan 'avdet ve perde-i râst'a karâr

ider. Ve'l-hâsıl nîm perdesiyle bûselik ve râst makâmlarından mürekkeb olmuş bir makâmdır.

Nağme-zâvil terkîbi oldur ki râst mukâbili olan gerdâniye'den âğâze ve hareket dahi evc ile hüseyinî beynindeki nîm ile hüseyinî ve nevâ perdesin beyân idüb nevâ'dan nikrîz üslûbı üzre râst'a karâr ide. Nevâ'dan râst'a dönerken fi'l-cümle hicâz yerine çârgâh da olur.

Mâhûr-'aşîrân oldur ki: bi-'ayni sırf mâhûr gibidir. Lâkin düğâh'a vardıkda bûselik münâsebetiyle râst'ı ve 'ırâk'ı beyân edâ-yı üslûb ile birden 'aşîrân'da 'ayân ide. Muhayyer'iñ ve evc'iñ 'aşîrân'ları âsân olmağla tafsîl olunmadı. Teşrîh-i pençgâh: mürekkeb makâmdır. Ve iki dürlüdü, biri kavl-i 'atîk ve biri kavl-i cedîd üzredir. Kavl-i 'atîk nevâ ile râst makâmını bir idüb makâm-ı pençgâh icrâ olunur dirler idi. Ve bir kaç peşrevât vech-i meşrûh üzre tasnîf olunmuş ol cümle peşrevât kavl-i cedîd üzre okunabilür. 'Ale'l-husûs kavl-i 'atîk üzre pençgâh makâmı râst makâmından fark[30b] olunmaz, imdi kavl-i cedîd üzre pençgâh teşrîhini görelim: makâm-ı merkûm üç nîm perdeden hâsıl olur. Nîm perdeler 'acem, 'uzzâl, bûselik perdeleridir. Tâml olan râst perdesidir. Ve iki makâmdan mürekkeb olur. Ya'nî nişâbûr'dan ve râst'dan hareketi perdesinden şurû' idüb bir hoşça râst nağmesin gösterir. Andan düğâh perdesine gelüb ve segâh'dan bûselik perdesine basar, bûselik perdesinden çârgâh'dan nişâbûr yüzünden sıçrayub 'uzzâl perdesine gelür, andan nevâ ve hüseyinî perdelerine çıkub dilerse 'acem perdesiyle, evc perdesiyle gerdâniye perdesine çıkar. Andan dahi tîz'e çıkmak murâd iderse râst makâmı üzre tîz'lerde hareket ider. Ve yine ol yoldan 'avdet ve nişâbûr yüzünden bûselik ve 'uzzâl perdeleriyle düğâh'a gelür. Andan râst perdesinde karâr ider. Râst'dan aşağı inmek murâd iderse râst hükmüyle yegâh perdesine dek iner. Yine ol yoldan dönüp râst'da karâr eyler. Teşrîh-i makâm-ı nikrîz: nikrîz makâm-ı mücerredir, iki makâmdan mürekkeb olur. Ya'nî 'uzzâl ve râst'dan hareketi râst perdesinden düğâh ve segâh'a çıkub andan soñra 'uzzâl yüzünden çârgâh'ı aşub 'uzzâl'a

çıkâr. 'Uzzâl'dan nevâ ve hüseyinî'ye varub hüseyinî'den dilerse 'acem ile mâhûr ile tâm perdelerle râst yüzünden tîz'de hareket ider. Ve yine ol yoldan dönüp yine 'uzzâl ile varub râst'da karâr eyler. Râst'dan aşağı inmek murâd iderse mahsûs rehâvî ile girer. Lâkin terkîbiñ iktizâsı olursa tâm perdeler ile râst yüzünden hareketi mâni' değildir, hemân karâr râst perdesiyledir.

Teşrîh-i nişâbûr: mürekkeb makâmıdır. Üç nîm perdeden peydâ olur. Yânî 'acem ve 'uzzâl ve bûselik perdelerinden ve karârı hiç bir makâma beñzemediğinden zikr olunan makâmlar ile bir vechle ünsiyyet itmez. Hareket-i bûselik perdesinden girüb ve çârgâh'ı aşub 'uzzâl perdesine gider. Andan nevâ ve hüseyinî'ye çıkub[31a] 'acem'e gelüb 'acem'den tîz'e varsa sünbûle'den hareket ve yine anuñla avdet idüb bûselik perdesinde karâr ider. Cümle makâmlardan nîm perdede karâr eyleyen ğayr-i makâm yoktur. Pençgâh'dan tefrîk olunur. Râst'a varsa sırf pençgâh olur, bunuñ âğâzesi nevâ'dan ve gerek kendü perdesinden hareket ve tamâm 'acem âğâzesini icrâ ve yine nevâ'ya gelüb kendü perdesinde karâr eyler.

Nişâvurek âğâzesi nişâbûr gibi hareket dahi bûselik içünden gelüb düğâh karâr ider. Teşrîh-i sûreten makâm bir makâmıñ nağmesini ğayr-i makâmıñ perdeleriyle icrâ ve beyân ider. Bu nev'i makâm fakad ikidir. Beste-nigâr-zîrefkend ve beste-nigâr-hisâr sûretinde ve zîrefkend-sünbûle olub bûselik sûretine girer.

Teşrîh-i beste-nigâr sûreten makâm-ı merkûm hisâr makâmınıñ düğâh karârını segâh'a tebdîl ve hisâr-nevâ perdesine tebdîl ve hareketi gerdâniye'den girüb nerm'e inüb tâm perdeler ile girü gelüb segâh'da karâr ider.

Bu zamâneniñ mûsikî erbâbı bunuñ icrâsıçün çok mücâdele iderler. Zîrâ ba'zıları âğâzesini çârgâh ile girüb 'ırâk'da karâr ider demek isterler. Lâkin bu şed yolıdır. Hâsılı gerek segâh, gerek 'ırâk mahsûs karârıdır. Lâkin sâz perdesine bakılmadıkça okunan fark olunmaz. Anıñçün bu mekûle makâm nağmeleri sâz'a sipâriş olunur.

Teşrîh-i mâkam-ı zîrefkend: zîrefkend iki dürlü teşrîh olunur. Zîrâ ba'zısı muhayyer'den kopar ve 'aşîrân karâr ider. Ba'zısı tîz hüseyînî perdesinden düğâh'da karâr ider. Muhayyer'den hareket âğâze eyledikde perdeler ile aşağı inüb çârgâh perdesine gelür, dahi bûselik perdesinden birden râst perdesine düşer, dahi 'aşîrân perdesiyle karâr ider. Bu hareket üzre bûselik 'aşîrân'dan farkı budur ki bûselik'den birden râst'a sıçrayub, düğâh perdesine uğramayub hüseyînî'den âğâze eylediği sebebden[31b] sünbüle'den gerdâniye'ye inüb 'acem perdesine basub dahi perdeler ile hüseyînî, nevâ, çârgâh, segâh inüb düğâh'da karâr ider. Buña nazar eyle 'acem perdesi şed yüzünden bûselik perdesi olub, bûselik nağmesi icrâ olunur. Düğâh-'aşîrân kıyâfetine girer. Anı nefsdan gûş iden bûselik-'aşîrân'ı yoksa 'acem ile düğâh mı karâr olunur. Bizim bildiğimiz sahîh zîrefkend, 'aşîrân karâr ider. Zîrâ bu vech ile hareket bûselik-'aşîrân şu'besinden çıkar. 'Acem ile olan hareket ise sünbüle makâmının şübhesinden kurtulmaz.

Gerçi sâz'da şed yüzünden tağyîr idüb bûselik nağmesini icrâ iderler. Bizim murâdımız zîrefkend sûreten makâm olduğunu ifâdedir.

Teşrîh-i rehâvî: makâm-ı merkûm dahi âğâzesi râst perdesinden girüb tâm perdeler ile râst şeklinde hareket idüb ve râst'da karâr ider. Teşrîh üzre râst'dan farkı yokdur. Lâkin zamâne mûsikîşinâsları rehâvî'yi efrenc tâ'ifesi tarzına taklîd eylese rûşen-nağmesinden fark olunur ve hareket-i revîş'i râst'dan âğâze yegâh perdesini birden açub-kapayub ve zîrgûle'yi pekçe ditretmek iktizâ ider. Dahi nevâ'ya gelüb nevâ'dan birden gerdâniye perdesine çıkub gâh gerdâniye gâh nevâ perdesine basub açub-kapamağla gerdâniye'de biraz meks ider. Andan yine ol hareket ile tîz nevâ'ya kadar çıkar ve yine ol yoldan 'avdet ve râst karârına varur.

Edvâr-ı kadîme'de rehâvî makâmının şerhi ğayrî yüzünden olur. Ol dahi iki dürlü icrâ olur, ismi var cismi yok bir makâm olduğu, ismi var hareket-i sünbüle ile cismi yok ki mahsûs perdesi yok. Hemân tarz-ı

efrenc taklîdi olmağla râst makâmıdır. Bundan soñra şed yüzünden olan makâmları teşrîh idelim.

Edvâr-ı kadîm üzre şed yolları dört bulunur. Bunlar edvâr-ı kadîm üzre beyân olunur.[32a] şimdi bizim bildiğimiz şed nedir ve ne yüzden hâsıl olur beyân eyleyelim. Ma'lûm olsun ki şed didiğimiz mahsûs makâm değildir. Lâkin makâmâtta zikr olunduğı üzre bir makâm üzerinde tansîf olunan nesnedir. Ve dördüncü perde de gerek tîz veya nerm'i icrâ olunur ve bu şed yolu ancak sâz'a mahsûsdur. Hânende nefesinden fark olunmaz, bildiğimiz nerm'lerde 'aşîrân ile düğâh, 'ırâk segâh, râst ile çârgâh, düğâh ile hüseyinî'yi gör ki nevâ gerçi düğâh perdesiniñ âhengi olmak üzre dördüncüsüdür. Lâkin düğâh'ıñ şeddi olmadığından beşinci ki hüseyinî'dir. Zîrâ yegâh sâz âhenginden olmadığı ecilden düğâh karar mahallidir. Dahı perde-i düğâh'dan yegâh'a beş perde sayılır. Şed yolları ise dâ'im dördüncü olması lâzım gelmekle nevâ gibi yegâh aradan çıkar ve şed yolu hüseyinî'ye mahsûs olur, bundan mâ-'adâ tîz'lerin şeddi evc olur. Evc ile segâh, gerdâniye ile çârgâh, muhayyer le nevâ buña göre nîm perdelerde kıyâs olmalıdır. Zîrâ makâm sâhibi olan perdeler yine dördüncü olan nîm perdeye şed yolu budur dirler. Dahı nihâvend ile 'acem, sabâ ile şehnâz ve perde-i nerm'den tîz'e varınca 'uzzâl ile şehnâz tîz'den nerm'e gelince buña göre yine 'acem ile bûselik, 'uzzâl ile zîrgûle kıyâs oluna vech-i meşrûh üzre 'ırâk makâmında olan peşrev-i segâh makâmında, râst makâmında olanı çârgâh makâmında, 'acem'de olan bûselik'de şehnâz'da olan 'uzzâl'da, 'uzzâl'da olan zîrgûle'de. Ma'lûm olsun ki bu takrîri üstâd olan çalabilür. Bu mekûle şed yollarını 'acem sâzende'si ğâyet fi'le getürürler.

Dahı rûm sâzende'si az olur ki bu yolları işitmiş ola, işitmek ile fi'le gelmez. İmdi bunlardan mâ-'adâ bir şed yolu dahı vardır ki bu zamânıñ sâzende'lerinden su'âl eyledikde cevâb vermeyüb bir ad koyamadılar. 'Acem perdesin yegâh idüb[32b] râst perdesin 'aşîrân ve düğâh, nihâvend, râst, çârgâh, nevâ, segâh, beyâtî-çârgâh ve 'acem-i nevâ,

gerdâniye, hüseyinî, muhayyer-evc, sünbüle-i gerdâniye tîz çârgâh muhayyer olur. Ve bu tertîbe göre nîm perdeler dahi ta'yîn olunub vech-i meşrûh üzre bir makâm böyle bir makâm üzre icrâ idebiliyorsa ağreb-i ğarîb olur. Lâkin tahrîr-i zikr eylediğimiz şed yolunu bir bilüb icrâsına kudreti olan üstâddan görmeye muhtaçdır. İşitmekle fî'le çıkmaz ve icrâ idemez.

Teşrîh terkîbât bâb-ı sâlisde terkîbâtın 'adedi yirmi olduğu zikr olunmuştur. Ammâ mûsikîniñ terkîbleri için nihâyet yokdur. Lâkin bir kaç tahluce olmağla makâm nâm ile meşhûr olmuştur. Ba'zı terkîbiñ üzerinde hânendelerin tecâvürlüğüyle beste nakş-ı tansîf olunmuş deyu makâm ismini virmişler. Gerçi her terkîb bir makâma tâbi' olduğu inkâr olunmaz.

Esmâ'-î Terkîb: İsfehân, büzürg, hicâz, geveşt, selmek, mâye, 'acem-'aşîrân, bûselik-'aşîrân hüzzâm, râhatü'l-ervâh, rûy-i 'îrâk, muhâlif-i 'îrâk, sultânî-'îrâk, 'arazbâr, baba tâhir.

Teşrîh-i İsfehân: 'Uzzâl gibi âğâze idüb ve hüseyinî perdesine basub dahi 'avdet idüb hüseyinî-nevâ perdesine geldikten sonra 'uzzâl yâhûd hicâz yüzünden çârgâh perdesini aşub segâh'a gelüb dahi tîz'e çıkub çârgâh perdesine ve sabâ perdesine basub sabâ nağmesin bir hoşca idüb ve sabâ yüzünden gelüb düğâh karâr ider.

Teşrîh-i Büzürg: Bu terkîbin şerhi için şübhe vardır. Lâkin cümle sâzende ve hânende beyânlarında sahîh olan bûselik yüzünden hareket ve âğâze idüb düğâh, râst, 'îrâk, 'aşîrân'a inüb dahi 'avdet idüb rehâvî yüzünden râst perdesinde karâr ider.

Teşrîh-i Hicâz: Hicâz terkîbi nevâ perdesinden 'uzzâl yüzünden hareket ile nevâ ile 'uzzâl'ı fark etdirüb ve yine 'uzzâl gibi düğâh karâr ider.

Teşrîh-i Geveşt: Bu terkîbiñ sahîhi evc'den âğâze ve hareket idüb[33a] dahi hüseyinî ve nevâ'ya gelüb 'uzzâl yüzünden segâh dahi

nihâvend perdesinden râst perdesine gelüb ve yine ol yoldan dönüb segâh'da karâr ider.

Teşrîh-i Selmek: Râst terkîblerindendir. Nevâ'dan âğâze ve hareket idüb râst yüzünden râst perdesinde karâr eyler ve tîz'e çıkdıkda 'uzzâl ve mâhûr perdesiyle gezinüb yine ol yoldan 'avdet dahi gelüb râst perdesinde karâr ider.

Teşrîh-i Mâye: Râst perdesinden hareket idüb düğâh perdesinden nihâvend perdesiyle segâh'a düşer, dahi segâh'dan tîz'e çıkdıkda segâh yüzünden hareket iderse yine ol yoldan 'avdet ve düğâh'da karâr ider.

Teşrîh-i 'Acem-'Aşîrân: 'Acem-'aşîrân makâmının terkîbleridir ki gerek nerm ve gerek tîz perdelerden 'acem gibi âğâze idüb nerm 'acem'de karâr ider.

Teşrîh-i Hüzzâm: Hüzzâm sırf hicâz gibi hareket idüb hüseyî perdesinden 'acem ve yine hüseyî perdesine gelüb dahi nevâ'ya inüb nevâ'dan 'uzzâl perdesinde karâr ider. Ma'lûm olsun ki nîm perdede bundan ğayri karâr ider yoktur. Teşrîh-i Nihâvend: Nihâvend gerek nerm'de gerek tîz'de kürdî yüzünden hareket idüb, lâkin düğâh perdesinde karâr etmeyüb râst perdesinde karâr ider.

Teşrîh-i Nühüft: Ehl-i mûsikî beyinde nühüft için çok mu'âraza vardır. Zîrâ edvâr-ı kadîm'de, muhayyer'den hareket idüb isfehân yüzünden inüb hicâz gibi düğâh karâr ider. Ammâ Receb ve Behrâmî-Zâde hânendelerin kavli üzre nevâ'dan hareket idüb dahi 'aşîrân'da karâr ider. Neyzen Ali Hâce Tanbûrî Mehmed Çelebi kavli üzre nevâ'dan hareket ve rehâvî yüzünden râst'ı gösterüb dahi 'aşîrân'da karâr ider. Tanbûrî Koca Anıklı ve Tanbûrî Çelebi kavli üzre nevâ'dan hareket ve bûselik perdesiyle düğâh'a varub dahi 'aşîrân karâr ideriz. Cümleden sahîh Ali Hâce kavli gezinüb sa'y iderem. Zîrâ Behrâmî-oğlu'nun kavli nevâ-'aşîrân didikleridir.

Anıklı kavli bûselik-'aşîrân'dan farkı yokdur. Ali Hâce kavli mu'teberdir. Zîrâ rehâvî hareketiyle 'aşîrân karâr eyledik. Sâ'r terkîbât şübhesinden çıkar. [33b]

Teşrîh-i Horasânî-Hüseyinî: Bu terkîb iki dürlü olur. Lâkin sahîh budur. ki hüseyinî'den âğâze ve hareket idüb râst'a dek inüb yine 'avdet idüb isfehân yüzünden çârgâh'a çıkar ve dönüb düğâh'da karâr ider.

Teşrîh-i Ğûzî-Bûselik: Hüseyinî perdesinden hareket idüb ibtidâ hüseyinî makâmınıñ âğâzesin gösterüb ba'dehû bûselik ile inüb 'aşîrân'da karâr ider.

Teşrîh-i Râhatü'l-Ervâh: Evc'den hareket idüb hicâz yüzünden 'uzzâl ile aşağı inüb râst'da biraz meks idüb düğâh ve segâh perdesine çıka ve segâh ve düğâh perdesine 'azîmet idüb birden 'ırâk perdesine gelüb karâr ider.

Teşrîh-i Muhâlif-i 'Irâk: Tamâmı sabâ makâmınıñ hareketini icrâ idüb soñra gelüb 'ırâk'da karâr ider.

Teşrîh-i Rûy-i 'Irâk: Rûy-i 'ırâk segâh'dan hareket tîz ve nerm ile segâh makâmını gösterüb dahi gelüb 'ırâk'da karâr ider.

Teşrîh-i Sultânî-'Irâk: Sultânî-'ırâk, isfehân yüzünden hareket ile 'ırâk perdesine inüb ve yine tâm perdeler ileçikub düğâh'da karâr ider.

Teşrîh-i Baba Tâhir: Muhayyer'den hareket ve muhayyer nağmesin gösterüb ba'dehû beyâtî yüzünden nevâ'ya gelür, nevâ üzerinde biraz meks ve tamâm beyâtî makâmını gösterüb dahi segâh ve çârgâh dahi düğâh'da karâr ider.

* Nağme hicâzkâr oldur ki, segâh hareket idüb çârgâh ve hisâr ile hüseyinî'ye çıkub dahi sünbûle ile tîz segâh ve girüye 'avdet idüb gerdâniye'de evc ve hüseyinî ve hisâr ve çârgâh segâh karâr ider.(m)

"Nühüft nağmesini nevâ-'aşîrân'dır." Deyu Kantemur-oğlu da'vâ idüb lâkin nühüft başka, nevâ-'aşîrân başkadır. Ve Buhûrcı-Zâde kâ'il olmayub mu'âraza idüb nevâ-'aşîrân olmak meşhûrdur. Lâkin bu kavil üzre yapılan peşrev içün nevâ-'aşîrân itlâk olunub ve Kantemur-oğlu'na sukût itmek iktizâ eyledi.(m)

Teşrîh-i 'Arazbâr: Hareket-i âğâzesi gerdâniye perdesinden şurû' idüb ve gerdâniye yüzünden aşağı inüb 'acem ve beyâtî'yi ohşayarak segâh'da bir mikdâr meks idüb düğâh ve râst'a inüb ve yine 'avdet idüb beyâtî şeklinde düğâh'da karâr ider.

Teşrîh olunan terkîbleriñ üzerinde kiminde beste tansîf olunmuş nesne bulurlar, lâkin bunlardan mâ-'adâ dahi nice terkîbler vardır. Ancak üzerinde bir nesne tansîf olunmadığınıñ sebebi budur ki ğâyet teñg olur, cüz'-i hareket eyleseler fi'l-hâl ğayr-i makâmıñ perdesine girer.

Kûçek, müberka', karcığar, hemân nevâ-'aşîrân, beste isfehân gibi zikr olunan[34a] terkîblerden kûçek-müberka', karcığar edvâr-ı kadîm'de olmadığı ecilden burda teşrîhleriñi zikr beyân ide ve dahi sâ'irleriniñ şerhi edvâr-ı kadîm üzre mahallinde beyân olunur.

Teşrîh-i Kûçek: Gerdâniye'den hareket idüb evc ve hüseynî'ye iner dahi nevâ'yı aşub çârgâh perdesine düşer. Çârgâh'dan sabâ yüzünden düğâh perde düşer ba'dehû sabâ yüzünden düğâh karârına gelür. Netice-i kelâm Kûçek oldur ki hüseynî perdesinden çârgâh perde düşer bâde sabâ yüzünden düğâh'da karâr ider.

Teşrîh-i Müberka': Bu zamânda olan müberka' oldur ki düğâh perdesinden hareket ve zîrgûle perdesinden râst'ı aşub 'ırâk perdesine gelüb dahi 'aşîrân ve yegâh ba'dehû nerm çârgâh perdesine inüb yine ol yoldan dönüb düğâh'da karâr ider.

Teşrîh-i Karcığar: Gerdâniye'den hareket ve 'evc'i aşub 'acem'a varır, dahi hüseynî'yi aşub beyâtî perdesine basub beyâtî'den nevâ ve çârgâh'a inüb yine nevâ'ya gelüb karâr virir. Lâkin bu mahalde zikr olunan terkîb gerek hânende ve sâzende mâ-beyninde çok nizâ' ve şübhe vardır. Fî-zamâni-nâ birbiriniñ kıyâsına uymaz. Kadîm'de olan edvâr birbirine beñzer. Biz iktidârımız üzre edvârları yoklayub teşrîhlerini cem' idüb şerh eyledik. Bâkîsi edvâr-ı kadîm şerhinde beyân olunur.

Hüsn-i ünsiyyet ve zıdd-ı 'arbede-i mûsikî bâb-ı sâbi' makâmât ve terkîbât teşrîhini mümkün olduğu mertebe beyân ve izhâr eyledik. Hâlen lâzım olunan gerek perde ve gerek makâmların dahi terkîblerin mâ-beyninde olan hüsn-i ünsiyyet ve zıddiyyet gibi öyle ki taksîm nağmesi olunmak murâd olundukda ta'rîf-i mezkûr üzre hareket olunub mücevher nağmelerin ihrâcı murâd olursa kavâ'id-i mûsikî üzre şîrîn edâ ve latîf olmak üzre kuvvet-i sâmi'aya nüfûz bula. 'Umûm üzre hüsn-i ûrfeti ünsiyyet-i makâmât oldur ki dahi perdeler ve makâmlar ve terkîbler ile imtizâc idüb mâ-beynlerinde[34b] zıdd-ı ihtilâfât göstermeye ta'rîf-i mezkûr üzre hüsn-i ünsiyyeti evvel sekizinci olan perdelerde zuhûr ider. Zîrâ anların mâ-beyninde muvâfakât vardır, öyle ki sırr-ı âhenk olub gûyâ birbirine su'âl ve cevâbdır. Yegâh ile nevâ-'aşîrân ile tîz hüseyinî, 'ırâk ile evc, râst ile hüseyinî, râst ile gerdâniye, dügâh ile muhayyer, segâh ile tîz hüseyinî ve buña göre nîm perdeler dahi kıyâs oluna. 'Acem-'aşîrân 'acem ile, rehâvî ile mâhûr, zîrgûle ile şehnâz, kürdî ile sünbûle, bûselik ile tîz bûselik, 'uzzâl ile 'uzzâl-beyâtî ve tîz beyâtî ile hüsn-i ünsiyyet ider.

Sânî, dördüncü perdeler ile olur. Bundan akdem kavlimiz üzre şed yolu olduğu zikr olunmuştur. 'Aşîrân ile dügâh, 'ırâk ile segâh, râst ile segâh ve çârgâh bunlardan sonra dügâh beşinci perde 'add olunur.

Dügâh ile hüseyinî, segâh ile evc, çârgâh ile gerdâniye, nevâ ile muhayyer dahi buña göre nîm perdeler kıyâs olunur. 'Acem-'aşîrân ile kürdî, rehâvî ile bûselik, 'uzzâl ile zîrgûle, hisâr ile nihâvend, 'acem ile kürdî, mâhûr ile bûselik, şehnâz ile 'uzzâl, sünbûle ile beyâtî. Sâlis cümle tâm perdelerden zuhûr ider. Kaçan o râst'a vardı, çıkub iner ve nîm perdeleri karıştırmaz. Şöyle ki cümle perdelerin hareket-i sadâsından bir terkîb tertîb oluna. Hüsn-i ünsiyyet râbi' ba'zı nîm perde ve ba'zı tâm perdelerden hâsıl olub öyle ki bir tâm perde aşub ve bir nîm perdeye basdıktan sonra bir tâm perde aşub ilerü olan perdeye varmalıdır. Ya'nî nevâ ve 'uzzâl perdesine vardıktan sonra çârgâh perdesini aşub segâh perdesine varır. Hüsn-i ünsiyyet hâmis, cümle kâr ve nakş ve peşrev ve

semâ'i bulunur. Cümlesi bu makâmıñ üzerinde tansîf olunmuşdur. Ve eğerçi terkîb muğayyer olursa makâmıñ hükmüyle bir karâra geldükleri sebebiyle cümlesi imtizâc idüb husûmet itmez. 'Umûm üzre zıdd-ı 'arebde oldur ki perdelerde terkîbler ve makâmlar imtizâc itmeyüb mâ-beynlerinde zıdd-ı ihtilâfât gösterir.[35a] Ta'rîf-i mezkûr üzre zıdd-ı 'arebde iden makâmât bir kaç dürlü olur. Zıdd-ı 'arbede ol cümle perdelerde olur. Kaçan sâzende gerek sâhib-i âvâz âhenk'den lâzım gelen âğâze yâhûd karâr idüb hudûd-ı nağme terkîbden ve şurût-ı nezâket geçer ya kalur. Zıdd-ı 'arbede-i sâni: Kaçan sâzende terkîbiñ iktizâsınca hareket ider. Lâkin sâz perdelerde gereği mahalline vaz' olmamış, ma'sûm nefsi gibi âhenksiz ve halâvetsiz olur. Bir kaç sâz bir yere gelüb kâ'ide üzre çekilmese âhenksiz olub 'arbede ider. Hüsn-i ünsiyyet ve zıdd-ı 'arbede-i perde-i ibtidâ bilmek gerekdir ki 'ilm-i mezkûr taksîm didikleri nağmeye lâzımdır. Zîrâ hânende ve sâzende kuvvet-i 'ilmini nağmesinde izhâr ider. Taksîm 'ilm-i mûsikî dîbâce 'ilm-i kelâma beñzer. Anıñçün erbâb-ı mûsikî eğer kâdir olursa bir makâmıñ içinde cümle nağmeleri vaz' ider. Lâkin ol şartla ki bir makâmdan bir makâma duhûli ve hurûci ile burûdet ve 'arbede göstermeye zıd olanları muvâfık ide. Ba'zısı tâm perde ve ba'zısı nîm perde ile ünsiyyet ider.

'Aşîrân cümle nîm perdeler ile ünsiyyet, fakad hisâr ile zıd olur. 'Irâk altında olan nîm perde ile nihâvend ile, sabâ ile, 'uzzâl ile, 'acem ve şehnâz ile ünsiyyet ider. Rehâvî ile zîrgûle, beyâtî ile hisâr ve mâhûr ile burûdet ider. Râst rehâvî ile, bûselik ile, nihâvend ile, 'uzzâl ile, 'acem ile, mâhûr ile sünbûle ile ünsiyyet; zîrgûle ile sabâ ve beyâtî ile hisâr ve şehnâz ile 'arbede ider. Segâh, nihâvend ile rehâvî ve sabâ ile ve 'uzzâl ve beyâtî ile ve 'acem ve şehnâz ile ve sünbûle ile ünsiyyet ider. 'Acem-'aşîrân ile zîrgûle ve bûselik ile hisâr ve mâhûr ile burûdet ider. Çârgâh perdesi bûselik ile nihâvend ve 'acem-'aşîrân ile rehâvî ile sabâ ile hisâr ve 'acem ile mâhûr ve sünbûle ile ünsiyyeti var. Zîrgûle, 'uzzâl ve şehnâz ile burûdet ider. Dügâh cümle nîm perdeler anıñla ünsiyyet ider.

Nevâ, 'uzzâl ve nihâvend[35b] ile rehâvî ve 'acem-'aşîrân ve beyâtî ile mâhûr ve sünbûle ile ünsiyyet ider. Sabâ bûselik ile, zîrgûle ve hisâr ile burûdet ider. Hüseyinî, 'uzzâl ve bûselik ile nihâvend ve sabâ ile, 'acem ve 'aşîrân ve şehnâz ile ülfeti vardır. Beyâtî ile zîrgûle ile rehâvî ve mâhûr ile 'arbede ider. Bunlardan mâ-'adâ tîz perdelerde olup her birisi kendi nerm perdesi olana tâbî' olup nerm perde de kanğısı nîm perde ile ünsiyyet yâhûd 'arbede üzre ise tîz'de dahi ünsiyyet yâhûd 'arbede ider.

'Irâk kendü perdesine havâle olunur. Makâmıñ ve perdeniñ hükm-i tabî'atı birdir. Râst kezâlik, düğâh, segâh kezâlik, nevâ kezâlik, hüseyinî kezâlik, evc kezâlik, çârgâh kezâlik, gerdâniye kezâlik, muhayyer kezâlik, yegâh kezâlik nîm perdeler ba'zı tâm perdelerle ünsiyyet ider ve ba'zı nîm ve tâm perdelerle burûdet ve 'arbede ider. Râst segâh ile, bûselik hisâr ile, evc mâhûr ile, burûdet ile 'arbede ider. Sâ'ir perdeler ile ünsiyyeti vardır. Nihâvend, kürdî'ye tâbî' olmağla makâmıñ tabî'atındadır. Lâkin râst karârına vardığı sebebiyle râst ile ziyâde ûrfet ider. Sabâ makâmı, bûselik ile nevâ ve beyâtî ile evc ve mâhûr ile burûdet ider.

Beyâtî makâmı, bûselik ile 'uzzâl ve hisâr ile mâhûr şehnâz ile 'arbede ve burûdet idüb sâ'irleri ile ünsiyyet ider. 'Acem makâmı hisâr ile evc ile mâhûr ile burûdet idüb sâ'irleriyle imtizâc ider. Şehnâz sünbûle ile gerdâniye ile mâhûr ile burûdet ider, sâ'irleri ile ûrfet ider, 'uzzâl hisâr ile beyâtî çârgâh ile bûselik ile sabâ ile burûdet ve sâ'irleri ile ünsiyyet ider. Yegâh evvelki 'uzzâl ile gerçi çârgâh ve sabâ'dan ğâyât teneffür ider. Lâkin yalnız icrâ-yı terkîb-i isfehân evvelde 'uzzâl ile iner ve çârgâh ve sabâ'ya çıkub burûdet-i cüz'î ve ünsiyyeti tağyîr olur. Bûselik segâh ile, 'uzzâl ile, hisâr ve şehnâz ile 'arbede ve sâ'irleri ile ünsiyyet ider. Bûselik, 'aşîrân-bûselik[36a] makâmına tâbî' olmağla añâ göre hareket ider. Zîrgûle râst ile, çârgâh ile, hisâr ile burûdet ider, sâ'irleri ile 'uzzâl yüzünden ûrfet ider. Mürekkeb makâm sünbûle şehnâz ve mâhûr ile, hisâr ve 'uzzâl ile bûselik ile 'adâvet ve sâ'irleri ile ünsiyyet ider. Mâhûr şehnâz ile, evc ile, hisâr ile, 'uzzâl ve segâh ile burûdet idüb sâ'irleri ile ünsiyyet

ider. Pençgâh, şehnâz ile, mâhûr ve beyâtî ile, evc hisâr ile, çârgâh sabâ ile dahi segâh ile burûdet ider, sâ'irleri ile ünsiyyet ider. Nikrîz hisâr ile, çârgâh ile, bûselik ile 'arbede idüb, sâ'irleri ile râst ve 'uzzâl şeklinde ünsiyyet ider. Nişâbûr makâmı pençgâh şeklinde şehnâz ile, beyâtî mâhûr ile, evc ve hisâr ile çârgâh ile, sabâ ile, segâh ile burûdet ider. Sâ'irleriyle ünsiyyet ider. Sûreten makâm beste-nigâr 'acem ve hisâr ile, 'uzzâl bûselik ile, nihâvend ile, râst rehâvî 'ırâk ile, 'aşîrân ve 'acem 'aşîrân ile ve mâhûr ile burûdet ve sâ'irleri ile ünsiyyet ider.. zîrefkend eğer bûselik ile 'aşîrân karâr idüb ve bûselik 'aşîrân'ın sûretine girse aña tâbî' olub anıñla ünsiyyet ve yâhûd burûdet eylediği perdeleriyle bu dahi ya ünsiyyet yâhûd 'arbede ider. Eğer sünbûle sûretine girüb 'acem perdesiyle düğâh karâr iderse sünbûle'ye tâbî' olub anıñ ile ünsiyyet ve burûdet ide. Bu dahi aña ünsiyyet ve burûdet ider. Rehâvî cümle tâm perdeler ile ünsiyyet ve cümle nîm perdeler ile 'arbede ve buña göre ahvâl-i terkîbât kıyâs olmalıdır. Ya'nî her bir terkîb kanğı perdelerden zuhûr iderse ol perdelerde anlarıñ makâmına tâbî' olub anlarıñ hükmi üzre hareket ider. Fenn-i mûsikîde üstâd-ı kâmil olanlar makâmât beyinde olan 'adâvete burûdeti imtizâc ve muvâfakat itdirir. Öyle ki zincir gibi birbirine bend ider. Şurût-ı mezbûr üzre küllî külliyât ve külliyât-ı fâhte ve kârlarda kâr-ı nâtık didikleri nesneler tansîf olunmuşdur, vech-i mezkûr üzre[36b] üstâd olan taksîm nağmesinde şîrîn giriş ile bir makâmı temel idüb üzerinde cümle makâmları icrâ ider. İbtidâ ne makâm ile duhûl itdiyse ve yine anıñ ile karâr ider. Ve ne makâm şurû' itdiyse anıñ ile edâ ider. Bu mekûle taksîmiñ her makâmda icrâsı müşkil görünür. Ve 'amele getürmek hayli zahmetli işdir. Ve kıyâsım bu cins taksîm-i küllî itmek her âdemiñ kârı, ma'rifeti değildir. Nâdir bulunur. Lâkin hakîr iktidârımıza göre bir makâmıñ fi'lini 'amele getürülmesine sa'y idüb tahrîr idelimdir. Makâm-ı hüseyinî nağme-i taksîm küllî külliyât olan düğâh'dan hareket ve çârgâh ve nevâ'ya çıkub hüseyinî'de hüseyinî makâmını gösterüb dahi yine hüseyinî revîş'i ile gerek nerm, gerek tîz'de biraz hareketden soñra gelüb düğâh'da bir karâr virir. Yine düğâh'dan segâh ve çârgâh çıkub nevâ'da nevâ'yı beyân ider. Ve tîz perdeler dahi

varub sünbüle perdesiyle makâm-ı sünbüle girüb perde-i mezbûrdan aşağı inüb 'acem perdesiyle 'acem makâmını icrâdan soñra 'acem'den, hüseyinî'den nevâ'yı aşub çârgâh düşer. Ve sabâ perdesiyle sabâ, dügâh karârı ile edâ ider. Añdan soñra 'uzzâl makâmına girüb ve nerm perdeler ile tamâm 'uzzâl ve hicâz'ı gösterdikden soñra tîz perdeler ile çıkub şehnâz ile şehnâz'ı beyân ider. Ve hüseyinî'de bir asma karâr ider. Ba'dehû hisâr perdesiyle hisâr'ı edâ ve yine gelüb bûselik makâmın icrâ ve tekrâr hüseyinî'den dönüb bûselik içinden tâm perdeler ile aşağı inüb 'aşîrân'da bûselik-'aşîrân'ı icrâ ider. Añdan perdelerle tîz'e çıkub 'acem'e gelüb ve çârgâh ile aşağı inüb 'acem-'aşîrân'da, 'acem-'aşîrân'ı beyân ider. Dahi yine dügâh ile hüseyinî yüzünden tîz'e çıkar ve biraz 'acem'i ohşayarak yine aşağı döner ve çârgâh perdesinden segâh'ı aşub nihâvend ile dügâh karâr ider, kürdî makâmı icrâ olur. Dügâh'dan yine evvel perdeleriñ hareketiyle mükarrer eyledikten soñra râst'a karâr ider, nihâvend'i icrâ ider.[37a] Añdan gerdâniye âğâze idüb ve tâm perdelerle râst perdesine gelüb tamâm-ı râst icrâ olur. Ve yine gerdâniye'den tutub mâhûr ile aşağı inüb ve bûselik içinden râst perdesine karâr virirse makâm-ı mâhûr zâhir olur ve gerdâniye'yi tutub 'acem'i ohşayarak dügâh'a dek iner ise tîz 'arazbâr makâmı icrâ olur. Ve yine ol perdeler ile muhayyer'e dek çıkub ve muhayyer'den tâm perdeler ile nevâ'ya çıkub ve nevâ'dan beyâtî yüzünden dügâh perdesine varır, baba tâhir makâmı icrâ olur. Ba'dehû râst perdesinden şurû' idüb dügâh ve segâh ve çârgâh'a çıkub ve yine 'avdet idüb dügâh'da karâr ider, makâm-ı 'uşşâk icrâ olur. Dügâh perdesinden tâm perdeler ile nevâ'ya çıkub nevâ'dan beyâtî perdesine basub andan tîz'e vardıkda 'acem perdesiyle hareket ve yine ol yoldan dügâh karârına 'avdet iderse beyâtî icrâ olunur. Ba'dehû muhayyer'den âğâze ve sünbüle perdesiyle şed yüzünden bir beyâtî gösterüb dahi gelüb evc perdesine bir asma karâr ider. Ve yine ol yoldan dönüb evc makâmın gösterüb dahi tâm perdeler ile 'ırâk perdesine gelüb 'ırâk makâmıñ icrâ ider, yine evc perdesinden tîz çârgâh'ı bir hoşça gösterüb tâm perdeler ile hüseyinî perdesine dek aşağı dönüb hüseyinî'den

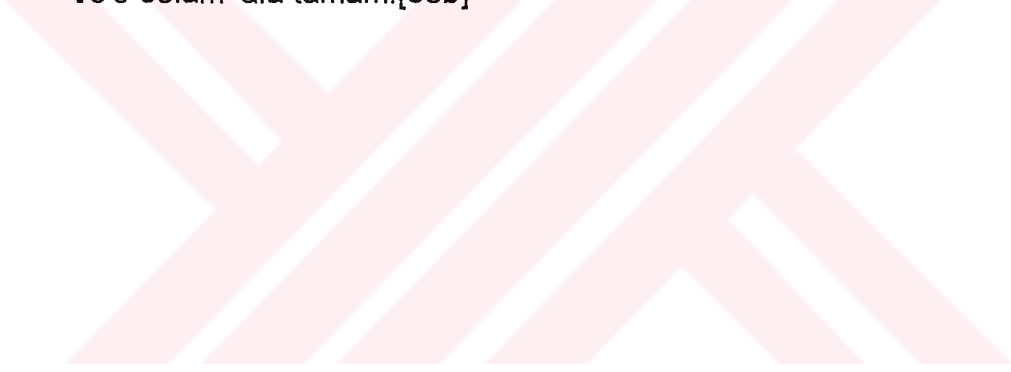
nevâ'ya, nevâ'dan çârgâh makâmı beyân olur. Ba'dehû yine muhayyer hareketi ile âğâze ve tîz hüseyinî perdesine dek çıkdıktan soñra aşağı iner, evc perdesinde meks idüb ve şed yüzünden bir segâh gösterüb dahi 'uzzâl ile segâh perdesine gelüb nihâvend ile râst'a çıkub ba'dehû yine ol yoldan 'avdet idüb geveşt makâmı icrâ olunur. Terkîb-i merkûmı bir dahi mükerrer olunub ve 'ırâk'da karâr eyledikde râhatü'l-ervâh olur. Ba'dehû nevâ'dan 'uzzâl perdesinden âğâze olunub düğâh perdesine gelüb dahi sabâ yüzünden çârgâh'a çıkub ve düğâh karârına 'avdet idüb isfehân icrâ olur. 'Irâk'dan çârgâh'a[37b] varınca tâm perdeler ile hareket olunub dahi 'avdet idüb ve kürdî nîm'ini icrâ idüb tamâm düğâh ve râst, 'ırâk perdesinde karâr ider, muhâlif-i 'ırâk olur. İsfehân gibi hüseyinî ve evc perdelerinden yine isfehân yüzünden düğâh'a varınca tâm perdeler ile hareket dahi râst-'ırâk ve 'aşîrân yegâh ve andan 'avdet idüb 'ırâk perdesine karâr iderse sultânî-'ırâk olur. Dahi 'ırâk gibi gezünüb ammâ ve lâkin perdeleri eklemeye âğâze ile anlaşılmaz. Lâkin Miskî İbrâhim Ağa hâlini dildâr'e 'arz it, vakt-i hicrân olmadan bestesini meşk bunu bilir ki nağmesi pîc-'ırâk olur. Ba'dehû evc perdesinden âğâze ve tâm perdeler ile segâh perdesinde karâr idüb beste-nigâr icrâ olunur. Dahi râst perdesinden âğâze ve rehâvî perdesiyle yegâh perdesine inüb yegâh'dan nevâ'ya çıkub dahi tâm perde ile râst karârına gelüb rehâvî makâmı icrâ olunur. Ba'dehû nevâ perdesinden 'uzzâl perdesiyle âğâze idüb ve bûselik perdesinde karâr idüb nişâbûr icrâ olunur. Ve yine nişâbûr mükerrer olub ve râst'a inüb pençgâh icrâ olunur.

Râst'dan tâm perdeler ile segâh, çârgâh, nevâ'ya çıkub dahi 'uzzâl perdesiyle düğâh 'avdet idüb düğâh'da zîrgûle perdesiyle 'ırâk'a varub yine zîrgûle perdesiyle düğâh karârına gelüb zîrgûle makâmı icrâ olunur. Ba'dehû birden 'acem âğâze olunub hüseyinî ve nevâ ile inüb 'uzzâl perdesinde karâr olunub ve düğâh karârına gelüb hicâz icrâ olunur. Ba'dehû râst perdesinden hareket ve tâm perdeler ile muhayyer'e dek çıkub ve bir mikdâr muhayyer hareket ile nağme olunub yine hüseyinî'den

'avdet ve andan birden nevâ'yı aşub çârgâh perdesine düşmekle kûçek icrâ olunur, andan düğâh'a varub tekrâr hüseyinî nağmesi icrâ olunur, düğâh karârına gelüb taksîm tamâm olunur. Lâkin taksîm nağmesi ne kâ'ideye bend olur, ancak üstâdın kuvvet-i 'ilmiñe teslîm olub sâzende veyâhud[38a] hânendenin irâdetine teslîm olunur. Murâd eylediği vech üzere makâmı ve terkîbi karışdırub latîf ve lezîz nağmeler icrâ ider.

Netîce-i kelâm her ne şekil üzre iderse hareket itmeğe ruhsatı vardır. Lâkin ol şartla ki duhûlünde ve hurûcunda bir burûdet göstermeyüb şirîn edâ ile girüb ve halâvet ile hurûc ide. İbtidâ-yı âğâze eylediği makâmın hükmüne gelüb anda bir karâr vîrse soñra ve sa'yı kadar tahrîr üzre taksîm-i külliyât icrâ ide.

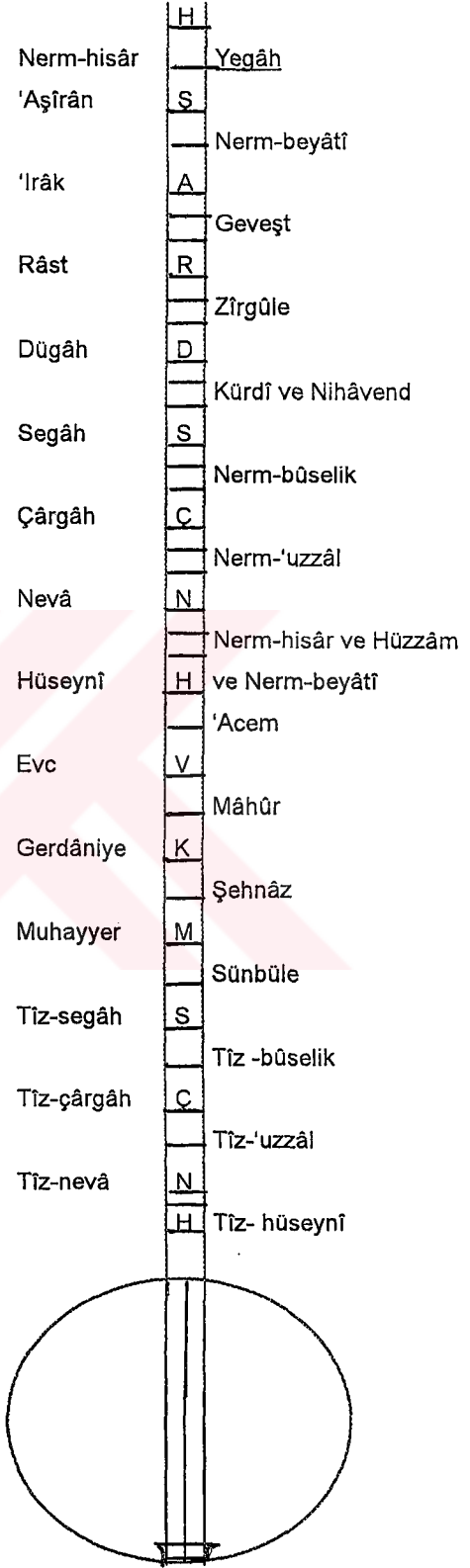
Ve's-selâm 'alâ tamâm.[38b]

[39a] DER-BEYÂN-I KAVÂ'ID-İ NAĞME-İ PERDE-İ TANBÛR

Ma'lûm olsun ki perde-i evvel şol perdedir ki nerm hisâr'dırlar. Şu resm üzerinde icrâ olunur ki nevâ telleri açıkken bir mızrab urub ve perde-i mezbûre basub ve perde-i mezbûrdan 'ırâk perdesine çıkub bir darb ile râst perdesine gelüb ve düğâh perdesiniñ altındaki nîm perdeye kürdî dirler. Ve nihâvend makâmı icrâ olan perdeden iki perde yukarı olan perde ki çângâh perdesidir. Dahi nevâ ve beyâtî perdesinden şurû' ve tâ'rîf üzre hareket ve girüye 'avdet eyleyüb ve mezbûr perdeye gelüb vech-i tahrîr üzre yegâh gibi kalunur ise sebz-ender-sebz hâsıl olur.

Ma'lûm olsun ki ikinci şol perdedir ki 'aşîrân makâmı zâhir olan perdedir ki yedinci perde resm üzere nevâ perdesi olub ve bir nîm perdeye uğramadan tâm perdeler ile yedinci perde-i mezbûrdan nevâ makâmı zâhir olub ve nevâ perdesinden şurû' idüb ve çângâh perdesiniñ üstünde nîm perdedir ki aşağıdan yukarı doğru çıkar ise sabâ makâmı icrâ olunur. Dahi yukarudan aşağı inmek murâd olunursa bûselik icrâ olur ve nevâ'nıñ üstündeki perde-i nîm mezbûre 'uzzâl perdesidirler. Mezbûr bûselik ve 'uzzâl perdesiyle edâ-yı nağme idüb ve nevâ perdesinden câde

eyle, hüseyinî perdesine basub evc perdesine çıkub gerdâniye ve muhayyer perdesine kadar çıkulub ve sünbüle perdesinde tîz nevâ'ya kadar çıkub ve bu yol[39b] ile 'avdet idüb nevâ perdesine gelüb ve nevâ'dan çârgâh ve segâh, dügâh, râst, 'ırâk ve 'aşîrân perdesini açub kapamağla karâr iderse nevâ-'aşîrân zâhir olur. Yok eğer bu tavır üzre gezinüb nevâ perdesinde kalur ise sırf nevâ icrâ olur. İkinci perde şol perdedir ki nerm-beyâtî perdesidir. Üçüncü perde 'ırâk perdesidir ve 'ırâk makâmı şol perdeden zâhir olur ki tâm ve câde yol deyu ta'bîr olunan kavâ'id üzre, beşinci perde şol perdedir ki çârgâh makâmı icrâ olan perdedir. Lâkin çârgâh makâmı gibi gezinüb beşinci perde ki 'ırâk olur. Resmi budur ki çârgâh perdesiyle dügâh'dan segâh ile şurû' idüb dahi dilerse mezbûr 'ırâk'dan hareket râst, dügâh, segâh ve çârgâh ile nağme idüb dilerse câde ile dahi dilerse sabâ perdesiyle perde-i mezbûr budur ki çârgâh ile nevâ arasında nîm perdedir ve nîm mezbûrdan nevâ perdesin aşub hüseyinî perdesine basub ve hüseyinî perdesiniñ üstündeki nîm perde şol perdedir ki 'acem makâmı zâhir olan perdedir. Dahi mezbûra basub üstündeki perde evc perdesidir. Dahi evc aşub perde-i mezbûruñ üstündeki nîm perde mâhûr perdesidir ve bu mezbûrı dahi aşub üstündeki perde gerdâniye perdesidir ki râst perdesi mukâbilidir. Zikr olunan gerdâniye perdesine düşüb ve üstünde nîm perde şehnâz perdesidir. Ve mezbûr nîm'iñ üstündeki perde muhayyer ismi tesmiyye olunan perdedir ki dügâh perdesiniñ 'aynı olan perdedir. Dahi gerdâniye muhayyer perdesine basub yine zikr olunan perdelerden sabâ ve çârgâh perdesine gelüb altındaki perde segâh, bunuñ altındaki perde dügâh ve bu mezbûruñ altındaki râst perdesinden altındaki 'ırâk perdesidir. Ta'rîf-i zikr üzre hoş nâğme ile mezbûr perdeyi 'ırâk'da karâr iderse 'ırâk makâmı zâhir olur, dilerse sabâ perdesine uğramayub cümle tâm perdeler ile dahi makâm-ı 'ırâk beyân olunur. İmdi geldik râst makâmı peydâ[40a] olan perde 'ırâk perdesiniñ üstündeki perde ki tâm olan perdeden iki perde geçüb üçüncü olan perdedir ki râst perdesi dinülür.

Ma'lûm olsun ki perde-i râst'dan şurû' idüb düğâh ba'dehû segâh perdesiniñ üstünde çârgâh perdesinden dahi nevâ perdesine çıkub ve nevâ'dan hüseyinî, evc, gerdâniye perdesine geldikde bir hoşça edâ eyleyüb zîrâ gerdâniye perdesi râst perdesiniñ 'aynı olub birbiriyle mukâbele iderler. Zîrâ fenn-i mûsikîde tîz râst olur. Bu perdeniñ fenni mahallinde ta'bîr olunur. İmdi perde-i gerdâniye ile muhayyer dahi dilerse tîz segâh ve tîz çârgâh ve tîz nevâ ile girüye 'avdet idüb çıkduğı perdeler ile ve gine perde-i râst'da karâr iderse makâm-ı mezbûr icrâ olunur. Dahi kendüye letâfet virmesi içün düğâh perdesine âhenk olan telleri râst perdesine âhenk olunur ise makâm-ı merkûma hüsn-i letâfet virir. Dahi makâm-ı 'ırâk dahi icrâ olunduk da bu vechle âhenk olur. Ammâ ğâyet dikkat itmeli ve münâsebetle âhenklere dokunmalıdır.

İmdi gelelim perde-i düğâh dahi 'aşîrân ile 'ırâk'ın mâ-beynindeki perde-i nîmler ve 'ırâk perdesi râst perdesiniñ beynindeki nîm'leriñ mahalli münâsebeti üzre zikr olunur. Ve dahi buña kıyâs râst ile düğâh beyninde düğâh ile segâh beyninde mevcûd olan nîmler dahi tahrîr-i beyân olunur.

İmdi geldik düğâh perdesinde zuhûr iden makâmları beyân idelim. Ma'lûm olsunki perde-i düğâh ile hareket idüb segâh ve çârgâh ve sabâ perdesiyle icrâ nağme idüb girü 'avdet ve düğâh perdesine gelüb zîrgûle perdesiyle tekrâr şurû' idüb dilerse zîrgûle perdesinden perde-i 'ırâk'ı gösterüb ba'dehû zîrgûle ve düğâh ve segâh ve çârgâh ile nağme idüb lezzet bulması[40b] içün dahi sabâ perdesiyle girü 'avdet ve ta'rîfi üzre düğâh ve zîrgûle ile karâr ider. İmdi makâm-ı merkûm letâfet bulması içün evvelen perde-i nevâ ve nevâ ile çârgâh beyninde olan nîm'leriñ biri budur ki mukaddem sabâ didik ki 'şimdi uzzâl olub ve nevâ ile hareket idüb hüseyinî, evc ve gerdâniye perdesiyle nağme idüb ve girü hüseyinî perdesiyle 'acem perdesini gösterüb ve yine nevâ'ya inüb nevâ'dan dilerse tâm perdeler ile düğâh'a iner. Ammâ dahi nağme itmeğe muhtâç olursa tâm perdeler ile muhayyer'den tîz nevâ'ya kadar çıkub bu üslûb üzre hüseyinî perdesine geldikde 'acem dahi gerdâniye gösterüb ve

hüseyinî'den dilerse sabâ perdesine inüb ta'rîf-i mezkûr üzre zîrgûle perdesiyle perde-i düğâh'da karâr ider.

İmdi bu bâbda muhayyer i'tibâr olunan perde düğâh perdesiniñ 'ayni ve 'aksidir. Gerdâniye ta'bîr olunan perde râst mukâbilidir. Evc 'ırâk perdesiniñ tîz'idir ve hüseyinî perdesi 'aşîrân ile mukâbildir. Buña sâ'ir tâm ve nîm'leriñ mahalli geldikde zikr olunur ve bu kıyâs üzre düğâh makâmı icrâ ve edâ olundu.

İmdi dahi makâm-ı nihâvend kanğı perdelerde zuhûr ider, beyân idelim: Evvelen hareket âğâzesi râst perdesiyle şurû' idüb dahi düğâh ve üstündeki nîm perdeden çârgâh ve nevâ ve nevâ'dan hüseyinî ve 'acem ve gerdâniye perdesiyle muhayyer'de meks ider gibi edâ ve nağme idüb ve bu resm üzre 'avdet idüb râst perdesinde karâr ider. Dahi dilerse ta'rîfî üzre muhayyer perdesine çıkdık da muhayyer perdesiniñ üstündeki nîm perde şol perdedir ki ismine sünbüle dirler. Ve bu nîm'den tîz segâh'ı aşub ve tîz çârgâh dahi tîz nevâ ve bu perdeniñ üstünde nîm perde ile girü 'avdet ve ta'rîf-i üslûb üzre yine perde-i râst'da karâr ider. Dahi dilerse[41a] perde-i râst ile şurû' idüb ta'rîf üzre nevâ ve yine girü 'avdet idüb nevâ, çârgâh ve nîm-i mezbûr ile perde-i çârgâh ve mezbûr sabâ icrâ olunan perdeler ile sabâ nağmesi gibi ammâ, kıyâfet-i sûret-i âhirnağme ile, yine râst perdesinde karâr ider. Sâniyen nevâ ile hareket idüb perde-i râst'a gelüb 'ırâk ve 'aşîrân beynindeki nîm perde ki nerm 'acem olub, dahi nerm 'acem ile 'aşîrân gösterüb, dahi yegâh idüb, ba'dehû nevâ perdesiyle girüye şurû' 'avdet idüb, perde-i râst'a karâr ider. Ma'lûm olsun ki, evvel nevâ hareket sebebiyle nihâvend makâmı icrâ oldu. İkinci terkîb bu ki, tîz'lere varınca gerek nerm ve gerek tîz perdeler ki nihâvend'de mahsûs olan perdeler ile hareketi sebebiyle nihâvend-i kebîr oldu. Tekrâr yine râst ile şurû' dilerse nevâ'ya inüb, girü 'avdetde düğâh'da mezbûr nîm ile çârgâh ve sabâ gibi hareket ve edâ idüb, sabâ ve çârgâh içinde kalınur gibi nağme idüb ve yine nevâ ile hareket ve râst perdesinde karâr ider. Nihâvend-i rûmî olur ve nevâ ile hareket idüb, 'aşîrân perdesine göre

nihâvend üslûbı ile 'aşîrân'dan yegâh gösterüb, ba'dehû yine nevâ ile şurû' idüb, perde-i merkûmda karâr iderse nihâvend-i sağîr olur. İmdi bu makâm bunda oldu tâm.

İmdi makâm-ı kürdî şol perdeden zuhûr ider ki, düğâh ile segâh perdesiniñ mâ-benindeki olan nîm perdeniñ biriyle kendüyi beyân ider. İbtidâ hareketi düğâh gösterüb ba'dehû nevâ ve hüseyinî dahi 'acem ve gerdâniye dahi muhayyer perdesinden girü 'avdet idüb, nevâ ve çârgâh perdesinden kendüyi beyân iden mezbûr nîm'e gelüb ve düğâh perdesinde karâr iderse 'acem-kürdî zâhir olur. Dahi dilerse nevâ ve hüseyinî ile hareket idüb, necd-i hüseyinî gibi 'acem lezzeti virüb ve yine gerdâniye ve muhayyer'den[41b] dahi sünbüle perdesiyle hareket idüb, ba'dehû tîz çârgâh ve tîz nevâ ile girü 'avdet idüb, nîm-i mezbûr ile muhayyer gösterüb ta'rîf-i mezkûr üzre gerdâniye ve 'acem, hüseyinî, nevâ, çârgâh dahi perde-i segâh hasf olunub, nîm-i merkûmdan düğâh ve bir mızrâb kadar râst gösterüb yine düğâh perdesine basmadan mezbûr nîm'e sıçrayub ba'dehû düğâh perdesinde karâr iderse makâm-ı kürdî icrâ olunur. Veyâhûd bu tavır üzre düğâh perdesine gelüb ve râst gösterüb dahi râst perdesinden 'ırâk perdesiyle 'aşîrân perdesiniñ beyninde olan nîm-i mezbûre inüb, 'aşîrân perdesinde yegâh üslûbı ile karâr iderse kürdî-'aşîrân ve bu nîm-i mezbûr hüseyinî ile evc beynindeki mevcûd olan 'acem perdesinin 'aksidir ki nerm 'acem diler. Dahi bu nîm'den gayri üzerinde bir nîm dahi vardır. Aña dahi nerm beyâtî ta'bîr olunur. İmdi makâm-ı merkûma mahsûs olan nîm-i mezbûrdan katî vâfir nağme ve şu'beler zuhûr ve bu nîm-i mezbûre mukâbil olan sünbüle perdesidir. Ve muhayyer perdesi düğâh perdesine mukâbildir. Dahi sâ'ir perdeleriñ dahi 'akisleri mahalli ile beyân olunur.

İmdi makâm-ı segâh şol perdeden zuhûr ider ki düğâh perdesiyle çârgâh perdesiniñ mâ-beynindeki olan tâm perdedir. İmdi makâm-ı merkûm icrâsına şurû' olunduk da düğâh perdesine âhenk olan saru telleri 'ırâk perdesine ve çârgâh perdesine âhenk telleri segâh perdesine âhenk

olunursa makâm-ı mezbûra ğâyet lezzet virmesi içündür. Hareket-i evvelen segâh ile şurû' idüb, çârgâh ve nevâ ile 'avdet idüb, segâh perdesine iner. Ba'dehû evc perdesiyle hareket idüb, gerdâniye, muhayyer dahi 'avdet idüb, segâh perdesine inüb[42a] eğer diler ise düğâh ve râst perdesinden 'ırâk perdesinde cüz'î meks idüb ve yine perde-i segâh'a çıkar ve bu resm üzre segâh makâmıñ icrâ itmiş olur. İmdi dahi nağme itmeğe muhtâç olursa perde-i mezbûruñ 'ayni olan tîz segâh ile tîz nev' idüb tîz nevâ'ya kadar çıkub ve yine tahrîr ve ta'bîr olunan perdeler ile nevâ'ya indikde kendüye mahsûs olan perde-i segâh'da karâr ider ve bu makâma tâbi' olan şu'beniñ biri hüzzâm ve biri müste'âr'dır ve bu hüzzâm'a hüzzâm-ı rûmî dirler ki segâh ile hareket idüb nevâ perdesine geldikde makâm-ı mezbûrı icrâ iden şol perdedir ki hüseyinî ile nevâ beynindeki olan nîm'leriñ yeridir, hattâ hüseyinî perdesine yakîn olan perdeden zuhûr ider. Dahı nevâ ile nîm-i mezbûrdan evc perdesine çıkub ba'dehû evc ile gerdâniye beynindeki nîm perde şol perdedir ki mâhûr makâmı tulû' ider ve bu nîm-i mezbûrdan muhayyer ve sünbûle perdesiyle hoşça nağmeler idüb ve yine bu perdeler ile nevâ'ya inüb segâh tavrı gibi hareketi ile segâh perdesinde karâr ider. Dahı dikerse segâh perdesiniñ 'ayni olan tîz segâh perdesiyle hareket idüb tîz'de olan tâm perdeler ki ser-çârgâh ve tîz nevâ'dan girü 'avdet idüb tîz segâh'a inüb ta'rîf olunan sünbûle perdesinden gerdâniye dahi mâhûr icrâ olunan nîm perdeden evc ve hüseyinî perdesini hasf idüb kendüye mahsûs olan nîm perde ki ismiñe şu'râ dirler. Ve bu nîm'den nevâ ve çârgâh dahi segâh perdesinde karâr ider. Velâkin kendüye lezzet vermek için düğâh ile segâh beyninde olan nîm-i mezbûrdan râst ve 'ırâk perdesinden dilerse bu resm üzre dilerse tâm perdeler ile gelüb segâh perdesinde karârsa makâm-ı hüzzâm edâ olunur.

İmdi makâm-ı müste'âr dahi buña kıyâs üzre segâh'ıñ altında nîm perde ile segâh'dan nevâ ile çârgâh[42b] mâ-beynindeki olan nîm-i mezbûrıñ ismine 'uzzâl dinür. Ve bu nîm ile katî vâfir terkîb zuhûr ider.

Dahi mezbûr nîmden segâh ile bu nîm'e çıkub ba'dehû nevâ ve hüseyînî evc girü 'avdet ve nîm-i mezbûr ile segâh perdesinde karâr iderse makâm-ı müste'âr zâhir olur. Lâkin kendüye hüsn-i letâfet virmek için evvelen 'acem perdesi sâniyen evc sâlisen şehnâz perdesine çıkar, perde-i mezbûr budur ki muhayyer ile gerdâniye beynindeki nîm'e dirler. Ve bu perdeler ile hoşça nağmeler idüb 'avdetinde 'acem perdesinden nevâ ve 'uzzâl, segâh dahi kendüye lezzet viren nîm-i mezbûrdan râst ve 'ırâk perdesinden sıçrayub nîm-i mezbûr ile segâh perdesinde karâr iderse müste'r icrâ olur. İmdi bu terkîblere nisbetle hüzzâm şol nağmedir ki hareket-i evveli 'uzzâl ve nevâ, hüseyînî ve 'acem lezzetiyle gelür, 'uzzâl perdesinde karâr ider ve tekrârında evc, gerdâniye, muhayyer ve girü 'avdetinde tâm perdeler ki evc'e geldükde hüseyînî ve nevâ ile 'uzzâl perdesinde karâr ider. Ve bu terkîb üzere 'acem'leriñ bir peşrevi dahi vardır. İmdi makâm-ı çârgâh şol perdedir ki hisâbı perde üzere on altıncı nîm perdeden zuhûr ider ve altındaki nîm perde on beşinci olub nağme-i nişâbûr ve nişâbürek dahi zuhûra gelür. Lâkin makâm-ı sabâ bu perde tîz zuhûra gelüb lezzet bulamaz evvelen düğâh perdesinde yek mızrâb hareket idüb segâh ve sabâ perdesine çıkar, bu perde ta'bîrâtda çârgâh dinür. Sahîh tâm perdeye sabâ ve nîm-i mezbûre, çârgâh ismi tesmiyye ider. Üstâd olanlar ve nîm'den hüseyînî ve 'acem dahi evc perdesi hasf olunub râst perdesiniñ 'aksi olan perde-i gerdâniye ve muhayyer perdesinden girü 'avdet idüb hüseyînî perdesinden nîm-i mezbûre inüb dahi tâm perdeler ile düğâh perdesinde karâr ider. Lâkin dahi nağme itmeğe muhtâç olunursa düğâh perdesine mukâbil olan[43a] muhayyer perdesine çıkub yahud dilerse sabâ perdesiniñ 'aksi olan, tîz perde ki tâm perde olmak üzere muhayyer bir ve tîz segâh, iki perde-i merkûm üçüncü olub, dilerse bundan yukarı olan tîz nevâ ile, dilerse ikisi beyninde olan nîm-i merkûm tîz çârgâh olub, ta'rîf-i mezkûr üzere muhayyer ve gerdâniye ve 'acem ile hüseyînî perdesinden çârgâh i'tibâr olunan perdeye ba'dehû sabâ ve segâh ve düğâh perdesinde karâr itmeyüb, gelüb düğâh'a karâr ider. Ammâ dilerse bu sûretle hareket idüb râst ve 'ırâk perdesinde karâr

itmeyüb düğâh'a karâ ider. Yâhûd cümle bu edvâr üzre hareket idüb, düğâh'a geldük de üstündeki olan nîm'ine zîrgûle perdesiyle nağme idüb, tekrâr düğâh ve kürdî icrâ olan nîm-i mezbûrdan sabâ perdesini gösterüb ve nîm-i mezbûr ile düğâh'a inüb, ba'dehû nevâ üstündeki nîm-i mezbûr 'uzzâl olub ve bu nîm'den segâh ve düğâh ile râst perdesiyle kürdî gibi kalursa sabâ-zemzeme icrâ olunur.

İmdi segâh ile çârgâh beynindeki olan nîm-i mezbûr budur ki nevâ ve sabâ dahi nîm-i mezbûr ile düğâh'a inerse bûselik olur. Ve râst üstündeki nîm perde 'ırâk ile ikisi beyninde mevcûd olan nîm geveşt perdesi ta'bîr olunub, me'an râst perdesiyle şurû' idüb, düğâh, segâh dahi bûselik tulû' iden nîm bu mahalde sâzkâr'a münteşin olub, nîm-i mezbûrdan nevâ ve hüseyinî gösterüb girü 'avdet ve zikr olunan geveş perdesinden 'aşîrân ve yegâh ile yine geveşt perdesiyle râst hükmiyle karâr ider. Ve kendüye tâbî olan gerdâniye ve geveşt perdesine mukâbil olan mâhûr perdesinden hüseyinî nevâ ile yine hüseyinî, mâhûr, gerdâniye, muhayyer ve tîz segâh dahi tîz nevâ'ya çıkub ba'dehû 'avdet ve muhayyer'e geldükde tîz segâh ile nerm perdedeki nîm'iñ 'aynı olan[43b] nîm perde burada tîz segâh oldu. Ve bu nîm-i mezbûr ile hareket idüb tîz nevâ nağme iderek girü gelüb gerdâniye'den dilerse mâhûr perdesiyle yâhûd tâm perdeler ile nevâ perdesinden kendüyi beyân iden nîm-i mezbûrdan segâh ve düğâh ve râst ile geveş ve bu nîm ile 'aşîrân ve yegâh ile dönüb nîm-i mezbûr ile râst perdesinde karâr iderse sâzkâr makâmı icrâ olunur.

İmdi makâm-ı nevâ bir 'azîz vasî' makâm olub hattâ tanbûrda cümleniñ ortası olub kürre-i arz'da bir ta'bîr var ki, hatt-ı üstüvâ dinildiği gibi bu sâzında mahallî vustâ bu perdedir. İmdi hareket-i evveli budur ki bûselik ve 'uzzâl ile şurû' idüb nevâ hüseyinî evc, gerdâniye ve muhayyer'den 'avdet ve nevâ'ya geldükde perde-i 'uzzâl ile nağme idüb 'uzzâl ile bûselik zuhûr iden perdede karâr ider gibi meks iderse nağme-i nişâbûr olur ve bu tavır üzre hareket idüb bûselik perdesinden düğâh perdesinde karâr iderse makâm-ı nişâbûrek icrâ olur. Ve yine nevâ

gösterüb tâm perdeler ile muhayyer dahi tîz nevâ'ya varınca seyr idüb ve bu ta'rîf üzre nevâ perdesine gelür, dilerse çârgâh ve segâh ve dügâh dahi râst gösterüb ve yine nevâ perdesinde karâr iderse sultânî-nevâ icrâ olunur. Dahi bu tavr üzre 'aşîrân perdesine inüb karâr iderse nevâ-'aşîrân olur. Ve buñâ kıyâs nerm hisâr perdesinde iden makâm 'arabân dahi nevâ ile hareket ve muhayyer'den sünbüle perdesinden tîz nevâ ve girü 'avdet nevâ ile çârgâh perdesinden kürdî tulû' iden nîm ile dügâh ve râst, 'ırâk perdesinden perde-i merkûmda yegâh tavrıyla karâr iderse makâmı 'arabân zâhir olur.

Makâm-ı perde-i hüseyinî bir garîb perdedir ki, mahalliyle dügâh'a i'tibâr olunur ve kati çok[44a] nağamât icrâ ve zâhir olur. Hareket-i evvel dügâh perdesinden şurû' hareket idüb sabâ ve nevâ perdesinden hüseyinî perdesine çıkdıkda tekrâr nevâ perdesiyle çâr mızrâb nağme idüb evc, gerdâniye ve muhayyer perdesinden 'avdet idüb tâm perdeler ile dügâh perdesinde karâr itdikde hüseyinî makâmı olduğu ma'lûm olur.

İmdi muhayyer ve gerdâniye ile yine şurû' girü ve kendü perdesine geldikde sabâ perdesine inüb bir mikdâr meks idüb ve yine nevâ ile perde-i mezkûrî gösterüb ve 'acem perdesiyle nağme itdikde tekrâr tîz nevâ ile hareket ve hüseyinî perdesine indikde tâm perdeler ile sabâ perdesinde cüz'-i çârgâh gibi nağme iderek dügâh perdesine indikde eğer 'ırâk perdesinde karâr iderse zîrkeş-hâverân didikleri nağme zâhir olur. Dahi 'ırâk perdesine dügâh perdesinde karâr iderse hüseyinî makâmı icrâ olur. Dahi bundan soñra hareket-i hüseyinî gibi lâkin nağme itdükde 'acem lezzeti ve çârgâh âğâzesi ider gibi dügâh perdesinde karâr iderse necd hüseyinî zâhir olur. Ve bu perde-i mezkûre kati çok nağme mensûbdur, dahi cümle hareket-i hüseyinî ile ve hareket-i muhayyer ve tîz nevâ ile doğru tâm perdeler ile 'aşîrân perdesinde karâr iderse hüseyinî 'aşîrân icrâ olur. Ve cümle hareketi evveli ta'rîf olunan bûselik perdesiyle şurû' tahrîr-i hüseyinî ile dahi tîz nevâ ve tîz bûselik perdesinden 'avdet ve hüseyinî tavrı ile nerm bûselik perdesinden dügâh perdesine dügâh perdesine inüb

ve tām perdeler ile ‘aşîrân perdesine indükde yegâh ile ‘aşîrân anda karâr virirse bûselik ‘aşîrân icrâ olunur.

Makâm-ı hicâz şol resm üzre zâhir olur: Dügâh perdesinden hareket idüb ve mukaddem zikr olunan perde-i ‘uzzâl ve nevâ ile şurû’ hüseynî, evc ve gerdâniye ile ‘avdet[44b] idüb nevâ ve ‘uzzâl perdesinden segâh dahi dügâh ile zîrgûle ile şive idüb dahi ‘ırâk ve ‘aşîrân gösterse müberka’ nağmesi olur. Ve yine gelüb zîrgûle ile dügâh karâr iderse hicâz olur. Dahi dilerse muhayyer ile hareket ve altındaki nîm-i merkûm zîrgûle perdesine mukâbildir ki bu mahalde hareketi sebebiyle şehnâz olur. İmdi muhayyer ve bu nîm’le şuru’ olundukda evc ve hüseynî dahi nevâ ile ‘uzzâl ve segâh ve perde-i dügâh ile karâr virdikde makâm-ı hicâz edâ olunur.

İmdi makâm-ı isfehân şol tavır ile beyân olur ki perde-i dügâh bir darb ile nevâ ba’dehû çârgâh icrâ olan nîm ve ‘uzzâl perdesiyle çâr mızrâb âğâze idüb nevâ ve hüseynî, ‘acem perdesiyle cüz’-i nağme idüb ba’dehû hüseynî nevâ dahi tām perdeler ile dügâh’a inerken sabâ lezzeti virerek dügâh’da karâr ider. Sâniyen hicâz gib nevâ’ya çıkub hüseynî evc, gerdâniye ve cüz’-i muhayyer ile ‘avdet idüb nevâ’ya geldükde ‘uzzâl ile mezkûr nîm’de meks ider. Ve gine hareket-i evc ile gerdâniye ve muhayyer dilerse tîz nevâ ile girü ‘avdet ve hüseynî perdesiyle ‘acem gerdâniye ve muhayyer ile ‘avdet ider, bu nağme burada nihâvend gibi olub ve letâfet virdiği münâsib olmasıyla tahrîr olunub ve yine nevâ ve mezkûr perdeleriñ tahrîri üzre dügâh perdesinde karâr ider.

Makâm-ı Evc bu resm üzre olur ki kendü perdesiyle şurû’ hareket idüb gerdâniye evc, hüseynî ve gine evc gösterüb cüz’-i ikâmet ve yine hüseynî ve kendü perdesiyle tîz nevâ’dan girü ‘avdet ve nevâ perdesinden tām perdeler ile doğru ‘ırâk perdesine iner ki kendünüñ ‘aynı ve nerm’idir. Elbetde bu perdede karâr ider ki ma’lûm ola dahi bu ta’bîr üzre olan ‘uzzâl perdesiyle şurû’ olunub nevâ’dan hüseynî, evc, gerdâniye ve muhayyer ile ‘avdet ve hicâz gibi dügâh gelüb ba’dehû sabâ[45a] reftârî gibi ‘ırâk perdesinde karâr iderse râhatü’l-ervâh icrâ olunur ve cümle segâh

nağmeleriyle gezinüb ve yine 'ırâk'da karâr iderse rûmî-'ırâk olur. Dahî nevâ ile hareket idüb evc nağmeleriyle nağme idüb düğâh karâr iderse muhâlif 'ırâk olur ve cümle isfehân gibi nağme idüb ve düğâh perdesinden 'aşîrân'ı seyr idüb ve tâm perdeler ile 'avdet ve düğâh perdesinde karâr iderse sultânî-'ırâk makâmı dahi icrâ olunur.

İmdi der-şu'be-yi nağme-i hisâr, makâm-ı hisâr hüseyinî perdesiniñ altında olan nîm'dir ki mukaddim hüzzâm makâmınıñ tafsîlinde şa'rî deyu smi tesmiyye olunan nîm'dir ki bu makâmda şu'be-yi merkûm bu nîm'den zuhûr idüb şöyle hareket ider ki dilerse düğâh perdesinden hareket idüb birden hüseyinî perdesine çıkdıkda nîm-i mezkûr ile nağme idüb ba'dehû evc-gerdâniye, muhayyer dahi dilerse tîz perdeler ile tîz nevâ perdesin dahi gösterüb ba'dehû yine muhayyer perdesine geldükde sünbûle denilen nîm'i gösterüb ve tâm perdeler ile 'avdet idüb hüseyinî perdesinde mezkûr perde-i nîm ile nağme idüb ve birden çârgâh'a inüb segâh ve düğâh perdesinde karâr ider. Lâkin dahi nağme itmek isterse düğâh perdesiyle hareket yalnız bûselik perdesiyle âğâze iderek mezkûr nîm'e çıkub ba'dehû hüseyinî, evc, gerdâniye ve muhayyer perdesinden dilerse şehnâz gibi evc'e geldükde 'acem perdesiyle nağme idüb ve câde ile gine muhayyer'den 'avdet tîz bûselik ve tîz nevâ'dan hüseyinî perdesine geldükde mezkûr nîm'den yine çârgâh'a indükde üslûbı üzre düğâh perdesinde karâr ider.

Makâm-ı 'Acem: İmdi makâm-ı 'acem'iñ hareketi evvelen düğâh perdesiyle şurû' idüb dahi nevâ ve hüseyinî, 'acem ile gerdâniye dilerse muhayyer dahi gösterüb ve 'acem perdesinde meks idüb ve girü 'avdet murâd itdükde muhayyer ile hareket idüb gerdâniye[45b] 'acem, hüseyinî, nevâ, çârgâh, segâh dahi düğâh perdesine indükde râst perdesin ve düğâh perdesinde ider. Ve lâkin bir kavîl dahi budur ki ta'rîf-i mezkûr hareket ve gine 'acem ve hüseyinî nevâ ve çârgâh perdesinden kürdî ve nihâvend zâhir olan nîm perdeye indükde düğâh ve râst gösterüb yine düğâh perdesinde karâr iderse 'acem-kürdî olur. Dahî dilerse düğâh, râst,

'ırâk'ı aşub ve nerm-'acem perdesiyle 'aşîrân perdesinde karâr iderse 'acem-'aşîrân dahi zâhir olur.

İmdi perde-i evc 'ırâk perdesiniñ mukâbili olub makâm-ı mezkûr icrâ olundukda elbetde kendüye tâbi' perde-i merkûmda karâr itmesi kendüyi beyân itmesiçün ve hareket-i evveli 'acem perdesiyle mâhûr zâhir olan perdeniñ beyninde olan tâm perde evc olub şurû' âğâzesi bu perdeden zuhûra getürüb gerdâniye ve muhayyer gösterüb girü 'avdet ve tâm perdeler ile kendü perdesinden hüseyinî ve nevâ'dan gine perde-i evc'e çıkub ve gine evc perdesiyle şurû' idüb ve tâm perdeler ki gerdâniye, muhayyer'den 'avdet nevâ, çârgâh, segâh, dügâh, râst ve 'ırâk perdesinde karâr ider. Dahı dilerse yine evc'le hareket ve tîz nevâ'ya kadar çıkub ve yine bu üslûb üzre inüb 'ırâk perdesinde karârında makâm-ı evc zâhir olur.

İmdi makâm-ı mâhûr icrâ olan perde şol perdedir ki evc perdesiyle gerdâniye perdesiniñ beynindeki mevcûd olan nîm perdeden zuhûra gelür. İmdi hareket-i evveli nîm-i mezkûrdan şurû' idüb gerdâniye ve muhayyer'den girü 'avdet idüb nîm-i merkûmdan hüseyinî dahi nevâ ve çârgâh dahi ta'rîfi geçen bûselik perdesinden dügâh ve râst perdesinde karâr ider. Lâkin makâm-ı merkûma letâfet virmek içün gine bu perdeler ile hareket idüb kendüye mahsûs olan nîm-i mezkûra geldükde cüz'-i meks idüb tîz çârgâh perdesinden[46a] âğâze idüb gerdâniye perdesine geldükde nîm-i mezkûrdan ta'rîfi üzre inüb râst perdesinde karâr iderse makâm-ı mâhûr icrâ olunur, dahı dilerse cümle hareketi bu tavr üzre olub dügâh perdesinde karâr iderse mâhûr bûselik icrâ olunur.

Makâm-ı gerdâniye cümle tâm perdelerden zuhûra gelüb hareket-i râst perdesiniñ mukâbili olan perdeye bu makâmda gerdâniye i'tibâr olunub perde-i mezkûrdan muhayyer gösterüb gerdâniye, evc, hüseyinî, nevâ, çârgâh, segâh dahi dügâh perdesinde karâr ider eğer dilerse tîz çârgâh ve tîz nevâ ile tekrâr şurû' idüb ve gine bu üslûb üzre hareket idüb dügâh perdesinde karâr ider.

Makâm-ı 'Arazbâr: Segâh dahi çârgâh, nevâ, hüseyinî, 'acem ve bu perdelerden bir mızrâb ile 'acem perdesinden gerdâniye perdesinde hoşca nağmeler idüb çıkduğı gibi inüb düğâh perdesinde karâr ider. Dahı dilerse muhayyer ile âğâze idüb ve tîz nevâ'ya çıkdukda girü 'avdet idüb muhayyer, gerdâniye ve 'acem ile hüseyinî perdesinden gine bu üslûb üzre gine düğâh perdesinde karâr iderse 'arazbâr olur.

Makâm-ı Muhayyer: Şol resm üzre olunur ki perde-i muhayyer düğâh perdesiniñ 'aksi olub ve hareket-i âğâze eyledikde tîz çârgâh perdesinden şurû' âğâze idüb muhayyer, gerdâniye, evc ve hüseyinî perdesinde cüz'-i. Meks idüb soñra perde-i çârgâh'a indükde segâh ve düğâh perdesinde karâr ider. Ve bu makâma mensûb olan makâmıñ biri dahi budur ki muhayyer perdesiyle sünbüle perdesiyle hareket idüb çârgâh perdesine indükde bûselik perdesinden düğâh perdesine inüb bûselik tavrı gibi karâr iderse muhayyer bûselik icrâ olur. Dahı dilerse gine muhayyer perdesiyle şurû' idüb ve altındaki nîm perde şehnâz olub ve nîm-i mezkûrdan evc ve hüseyinî, nevâ'dan hicâz[46b] gibi şurû' olunub ve 'uzzâl perdesinden segâh ve düğâh perdesinde karâr iderse şehnâz makâmı zâhir olunur. Dahı dilerse perde-i muhayyer'e itdükde ta'rîf-i tîz bûselik perdesiyle hareket idüb ba'dehû muhayyer dahi nîm-i mezkûrdan gine evc ve hüseyinî, nevâ, çârgâh dahi bûselik perdesinden düğâh perdesinde karâr iderse şehnâz bûselik icrâ olunur. Dahı fi'l-cümle hareketi şehnâz olub nevâ perdesine geldükde çârgâh perdesinden kürdî makâmı zâhir olan nîm-i mezkûrdan perde-i düğâh ile karâr iderse şehnâz kürdî icrâ olunur. Dahı muhayyer perdesinden yukarı olan gerek tâm perdeler ve nîm perdeleriñ nerm'inde nîm ve tâm perdeleriñ 'aynı olub düğâh perdesine mukâbil olan muhayyer perdesidir. Kürdî perdesine mukâbil olan sünbüle perdesidir. Nerm segâh perdesiniñ 'aynı olan tîz segâh perdesidir. Ve tîz segâh perdesiniñ üstünde olan nîm perdeye tîz sâzkâr perdesidir. Ve tîz çârgâh perdesiniñ ve tîz segâh perdesiniñ arasında ki olan nîm segâh gösterüb ve nîm-i mezbûr ile nağme iderse tîz segâh yüzünden olduğından

tîz sâzkâr olması gibi tîz çârgâh ile şurû' idüb ba'dehû mezbûr nîm ile girü 'avdetinde tîz bûselik icrâ olunur. Dahi tîz nevâ perdesiniñ altındaki ve tîz çârgâh perdesiniñ üstündeki nîm-i mezbûr çârgâh ile hareket idüb ve nîm-i mezkûrı gösterüb nağme idüb muhayyer perdesine inerse tîz çârgâh ve tîz sabâ makâmı zâhir olur. Dahi tîz nevâ'dan şurû'ı hareket idüb ba'dehû çârgâh olan perdeki bu makâmda 'uzzâl perdesi olub dahi nevâ perdesinden ve bu nîm perdeden çârgâh perdesini hasf idüb ve tîz segâh perdesine inüb ve muhayyer perdesine inerse tîz hicâz[47a] olur. Dahi nerm'inde hicâz makâmını icrâ idüb ve râst perdesine indüğünde, tekrâr düğâh ve segâh ve çârgâh perdesiyle nağme iderek ve yine perde-i râst'da karâr iderse nikrîz makâmı zâhir olduğu gibi tîz perdelerde dahi böyle hareket idüb gerdâniye perdesinde karâr iderse ta'rîf olunan makâmlarıñ cümlesi tîz perdeleriñ gerek nerm'inde gerek nîm perdelerde icrâ olunur. Lâkin şu tarîkiyle olur ki hüseyinî perdesini düğâh perdesine kâ'im idüb 'ilmiyle hareket ve icrâsına sa'y-i kudreti var ise cümle makâmât ve terkîbât icrâ olunur. Dahi tanbûr sâ'ir sâz'a kıyâs değildir.(m)[47b]

[48a] DEVR-İ FELEKE YEVM-İ SÂ'AT-İ ZAMÂNİYYE

Sûret-i diğ̃er beher kimseniñ ismine makâm-ı mezbûrdan birini tatbîk idesin gerek vakte gerek zamâna ve gerek mü'essir olmaşıçûn ta'dâd olunan burc ve makâmât ta'rîf-i mezkûr üzre icrâ idüb vakt oluna. Hattâ mustafa isimine makâm-ı râst mü'essir olub 'amel olub 'amel oluna:

	Leyli	Leyli	Leyli	Leyli	Leyli	Leyli	Leyli
	Cihârşenbe	Salı	Bazârtesi	Bazâr	Cum'airtesi	Cum'a	Pençşenbe
	Yevmi	Yevmi	Yevmi	Yevmi	Yevmi	Yevmi	Yevmi
Yevm	Cum'airtesi	Cum'a	Pençşenbe	Cihârşenbe	Salı	Bazârtesi	Bazâr
1	Zuhal	Zühre	Müşterî	'Utârid	Merîh	Kamer	Şems
2	Müşterî	'Utârid	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre
3	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre	Müşterî	'Utârid
4	Şems	Zuhal	Zühre	Müşterî	'Utârid	Merîh	Kamer
5	Zühre	Müşterî	'Utârid	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal
6	'Utârid	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre	Müşteri
7	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre	Müşteri	Utarid	Merih
8	Zuhal	Zühre	Müşteri	'Utârid	Merîh	Kamer	Şems
9	Müşterî	'Utârid	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre
10	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal	Zühre	Müşterî	'Utârid
11	Şems	Zuhal	Zühre	Müşterî	'Utârid	Merîh	Kamer
12	Zühre	Müşterî	'Utârid	Merîh	Kamer	Şems	Zuhal

[48b]İmdi ma'lûm olsun ki beher yevm-i devr-i felek'de hareketi sebebiyle birbirinde hükmi üzre hangi icrâ olunmalı. Evvelâ yevm-i bazâr günü ol sâ'atde şems bulumağla hükmüne nazar olunub ve icrâsına sa'y eyleyüb vakt oluna:

'Utârid	Zühre	Merîh	Müşterî	Zuhal	Kamer	Şems
'ırâk	'aşîrân	yegâh	hüseynî	mâhûr	râst	dügâh
sultânî 'ırâk	nühûft	nihâvend-i kebîr	hisâr	gerdâniye	pençgâh	kürdî
râhatü'l -ervâh	bûselik	Hûzî	'acem	evc	sâzkâr	nihâvend
Beste isfehân	sabâ	'arabân	muhayyer		nikrîz	'arazbâr
rûy-i 'ırâk	nişâbûr	nevâ	sünbüle			'uşşâk
muhâlif 'ırâk		hicâz	şehnâz			tâhir
beste nigâr		beyâtî				
râhatü efzâ		isfehân				
zîrkeş hâverân						
dilkeş						
mûsikâr						
segâh						
sabâ						
hüzzâm-ı rûmî						
hisârek						
vech-i 'arazbâr						
hicâzkâr						
geveşt						

[49a]İmdi bu terkîbleriñ hükmi herbir ismin altındaki olan rakam şol işaretdir ki makâmât altında dahi vardır. İcrâ-yı mûsikî olundukda her kangî isme nazar idersen rakamıña i'tibâr idüb ol rakamı makâmâta dahi bulub fi'le getürmeli. Hattâ o ism sâhibi ğâmnâk ise ferâhnâk olub şâd-ı harem ve safâyâb olur. Terkîb bunlardır:

Ömer	İsmail	Muhammed	Muhammed	Mustafa	Osman	Muhammed	Ahmed
10	7	Celal	Sadık	3	2	Emin	5
		11	10			2	
Muhammed	Süleyman	Eyyub	Salih	İshak	İbrahim	Halil	Muhammed
8	11	7	8	2	7	10	Salih
							4
Abdi	Tâhir	Arif	Raşid	Hüseyin	Selim	Hasan	Hamdi
2	8	5	11	8	8	10	2
Muhammed	Abdulhamid	Üftâde	Şükri	Veli	Abdullah	Yahya	Abdülbaki
Arif	2	7	6	10	Hâli	5	4
10							
Sadullah	Feyzullah	Yusuf	Mahmud	Bekir	Said	Ata	Hafid
6	8	Hâli	2	6	Hâli	10	10
Veys	Kerim	Haşim	Necib	Yakub	Habib	Numan	Hidayet
4	4	Hâli	8	8	8	7	3
	Musa	İsa	Şakir	Nuri	Şemseddin	Racih	
	8	6	4	2	8	8	
		Latif	Riza	Aziz	Refi		
		8	5	10			
			Muhammed	Hayrullah			
			Ali	Hâli			
			10				
			Cemil	Akîl			
			1	6			

[49b]İmdi bu terkîbler dahi ma'lûm oluna ki gerek isimler gerek makâmâtlar hisâb olunub her bir isme ve her bir makâmâta bir rakam tab' idüb her biri kanğı sâ'atde icrâ olunmak içün ve ism sâhibleri şâz olub safâyâb ola. Tecrübe olunmuşdur:

Hicâz	Beyâtî	Mâhûr	Hüzzâm	Nihâvend	Râst	Segâh	Dûgâh
8	3	11	5	11	1	1	5
Hisâr	Nevâ	Hüseyinî	İsfehân	Sabâ	Kürdî	Evc	'Arazbâr
11	7	6	7	9	Hâlî	10	9
Müste'Âr	Şehnâz	Bûselik	'Aşîrân	'Irâk	Muhayyer	Gerdâniye	'Acem
3	2	10	9	1	6	8	5
Sultân-i 'Irâk	Nikrîz	Nevâ- 'Aşîrân	Nişâbûr	Nühüft	'Uşşâk	Tâhir	Sâzkâr
2	11	10	8	5	1	10	9
	Hisârek	'Arabân	Hûzî	Râhatü'l- Ervâh	Bûselik	Hüseyinî	'Aşîrân
	7	11	7	3	5	5	
		Yegâh	Zîrkeş	Pençgâh	Beste		
		Hâlî	Hâverân	9	Nigâr		
			11		1		
			Rûy-i 'Irâk	İsfehân			
			4	1			
			Müste'âr	Râhatü			
			11	Efzâ			
				1			

[50a]İmdi geldik yedi didiğimiz âğâzelerin terkîb ve tertîbleri ve kevâkibe ta'allukı olan ve yedi yıldız ile ürfeti ve ünsiyyeti. Makâmât ve terkîbât bunlardır, ma'lûm ola:

Merîh	Müşterî	Zuhal	Evvel Kamer
Kerem Huşk'dur	Kerem Turâbî	Serd-ü huşk'dur.	Serd-ü Turâbî
Turâbî'dir		Hâkî	
SELMEK	NEVRÛZ	ANA RÂST	ANA GERDÂNIYE
Zühre		Şems	'Utârid
Serd-ü Ter		Kerem	
Turâbî		Turâbî	
AÑA MÂYE	ŞEHNÂZ		MUHAYYER'dir.

On iki perdeye mensûb olan makâmlar ve burclar bunlardır:

HAMEL	SEVR	CEVZÂ	SERTÂN
Nârî	Hâkî	Bâdî	Âbî'dir
'Uşşâk	Râst	'Irâk	İsfehân
KAVS	CEDÎ	DELV	HÛD
Nârî	Bâdî	Hâkî	Âbî
Hüseynî	Hicâz	Bûselik	Nevâ
ESED	SÜNBÛLE	MİZÂN	'AKREB
Bâdî	Hâkî	Nârî	Âbî
Kûçek	Büzürg	Zîrgûle	Rehâvî

[50b]İmdi bu makâmlar sabâhdan kuşluğa kadar bunlar icrâ olunur:

Dilkeş Hâverân	Nevrûz	Kûçek	Hüseyinî	'Uşşâk
Hüseyinî 'Acem	Muhayyer	Nevrûz Rekb	Rekb	Hisâr
Mâye	'Uşşâk	Siphr	Çârgâh 'Acem	
		Nevrûz-ı	Nevâ-'Aşîrân	
		Rûmî		

İmdi geldik terkîb-i âher. Kuşlukdan ikindi vaktine dek kerem huşk'dur. Bu tertîb icrâ olmalı, ma'lûm ola:

Zâvilî	Segâh	Geveşt	Nevâ	Zîrgûle	'Irâk
Hümâyûn	Nihâvend	Müste'Âr	Segâh Mâye	Hisâr	Rûy-i 'Irâk
	Sâzkâr	Müberka'	Mâye	'Irâk	
		Segâh 'Acem	Mu'tedil		
		'Irâk 'Acem			

[51a]İmdi yatsu vaktine kadar icrâ oluncak makâmât ve terkîbât bunlardır:

Karçiğâr	Vech-i Hüseyinî	Bûselik	Rehâvî	İsfehân
Zemzeme	Beste Nigâr	Zîrkeşide	Beste İsfehân	
	Bûselik		Gerdâniye	
		Necd-i Hüseyinî		

İmdi yatsu vaktinden tâ sabâha değin serd-ü huşk'dur. Bu vakitte icrâ olunacak makâmât ve terkîbât bunlardır, ma'lûm ola:

Nikrîz	Beste Nigâr	Selmek	Şehnâz	Hicâz	Büzürg	Râst
'Uzzâl	Râst Mâye	Pençgâh	'Aşîrân	Nigâr	Gerdâniye	
Nühüft	Râhatü'l-Ervâh	Hicâz Muhâlif	'Uzzâl 'Acem			
Hicâz		Bahr-i Nâzik	Nihâvend			
		Büzürg				

Bu dahi tamâm oldu.

[51b] Heft âğâzeniñ seb'a seyyâreye ta'allukı bu resm üzredir ki beyân olunur.

Nevrûz	Mâye	Şehnâz	Geveşt
Zühre'ye	Şems'e	Müşterî'ye	Zuhal'e
	Hisâr	Gerdâniye	
	Kamer'e	'Utârid'e	

Ve on iki burca ta'allukı olan ve ünsiyyeti olanlar bu vechle terkîm olunur.

Sünbüle'ye	Esed'e	Sertân'a	Cevzâ'ya	Sevr'e	Râst'a
Zîrgûle	Büzürg	Kûçek	İsfehân	'İrâk	Hamele
Delv'e	Cedî'ye	Kavs'e	'Akreb'e		
Nevâ	Bûselik	Hicâz	Hüseynî		
		Hûd'a			
		'Uşşâk			

İmdi bu terkîbâtlarıñ ve makâmâtların tabî'i her bir burca müntesib olub hükmiyle icrâ olunursa ğâyet mü'essirdir.

[52a]İmdi dahi her bir kevâkib ve burclarıñ ta'allukı ve tabî'atları kavâ'id-i üslûb üzre icrâ idüb her biriniñ edvâr-ı hükmi budur.

Zîrgûle	Büzürg	Kûçek	İsfelhân	'Irâk
Şiddet-i Nevm	Şiddet-i Havf	Şiddet-i Hüzn	Şiddet-i Havf	Şiddet-i Lezzet
Bûselik	Hicâz	Hüseyinî	Rehâvî	
Şiddet-i Kuvvet	Şiddet-i Tevâzu'	Şiddet-i Hüsn	Şiddet-i Bükâ	
'Uşşâk'a		Nevâ'ya		
Şiddet-i Dahâk dirler		Şiddet-i Şecâ'at		

İmdi râst makâmıñ tabî'tı hükmini terkîb idüb zikr olunmuşdur ki mesbûk zikr olanların te'sîrât nağmesi hakkında evkât-ı mahsûsa beyândır. [52b]

Dahve-i Süğrâ'da	Dahve-i Kübrâ'da	Sübh-i Sâdik	Ez-Cümle Sübh-i
Makâm-ı Râst	Makâm-ı Bûselik	Vaktinde	Kâzib Vaktinde
		Makâm-ı Hüseyinî	Makâm-ı Rehâvî
Vakt-i 'Asr'da	Ve Beyne's-	Nisf-ı Nehâr'da	Vakt-i Ğurûb'da
Makâm-ı 'Irâk	Salateynde	Makâm-ı Zîrgûle	Makâm-ı İsfelhân
Makâm-ı Hicâz			

Vakt-i Mağrib'de Vakt-i 'İşâ'da Vakt-i Nevm'de

Makâm-ı Nevâ Makâm-ı Büzürg Makâm-ı Zîrefkend

Te'sîrât-ı mahsûsî bir muktezâ-yı vakt içün gerek tabâyî'a ve gerek vakte dahi dâhildir. İmdi evsâf-ı zikr üzre icrâ ve edâ oluna.

SONUÇ

Toplumların huzur ve sağlıklı biçimde gelişmesi için kültürlerine sahip çıkmaları gerekir. Kültür ihmal edilip dejenerasyona uğrayınca toplumda huzur ve birlik bozulur. Bunu önlemek için tarihi süre içerisinde süzülüp gelen değerlerin kıymeti bilinip her şeyin yerli yerine oturtulmasında azami gayret sarfedilmelidir.

Türk kültürünün mihenk taşlarından olan Türk Musikîsi zaman zaman ihmal edilmiştir. Bu ihmale bağlı olarak yeterince eğitimi ve öğretimi yapılamamıştır. Bundan dolayıdır ki, günümüzde müzik zevkini Türk musikî eğitiminin yeterli olmaması ve kendi musikîmizin tanınmamasından kaynaklanmıştır.

Musikî sadece bir eğlence aracı değildir. Musikî bir hayat tarzıdır. Bu hayat insanları ve bütün varlıkları kuşatan cinstendir. Bunu eski nazariyat kitaplarında alimler çok güzel işlemişlerdir. Kırşehirli'de aynı sistemin mektebinde yetiştiği için önemli tespitlerde bulunmuştur. Risale-i Musikî dikkatle incelenecek olursa musikînin tıpla, psikolojiyle, sosyolojiyle ve felsefeyle iç içe olduğu anlaşılır. Öyle ki, hayatın her safhasında insan musikîden uzak olamaz. Eğer uzaklaşırsa insani değerlerden uzaklaşmış olur.

Türk Musikîsinin hakkıyla anlaşılabilmesi için önceki edvar ve risaleler anlaşılır biçime getirilip insanımızın hizmetine sunulmalıdır. Böylece kendi değerlerimizi öğrenip hayat daha güzel yaşanılır hale gelebilir. Günümüzde yapılan sistem tartışması da daha aydınlık bir hal alacaktır.

Ayrıca dünyanın çeşitli yerlerinde dağınık halde bulunan Türk musikîsine ait kaynaklar toplanıp, ehil kişilerce yapılacak bir çalışmayla günümüz lisaniyla anlaşılabilir hale getirilip Türk insanına sunulursa, musikîmizin her yönden anlaşılması oldukça kolaylaşacaktır. Bunun için geniş çaplı bir enstitü kurulup çalışmalar başlatılması oldukça yerinde olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- ADIVAR, Abdulhak Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul 1982.
- AKDOĞAN, Bayram, **Fethullah Şîrvânî ve Mecelletun-fil-Mûsikî Adlı Eserinin XV.Yüzyıl Türk Mûsikî Nazariyatındaki Yeri** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1996.
- AREL, Hüseyin Saadeddin, **Türk Mûsikîsi Nazariyat Dersleri**, Ankara 1993.
- AREL, Hüseyin Saadeddin, **Türk Mûsikîsi Kimindir ?**, Ankara 1990.
- ARSAL, Sadi Maksudî, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul 1947.
- BARTHOLD, W., **İslâm Medeniyeti Tarihi**, (çev. M. Fuat Köprülü), Ankara 1977.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Yayın no: 5, Ankara 1992.
- BERKER, Ercüment, **"Türk Mûsikîsinin Toplumsal Değeri"**, Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, I, Sayı: 2, Ankara 1984.
- ÇAKAR, Şeref, **Türk Mûsikîsinde Usûl**, İstanbul 1996.
- ÇETİNKAYA, Yalçın, **İhvan-ı Safa'da Müzik Düşüncesi**, İstanbul 1995.
- ERGAN, M. Salih, **Cabinin Zübde-i Makale-i İlmi Mûsikîsi**, Konya, 1988
- ERGAN, M. Salih, **Türkiye Müzik Bibliyografyası**, Konya, 1994.
- HAMMER, J.V., **Osmanlı Tarihi**, (çev. Mehmet Akta), İstanbul 1991.
- Hoca Saadeddin Efendi, **Tacüt-Tevârih**, (haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Millî Kültürü**, İstanbul 1993.
- KALENDER, Ruhi, **XV.Yüzyılda Mûsikî Kuramı (Nazariyatı) ve Zeynu'l-Elhan fi İlmit-Te'lif ve'l Evzan** (B.D.T.), Ankara, 1982.
- KAPLAN, Zekâî, **Dinî Mûsikî Dersleri**, İstanbul 1991.
- KARADENİZ, Ekrem, **Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları**, Ankara ?

KHAN, Sufi İnayet, **Müzik İnsan ve Evren Arasındaki Köprü**, (çev. Kaan H. Ökten-Tuğrul Ökten), İstanbul 1994.

Kırşehirî, Yusuf b. Nizameddin, **Risâle-i Mûsikî**, 1410 (Milli Kütüphane, nr. 131).

KÖPRÜLÜ M. Fuat, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara 1991.

LEVENT, Agâh Sırrı, **Türk Edebiyat Tarihi**, Ankara 1988.

ÖĞEL, Bahaeddin, **İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara 1988.

ÖĞEL, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, İstanbul 1988.

ÖĞEL, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, VIII-IX, Ankara 1991.

ÖZÇİMİ, Sadrettin, **Hızır bin Abdullah ve Kitabü'l-Edvâr**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y. Lisans Tezi), İstanbul 1989.

ÖZKAN, İsmail Hakkı, **Türk Mûsikî Nazariyat ve Usûlleri**, İstanbul 1987.

ÖZTUNA, Yılmaz, **Abdulkadir Meraği**, Ankara 1988.

TOGAN, Z. Velidî, **Tarihte Usûl**, İstanbul 1985.

TOGAN, Z. Velidî, **Umûmî Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1981.

TURA, Yalçın, **Türk Mûsikîsinin Meseleleri**, İstanbul 1988.

TURHAN, Salih, **Türkülerimiz ve Hikayeleri**, ? , ?.

ULUDAĞ, Süleyman, **İslam Açısından Mûsikî ve Semâ**, Bursa 1992.

YÜCEİŞİK, Zeynep Sema, **Şeyhü'l-İslam, Esad Efendi'nin Atrabu'l-Âsâ, fî Tezkiret-i Urefâil-Edvâr'ı**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1990.

LUGATÇE

ACEM: Musîkîmizin en eski mürekkep makamlarından biridir. Acem-‘Aşîrân makamı ile Bayâtî makamının birleşmesinden meydana gelmiştir.

ACEM-AŞİRÂN: Acem-Aşîrân perdesinde Çar-gâh dizisiyle (Mahur ve ‘Acem-‘Aşîrân dizileri) karar eden inici bir makamdır.

ÂGÂZE: Müzik başlangıcı; çalgıcıların ve okuyucuların ahenk başlangıcıdır. XV. yüzyılda bir makam grubu.

ARABÂN: Türk Musîkîsinde bir şed makamdır. Şedd-i Arabân’ın bir sekizli tizde, yani yegâh yerine nevâ perdesinde kalan şeklidir.

ARAZBÂR: Türk Musîkîsinin en eski mürekkep makamlarından biridir. Elimizde bu makamlardan 65 parça vardır. Bayâtî’nin nevâ perdesindeki şeddi ile rast beşlisinin çargâh perdesindeki şeddi ve uşşak dörtlüsünden mürekkeptir.

AŞİRÂN: Hüseyinî-Aşîrân perdesinde Uşşakla karar eden makamlardır.

ÂVÂZ: Farsça ses, sedâ demektir. Eski musîkî nazariyatçıları kitaplarında ise makamların sınıflandırılması için kullanılan bir terimdir.

ÂVÂZE: Yüksek ses; şöhret, ün. XV. Yüzyılda yedi yıldız benzetilen makamlardır.

BABA TÂHİR: Bu makam aslında Tahir makamıdır. Nevâ’nın tam inici şeklidir.

BAYÂTÎ: Türk Musîkîsi’nde çok kullanılmış, basit bir makamdır. Uşşak’ın inici çıkıcı şekli olup bu yapısından dolayı değişmeler gösterir.

BER-EFŞAN: Otuz iki zamanlı usûllerin içerisinde en az kullanılanı olmuştur. Daha çok Darbeyn usûllerde kullanılmıştır. Tıpkı Muhammes usûlünde olduğu gibi, usûlün sonundaki ikişer değerindeki bir (TEK) konularak ikinci şekli olarak gösterilmiştir.

BESTE: Herhangi bir musikî parçası. Bir peşrev, bir şarkı, bir senfon, birer “beste” sayılabilir.

BESTE: Türk musikîsinde din dışı güfteli eserlere ait büyük formlardan biridir. Beste’yi diğer güfteli formlardan ayıran bir çok özellik vardır. Peşrev usûlleriyle ölçülmesi, dört mısradan sonra terennüm kısmının gelmesi, mısraların yalnız birer defa okunması, güftelerin hemen daima gazel şeklindeki şiirlerden seçilmesi.

BESTE: Türk musikîsinde “Beste-“ ile başlayan makamlarda, makamın sonunda Irak dörtlüsünün bulunduğunu bildiren kelimedir. Beste-nigâr gibi.

BESTE-NİGÂR: Türk musikîsinde en eski mürekkep makamlardan biridir. Sabâ makamına Irak makamının eklenmesinden meydana gelmiş inici çıkıcı bir makamdır.

BÜSELİK: Büzürk makamının ikinci derecesi (dügah perdesi) üzerinde duran inici-çıkıcı bir makamdır.

BÜZÜRK: Türk Musikîsinde en eski mürekkep makamlardan biri. 1375’de yazılan Mübârek-Şâh’ın Şerhu’l-Edvar’ında ve 1293’te ölen Urmevî’nin Şerefiye’sinde geçtiğine göre, hiç olmazsa 7-8 asırlıktır. Hüseyinî beşlisinin hüseyinî perdesindeki şeddi, Bûselik beşlisi ve Çargâh beşlisinin rast perdesindeki şeddi (Yani Mâhur makamının pest beşlisi) ile yapılmıştır.

ÇENBER: irmi dört zamanlı usûldür. Dini eserlerimizden ilâhilerin, saz eserlerinden Peşrevlerin, Klâsiklerimizden Beste’lerin yapımında birinci ve ikinci mertebeleri kullanılmıştır. İkinci mertebesine Ağır Çenber denir. Zincir usûlünün üçüncü halkasını teşkil eder.

ÇENG: Arp’a benzeyen, XVIII. Yüzyıla kadar Türk musikîsinde kullanılarak daha sonra terk edilen antik bir sazdır.

DARBEYN: Büyük usûllerden iki veya daha çok usûllerden birer, ikişer, üçer tane alıp, bunları birleştirip bir kalıp haline getirilmesine Darbeyn denir.

DARB-I FETH: Seksen sekiz numaralı usûl'dür. Darb-ı feth ile peşrev ve beste yapılmıştır.

DEF: Musikîmizde kudümden sonra en çok ve sevilerek kullanılmış ritim sazıdır. Kaliteli bir ağaçtan, genellikle, ceviz ağacından yapılmış dar ve ince bir kasnak üzerine gerilmiş deriden ibarettir. Kasnak içine açılmış özel yuvalara yerleştirilmiş sarı pirinçten ya da bafın'dan yapılmış, sayıları 4-6 çift arasında değişen zilleri vardır.

DEVİR-İ KEBİR: Yirmi sekiz zamanlı bir usûldür. Bilhassa Peşrev yapımlarında çok kullanılmıştır. Dini musikîmiz formlarından Mevlevî musikîsinde önemli bir yeri vardır.

DEVİR-İ REVÂN: On dört zamanlı ve altı darbı usûlümüzdür. Bu usûle aynı zamanda Mevlevî Devr-i revâni ismi de verilmiştir. Bu ismin verilmesi bir çok ayinlerin birinci selamları bu usûllerle bestelenmiş olmasındandır.

DÜYEK: Düyek usûlü sekiz zamanlı beş vurguludur. Türk musikîsinin her formunda kullanılmıştır. Birinci mertebesi 8₈, ikinci mertebesi 8₄, üçüncü mertebesi 8₂ rakamları ile gösterilir. İkinci ve üçüncü mertebelerine ağır düyek de denir.

EDVÂR: Bu kelime, Arapça 'devr' kelimesinin çoğuludur. "Devirler" demektir. Türkçe, Farsça ve Arapça musikî nazariyatı kitaplarına bu ad verilmiştir. Makamlar, perdeler, bilhassa usûller daire şeklinde şemalar halinde gösterildiği için böyle denmiştir.

ELHÂN: Güzel ve düzgün sesler, ezgiler, ır, "melodiler", eş anlamlısı nağmeler, ahenkler.

EVC: Irak makamının inici şekli olan bir mürekkep makamıdır.

EVFER: Dokuz zamanlı altı vurgulu usûldür. Aksak usûlünden tek farkı son iki darb olan (TEK) lerin değerlerinin yer değiştirmesinden ibarettir.

EVSAT: Yirmi altı zamanlı bir usûldür. Kelime anlamı orta demektir. Dinî musikîmizin ilahi türlerinde pek çok kullanılmıştır.

FÂHTE: Yirmi zamanlı usûldür. Türk musikîsinin büyük usûlleri içerisinde en çok kullanılanlarından biridir. Peşrev ve Beste'lerin yapımında bestekârlarımız bu usûlden çok yararlanmışlardır.

FASIL: Türk musikîsinde dar manasıyla, bir bestekârın aynı makamda bestelediği iki Beste ile iki Semâî'ye verilen addır. (I. Beste'nin yerine Kâr da olabilir.)

FER': On altı zamanlı usûllerimizden olup Beste ve Peşrev'lerin yapımında kullanılmıştır.

FİRENG-ÇÎN: On iki zamanlı on vurgulu usûldür. Sadettin Heper'den alınan ikinci şeklinde ise vurgu adedi de zaman adedi gibi on iki olmaktadır. Dinî Musikîmizde kullanılmış usûllerdendir.

GERDÂNİYE: Türk musikîsinde mürekkep makamdır. Mübârek-Şâh, Lâzıkî ve Fâtih Anonimi gibi XIV. - XV. asır eserlerinde imlâ şekli "Gerdâniyâ"dır. XVI. asrın ilk yıllarına ait El-Matlâ'da "Gerdânide" imlâsı görülür. Gerdâniye'den elimizde 96 eser vardır. XIV.-XV. asır nazariyat kitaplarında (Safiuddîn-Fethîye ve Câmi'ul-Elhân) bu ad altında, bugün bizim "Rast" dediğimiz dizi anlatılmaktadır. Bugün bu adı verdiğimiz makam, Rast ve Hüseyinî makamlarından mürekkeptir.

GÜL-BANG: Eskiden tekkelerde, ayin sırasında, saraylarda muayyen merâsim sırasında hep bir ağızdan yüksek sesle okunan ilahi veya duâdır.

GÜLİZÂR: Hüseyinî-Gül-zâr da denmiştir. Karcığar ve Hüseyinî makamlarından mürekkep bir makamdır.

HAFÎF: Otuz iki zamanlı üç usûlün içinde en çok kullanılanıdır. Baştan on altı zamanlıya kadar darblar aynı kalmak, ikinci on altı zamanlının darbları değişik olmak üzere ikinci bir şeklide vardır. İlahi, Peşrev, Beste yapımlarında kullanılmıştır.

HÂNDE: Okuyucu; Türk musikîsinde kadın veya erkek okuyucuya son zamanlara kadar verilen addır.

HÂVÎ: Altmış dört zamanlı usûldür. Ufak farklarla dört şekli mevcuttur. Beste yapımında kullanılmıştır.

HEZEC: Yirmi iki zamanlı çok eski bir usûl olmasına rağmen ya çok az kullanılmış, ya da zamanımıza intikal etmeden zâyi olmuştur.

HİCÂZ: Türk musikîsinde basit makamlardan biridir. Hicâz dörtlüsüne rast beşlisinin eklenmesiyle yapılmıştır.

HİSÂR: Türk musikîsinin en eski mürekkep makamlarından biridir. En az 5.5 asırlıktır. Hüseyinî perdesindeki Hicaz-zirgüle makamı dizisinin bir kısmı ile Hüseyinî makamı dizisinin birleşmesinden meydana gelmiştir.

HÜMÂYÛN: Hicâz ailesini teşkil eden 4 makamdan biridir. Bu yüzden bir çok Hümâyûn parça, Uzzâl ve Zengüle eserler gibi kısaca "Hicâz" şeklinde de gösterilmiştir. Hicâz dörtlüsüne bûselik beşlisi eklenerek yapılmıştır.

HÜSEYNÎ: Türk musikîsinin basit makamıdır. En az altı asırlıktır. Halk musikîsinde de çok kullanılır. Hüseyinî beşlisine uşşak dörtlüsü eklenerek yapılmıştır.

HÜZZÂM: En az dört asırlık mürekkep makamlardan biridir. Yerindeki Hüzam beşlisine Eviç de Hicaz dörtlüsü bazen Gerdaniye de Bûselik beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir.

İRÂK: Türk musikisinde bir mürekkep makamıdır. Tarihi ülkenin adı. “Irak-ı Arap” bugün Irak’da, “Irak-ı ‘Acem” ise İran’da kalmaktadır. Bu ikincisi Türk ülkelerinden biridir. Türklerin musikî makamlarına, cihangir bir millet olmanın verdiği telâkki ile ülke ve şehir adları verdikleri malûmdur: Hicaz, İsfahan... Bu makam son zamanlarda kullanılmamaktadır. Irak perdesindeki Segâh dörtlüsü ile yerinde uşşak dörtlüsü, bazen de Nevâ’da bûselik beşlisinin birbirine eklenmesinden meydana gelmiştir.

İRÂK-I MUHÂLİF: Türk müziğinin eski mürekkep makamlarından biridir. XVIII. asır ortalarına kadar kullanılmış, sonra terkedilmiştir. Gazi Giray’ın XVI. asır sonlarından kalma peşrev ve saz semâîsi bu makama örnektir.

ISFEHÂN: Türk musikisinde basit ve mürekkep olarak iki şekli mevcuttur. Basit İsfahan’ın dizisi Bayatî dizisi ile eş olup Bayâtî’den seyir özellikleri açısından farklıdır. Mürekkep İsfahan makamı dizisinde ise Bayâtî dizisinin dışında ara sıra düğah üzerinde bir rast dörtlüsü kullanılır.

İKÂ: Bestenin ve güftenin bir musikî kalıbı içerisinde kullanılma tekniğidir.

İLÂHÎ: Dini Türk musikisinde en fazla kullanılan formdur. Din dışı musikimizin şarkı formuna karşılıktır. Bu küçük formu kısaca “dini şarkı” diye açıklamak mümkündür. Zemin + nakarat + miyan + nakarat şemasına veya bu şemanın az çok tâdiline göre bestelenir. Güfte, şarkıdaki gibi murabbâ, bazen muhammes, müseddes, hatta müsemmen olabilir. İlâhi güfteleri dinî veya daha çok dinî tasavvufidir.

KÂR: Türk musikisinde en tantanalı din dışı formudur. Fasılda mevkîî peşrevle beste arasında olan güfteli eserdir. Eskiden klâsik fasıllarda I. Beste’nin yerinde okunurdu. Uzun bir şekil olduğu için ekseriya usul geçkisi ihtivâ eder.

KUDÛM: Vurma sazlarımızın içinde Mevlevî tekkelerinde çalınmış eski bir derili sazdır. Kudûm çalana Kudûm-zen denir. Mıtrıpta Kudûm-zen başı Mıtrıp heyetinin de reisidir. İki döğme bakır tas üzerine deve derisi gerilmek suretiyle yapılmıştır. Meşinden yapılmış iki simidin üzerine konulmuştur. Zahme adı verilen iki değnekle derilerin üzerine vurularak çalınmaktadır.

KUDÛM-ZEN: Kudûm çalan (icra eden) kişi.

KÜRDÎ: Türk musikînin basit makamlardan biridir. Dügâhda kürdi dörtlüsüne Nevâ'da bûselik beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir.

MÂHÛR: Türk musikîsinde bir şed makamdır. Çâr-gâh makamının rast perdesindeki şeddidir. Dizisinin umumi seyri inicidir.

MAKÂM: Bir durak ile bir güçlünün etrafında onlara bağlı olarak bir raya gelmiş seslerin umûmi heyetidir. Bu kelime "mode" ve "tonalite" mefhumlarının her ikisini de içine alır, fakat ekseriyâ tonalite karşılığı kullanılır. Türk musikîsinde 600 kadar makam kullanılmışsa da bugün elimizde en az 1 örneği bulunanların sayısı 259'dur.

MANSÛR: Türk musikîsinde, diapazon lâ'sını dügâh olarak alan ahenktir. Eskiden bu âhenk gerçek düzen olduğundan, makbûl sayılırdı. Ayrıca, aynı esasa dayanan ney çeşididir. Şah'ın bir küçüğüdür.

MIZRÂB: "Vurmaya yarayan nesne". Yay ile çalınmayan ve "mızraplı sazlar" denilen telli sazları çalmaya mahsûs âlet. 3-4 cm.'den 15 cm.'ye kadar uzunlukta olabilir. Boğa taklitleri, fildişi, sert ağaç ve buna benzer maddelerden yapılmış ince ve sert bir cisimdir.

MİZMÂR: Arap, İran ve Türk musikîlerinde düdük nevi'inden çalgılara verilen umûmi addır.

MUHAMMES: Otuz iki zamanlı ikinci usulümüzdür. Peşrev ve Beste'lerin yapımında kullanılmıştır.

MUHAYYER: Türk musikîsinde basit makamlardan biridir. En az yedi asırlıktır. Hüseyinî'nin inici şekline verilen isimdir.

MUHAYYER-BÛSELİK: Türk musikîsinde bir mürekkep makam. Takriben 4 asırlıktır. Muhayyer makamına bir bûselik beşlisi eklenmesiyle yapılmıştır.

MURABBA': Bugün Beste denilen form'un Türk musikîsindeki eski adıdır. Bu adın verilmesine sebep Beste'nin daima 4 mısra olmasındandır. Yoksa Beste'lerin güfteleri murabba'lardan değil, gazellerden seçilir. Murabba'ya sonra "murabba-beste", nihâyet "Beste" denmiş ve bu şekilde yerleşmiştir.

MÛSİKÎ: Ses üzerinde kurulmuş bir san'attır. Güzel san'atların en mühim ve en güçlülerinden biridir. Musikîde esas, insan sesi ile insan sesini takliden yapılmış sazlardır.

MUTRİB: Saz, sazende ve hânende topluluğu, klâsik şiirde bu manasıyla geçer. Türk musikîsinde manâsı ise, Mevlevî-hâneler'de Ayîn-i Şerîf icrâsı sırasında okuyan ve çalan dervişlerin hapsine verilen ad.

MUTRİB-HÂNE: Saz, sâzende ve hânendelerin toplandığı yer.

MÜBERKA': Türk musikîsinde bugün elimizde örneği bulunmayan bir mürekkep makam. Eski mecmualarda İtrî'nin bu makamdaki eserleri görüldüğüne göre XVIII. asra kadar kullanılmış, bu asırda terkedilmiştir.

MÛSTE'ÂR: Türk musikîsinde bir mürekkep makam. Segâh'dan yegâne farkı, arasına bir müste'âr dörtlüsünün kullanılmasıdır.

NAĞAM: Nağme'nin çoğuludur.

NAĞME: Aslında "ses" demektir. Türk musikîsinde genellikle "motif" manasında kullanılmıştır. Bu şekilde bir lahin parçasının teşekkülüne esas olan kısım demektir.

NAKARÂT: Şarkı ve türkü formlarında, aynı musikî cümlesi ile birden fazla söylenilen güfte parçasıdır.

NAKIŞ: Beste ve Semâ'î formlarının husûsi bir şekline verilen isim. Eğer Beste ve Semâ'î dört hene değil de iki hâne olursa "Nakış Beste" ve "Nakış Semâ'î" denilir. Nakış Besteler az kullanılmışsa da, Semâ'ilerin çoğu Nakış'tır.

NAKKÂRE: Kudûm gibi biraz daha küçük bakır tas üzerine gerilmiş normal derilerden meydana gelmiş vurma sazıdır. Bu saza icra edildikleri yere göre çiftnara, dümbelek ismi de verilir. İki değnekle çalınır.

NEFİR: Nefesli sazların en uzunudur. Boyun ve ağız kısmı eğri olursa, "kerrenây" adını alır. Nefirde perde yoktur.

NEVÂ: Türk musikîsinin basit makamlarından biridir. Uşşak dörtlüsüne rast beşlisi katılarak yapılmıştır. Seyri inici-çıkıcıdır. İnci şekline Tâhir denir.

NEVRÛZ-I 'ACEM: Türk musikîsinde takriben beş buçuk bir makam. II. Murad'ın (1421-1451) zamanına ait bir isim olması ihtimali kuvvetlidir. Makam 'acem perdesinde kalmaktadır. Onun için asıl Nevruz makamının diğer bir adı olması muhtemeldir.

NEY: Türk musikîsinin en tanınmış nefesli sazı. "Ney" Farsça "Nay" kelimesinin hafifletilmişidir ve "kamış" demektir. Üflenerek çalınan bir grup sazı içine alır. Sarı ve budaklı bir kamıştan yapılır. Ney, çok hisli, tesirli bir sazıdır. Ney'in delikleri kızgın demirle veya husûsi şekilde yapılmış keski ile dâirevî açılır. Kamışın üzerindeki deliklere parmaklar basılarak çalınır.

NEY-ZEN: Ney çalan sanatkâr.

NİKRİZ: Dizisi bir sekizli içinde gösterilebilen (yani bir dörtlü ile beşliden yapılmış) basit görünüşlü mürekkep makamlardandır. Nikriz beşlisi ile rast dörtlüsünden, ikinci şekli ise yine Nikriz beşlisi ile bûselik dörtlüsünden müteşekkildir.

NİM-DEVR: On sekiz zamanlı ve dokuz darblı usûldür. İki şekli mevcuttur. İkinci şekli, gerek dördüncü gerek beşinci darblardakini dörder değerdeki (Düm)lerin bölünmesinden meydana gelmiştir.

NİM-FAHTE: On zamanlı, altı vurgulu, Beste yapımında kullanılmış usûldür. Lenk Fahte usûlü de denir.

NİM-SAKİL: Yirmi dört zamanlı usûllerimizdendir. Kırk sekiz zamanlı sakil usûlünün yarısı anlamındadır. Kâr ve Beste'lerin yapımında kullanılmıştır.

NİŞÂBÛR: Türk musikîsinin basit makamlarından biridir. Bûselik perdesinde Uşşak dörtlüsünün tiz tarafına bir kürdi dörtlüsünün eklennesiyle beraber, bu kürdi dörtlüsünün tîze doğru ikinci perdesinden itibaren bir de çâr-gâh beşlisinin araya karıştırılmasından meydana gelmiştir.

NÜHÜFT: Türk musikîsinde bir mürekkep makam. Yegâh makamına aşiran perdesine nakledilmiş bir 'uşşak dörtlüsü (tizden peste: Dügâh, rast, 'ırak ve aşiran) ilavesinden mürekkeptir (Yegâh-Aşirân).

PENÇ-GAH: Türk musikîsinde bir mürekkep makam. XV. asrın başlarından beri kullanılmaktadır. Bayatî dizisi dügâh'da rast dörtlüsü ve yerinde rast dizilerinin karışmasından meydana gelmiştir.

PERDE:

- 1) Eski nazariyat kitaplarında bazen "makam" manasında kullanılmıştır.
- 2) Bazı sazların saplarına belirli sesleri işaret etmek üzere bağlanan bağ, giriş.

3) Sesin tizlik-peslik derecesi,

4) "Ses" manası ki, asıl ve bugün en fazla kullanılanı budur.

PÎŞ-REV: Türk musikîsinde en mâruf saz eseri formu, Aslı Farsça "önden giden, önde giden" manasındadır. Peşrev umumiyetle dört hânedir. Ancak üç ve beş, çok nadiren iki hâne de olabilir. Darb-ı Fetih usûlündeki bütün peşrevlerin beş hâne olması gelenektir.

RÂHATÜ'L-ERVÂH: Türk musikîsinde bir mürekkep makam. XV. asır başlarında veya daha önce yapılmıştır. Hicaz veya Hümâyûn yahut daha fazla Uzzâl makamına, Irak makamının pest dörtlüsünün eklenmesiyle yapılmıştır. İnci olarak Irak ile Irak perdesinde kalır.

RÂST: Türk musikîsinin basit makamlarından birisidir. En eski makamlardandır. Rast beşlisine rast dörtlüsünün eklenmesiyle yapılmıştır. Durağı rast ve güçlüsü beşli ile dörtlünün birleştiği beşinci derece olan nevâ perdeleridir. Çıkıcıdır.

REBÂB: Yaylı Türk sazlarının en eskisidir. İkliğ'in biraz daha gelişmiş şeklidir. Hindistan cevizi kabuğundan yapılır, yuvarlık ve armudî şekilleri vardır. Üç telli olan rebâb'ın teller bir eşikle göğsün üstüne bindirilir. Bazı eski kayıtlarda dört telli olduğu bildiriliyor. Eskiden tel olarak bükülmüş ibrişim veya at kuyruğu kılı kullanılırdı.

REHÂVÎ: Türk musikîsinde bir mürekkep makamdır. Eski metinlerde "Rehevî" şeklindedir. İki türlü Rehâvi vardır: Birincisi basittir. Bugünkü Rast'tan başka farkı yoktur. Hemen hemen Rast'tır. Asıl Rehâvî ise Bayâtî makamına Rast makamı eklenerek yapılmıştır. Dizisi incici-çıkıcıdır.

REMEL: Yirmi sekiz zamanlı usûlümüzdür. Elimizde çok değişik dört şekli vardır. Peşrev ve Beste yapımında kullanılmıştır.

RÛY-I IRÂK: Türk musikîsinde bir mürekkep makamdır. Segâh'a Irak makamındaki bir dörtlünün (Irak'ta segâh dörtlüsü) ilavesiyle yapılmıştır. Umumiyetle çıkıcı olarak seyreder.

SABÂ: Türk musikîsindeki mürekkep makamlardan biridir. Halk musikîsinde de çok görülür. En eski makamlardandır. Şevk-Efzâ'nın terki binde de bulunan Çargâh'da Zengüle makamına sabâ dörtlüsü eklenerek yapılmıştır. Bu dörtlü ile dügâh perdesinde kalır.

SAKÎL: Beste yapımında kullanılan kırk sekiz zamanlı en büyük usûllerimizden biridir.

SAVT: Arapça'da teknik terim olarak, manası "teganni edilen şiir"dir. Eski Türk musikîsinde bir form adıdır. Sonraları bu manasını kaybetmiş, yalnız tekkelerde okunan parçalara denilmiştir. Cami Musikîsinin Tesbih'ine karşılık Tekke Musikîsinin Savt'ı vardır. Güfte, daima tekrarlanan, rûha vahdet duygusu telkin eden, yeknesak, kısa bir kaç cümleden ibarettir.

SÂZ: Musikî aleti, çalgı; ince saz ve mutrib manasında daha çok halk tarafından kullanılır.

SÂZENDE: Çalgıcı; yapıcı, düzenleyici.

SEGÂH: En eski makamlardan biridir. Segâh beşlisi ile hicaz dörtlüsünden mürekkeptir. Dizisi bir sekizli içinde ifade edilebilen mürekkep makamlardandır.

SEMÂ-HÂNE: Mevlevî tekkesinin semâ edilen geniş divanhânesidir.

SEMÂ-Î: Türk musikîsinde bir form, Lâdinî ve güfteli eserlere mahsus maruf kompozisyon formu. Güfte, dört mısra ile terennüm denilen lafızlardan ibaret olur. Her mısra'ı müteâkip gelen terennüm haneleri karakterize eder ve şarkı'nın nakarât-ı, peşrev'in mülazimesi gibidir. Uslupça ağır başlı, yüksek, san'at bakımından itina edilen bir şekildir.

SEMÂÎ: Üç zamanlı üç vurgulu basit usûllerdendir. Türk musikîsinde çok kullanılmıştır.

SİPHR: Türk musikîsinde bir mürekkep makam. Takriben XV. asır başlarında veya daha öne yapılmıştır. Az kullanılmış zamanla terkibi değişmiştir. İki çeşidinden “Eski Siphir” makamıdır. Bu Şehnaz + Hisar şeklindedir. Yeni şekli ise Hisâr + Kûçek terkiibindedir.

SÛFİYÂN: Dört zamanlı üç vurgulu birleşik bir usûldür. Batı musikîsinden esinlenerek portede(c) harfi ilede gösterilir.

SURNÂ: Türk musikîsinin en çok tanınan nefesli sazı. Farsça Sûr-nâ (y) dan gelir. “Düğün ney’i” demektir. İyisi şimşir ağacından, daha babacanları dişbudaktan yapılır. Üste yedi, altta bir deliği vardır.

SÛNBÛLE: Türk musikîsinde bir mürekkep makam. Nihavend geçkili olan Sünbûle’nin yerine III. Selim bugünkü makamı yapmıştır. İnci olan Muhayyer Sünbûle veya kısaca Sünbûle makamı, Acem-Aşiran’a Saba dizisinden bir kaç sesin eklenmesiyle yapılmıştır.

SÛRÛD: Şarkı, türkû.

ŞÂH: En büyük neyler sınıfına girer. Davut’un bir küçüğüdür. Mevlevî ayinlerinde kullanılmıştır.

ŞARKI: Küçük bir saz eseri formudur. Genellikle küçük usûllerle ölçülürler. Son asırlarda büyük usûllerden yalnız Evsat, şarkı için kullanılmıştır. Beste ve Semâ’îde güfte mutlaka murabba’ olduğu halde, şarkıda bu şart değildir. Şarkıların pek çoğunda, klasik Türk şiirinin, bestelenmeye mahsûs “şarkı” formu kullanılır.

ŞEHNÂZ: Türk musikîsinde mürekkep makamlardan birisidir. Uzzal veya Hicaz yahut Hümâyûn makamına, aşiran perdesine göçürülmüş bir Hümâyûn ilavesiyle yapılmıştır.

TANBÛR: Mızrablı sazların en güzeli ve zarifidir. Son zamanlarda yalnız Türk musikîsinde vardır. Tanburun mızrabı, asıl bağadan

(Kaplumbağa kabuğu) yapılır. Mızrap, muhtelif uzunlukta olabilir. Tanburun boyu 1.35 cm., buntan "tekne" tabir edilen gövdeninki 35 cm. sapıinki de vasatı 100-106 cm.dir.

TANBÛRÎ: Tanbûr çalan san'atkâr.

TAVİR: Türk musikîsini okuma üslûp ve usûlü.

TERANE: Nağme, ahenk, makam.

TESBÎH: Cenâb-ı Hakk'ı zikretme. Türk dinî musikîsinde (cami musikîsi) bir form'dur. Tarikat musikîsinde de mevcuttur.

TUBÛL: Davullar; trampetler.

TÜRK-DARB: On sekiz zamanlı usûldür. Bu usûlle Durak'lar bestelenmiştir. Dinî musikîmizde dergâhlarda ilahilerin arasında sesi güzel olanlar tarafından tek kişi (solo) olarak okunan eserlere Durak denir.

USÛL: Belli düzümlerden yapılarak kalıp halinde saptanmış ölçülere denir. Düzüm, zamanın düzenli oranlar içinde sürelerle ayrılmasıdır.

UŞŞÂK: Türk musikîsinin basit makamlarından biridir. İnici şekli Bayâtî makamıdır. Çok tabii bir dizi arz eder ve en eski makamlardandır. Makam Uşşak dörtlüsüne bûselik beşlisi eklenerek yapılmıştır.

UZZÂL: Türk musikîsinin basit makamlarından birisidir. Hicaz beşlisine Uşşak dörtlüsü ilavesiyle yapılmıştır. Umumiyetle çıkıcı, nadiren inici kullanılmıştır.

YEGÂH: Türk musikîsinde bir mürekkep makam. XV. asırdan eskidir. Nevâ + Nevâ'da Rast terkibindedir.⁵⁷

⁵⁷ Zeynep Sema Yüceşık, Şeyhulislam Esat Efendi'nin Atrabu'l-Âsâr fi Tezkiret-i Urefai'l-Edvâr (Basılmamış Doktora Tezi), s. 290, İstanbul, 1990.

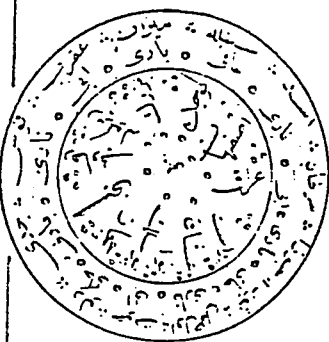
سپاه ایلامت وهرشتا کایا اصلکی اواززدن فرق ایلمی کوریکه
درست نود و بد درست نود درست غنا صریح قابل ایلمیکه ایست
وهرجا وناه وناه در وهر برینه پیردر لوسم قودی بوختی
وچی اولیکه ازل ازالان اول اغانه روحانی جانمرا ایست ووب
درر لیدی وایکی انسر طنب طر لردی شندی ناکه بزیکم
اغانه ایست بخر بچیک یا عمو و یا نانی و یا وچی غریب
ایست بر جانمرا اول ازل ازالان ایست وکی اغانه که
اگانان روحانی دیر با وادرا وچشت وحرکت کلو بچون
آنراک ایچکه جانمرا اول اوازده ایست ساقده سی راک
وادر ویا انا بقی ارایع اول اوازده ایست مشت ایدی شندی
بویان ایست سر انا بر لردی اکانه ایست وادر لردی بویان
وچی زروق ویشون وچشت وحرکت کلو لردی و خوش
وقت اول لردی شوی ووصفی الین عب النون زمانه
بقا و شهرت علی بغا ویا علی غیاثک مراد ایست طر
حراره ویا بر صغی الین عب النون بونی ایست ویا غیاث
فانم وادر ایست ویا غیاث روی زمین زمانه برکون بونی
منه ایست مناسبت کفل زرا ویا غیاث وادش علوه کور
مناسب کفل علوه بر کفر ایلمیکه ویا غیاثک منه ایلمیکه
وچک خیل ایست ویا غیاث یا لیم پیرون برود ویا غیاث
صوت سر نویر ویا غیاثک ویا غیاثک ویا غیاثک ویا غیاثک
بندی ویا غیاثک ویا غیاثک ویا غیاثک ویا غیاثک
اوازده ویا غیاثک ویا غیاثک ویا غیاثک ویا غیاثک
زیا ویا غیاثک ویا غیاثک ویا غیاثک ویا غیاثک

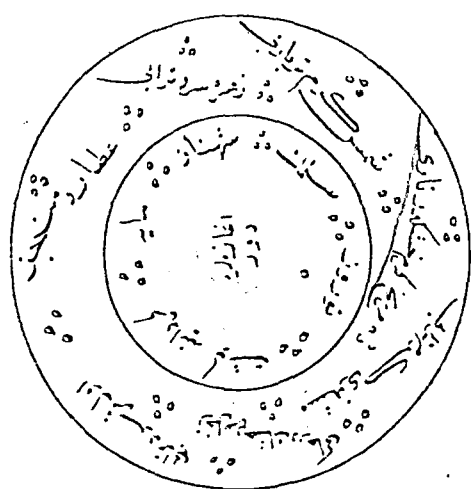
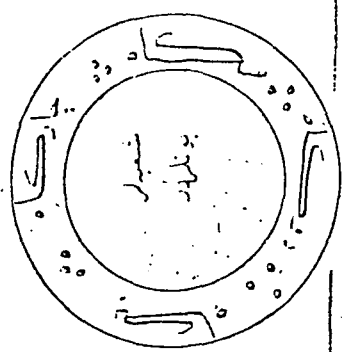
[illegible]

[illegible]

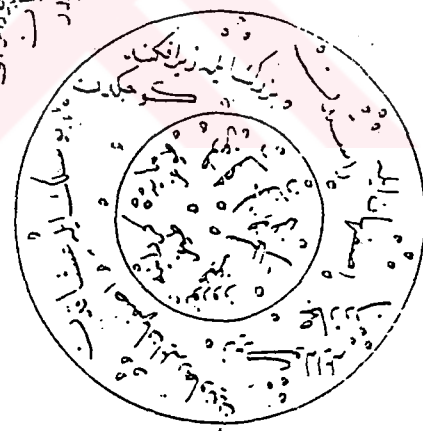
بنیاد فکری و بلکلام از افکاره فقهیه در افول
 کوشتن از بیجی فیروزه بیکانه
 کوشتن از بیجی فیروزه بیکانه

و شمع بر آبل بخاشه و فاده سکه چاشنه در کلهای بیدسته که
اون را که بر روی کلمه و سیاه و بخور و طبع غافقی ایستاده و اون را که بر وجه
بدی پدید و در دست عناصر و یک در دست سخته ترکیب انبساطی ای ایله
درست غافقی و لایق چون اون ایکی غلم و بی خانه درست شمع و کوفی
درست سخته اکثر ترکیب است و بر بلند کردن و غیره در کلهای ترکیب اون ایکی غلام
اون ایکی جرج بیو داره در

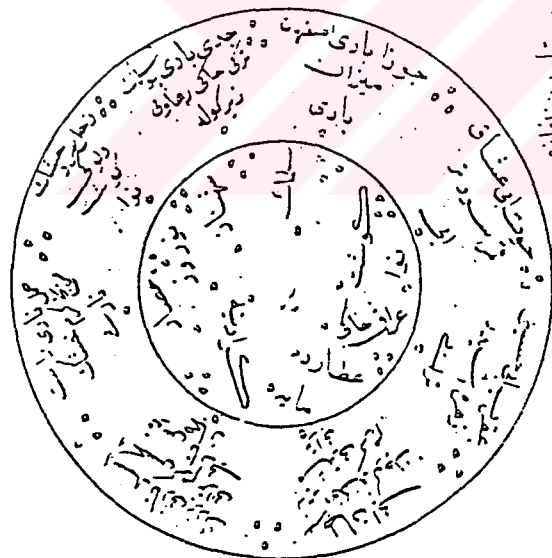
[illegible]

امدی دی افازه ناک ترکیب پدی بسایزیه دور پورایه دور

همچنانکه در افازه
طریقین را در افاز
ایند

کلیه موهامک طبعی را اینه افازه ناک همان طبعی اولدو

نیمه سیم

کلیدک زیر آنگنه مقامناک داتوسی بودر تیزریندیم بریم

تیزریندیم بریم

کلیدک زیر کولده مقامناک داتوسی بودر

تیزریندیم بریم

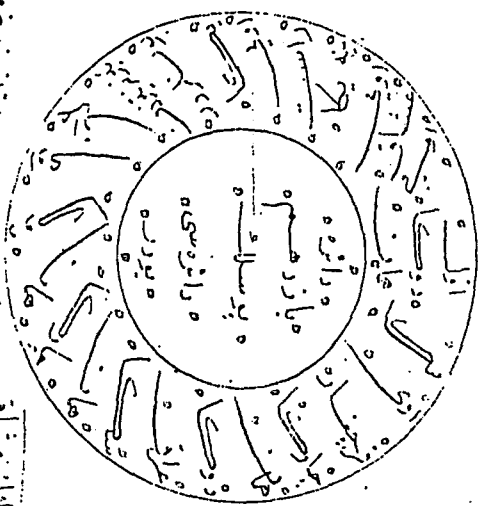
کلیدک رعادی مقامناک داتوسی بودر تیزریندیم بریم

تیزریندیم بریم

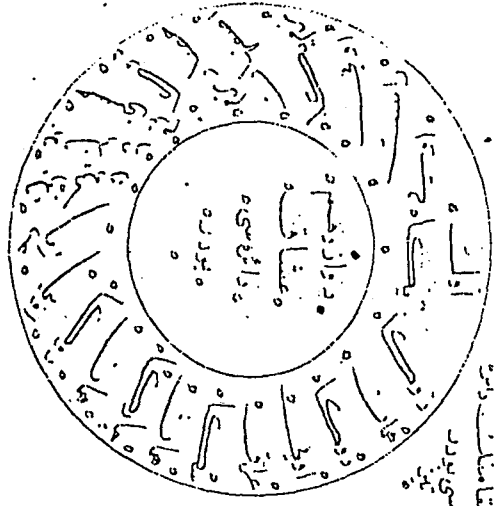
کلیدک حسینی مقامناک داتوسی بودر

تیزریندیم بریم

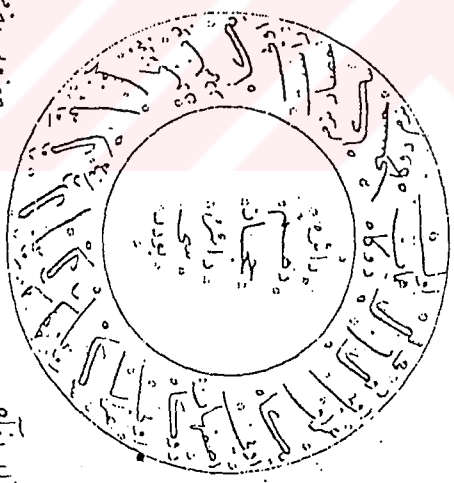
کد لک پو سساک معانسانک داتر سی پور د نیریز نیریز نیریز

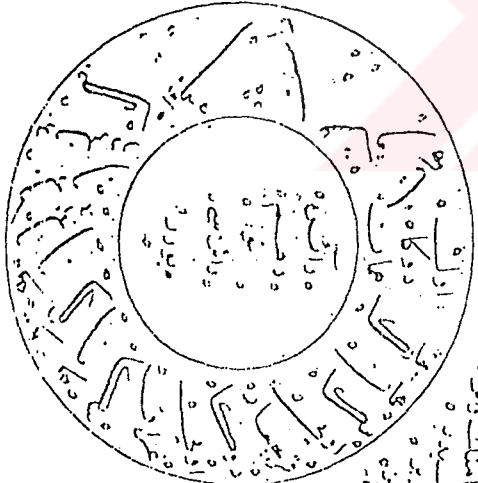
پیشین نیریز نیریز
کد لک معانسانک
سی پور د
نیریز

کد لک جاجان معانسانک داتر سی پور د نیریز نیریز نیریز

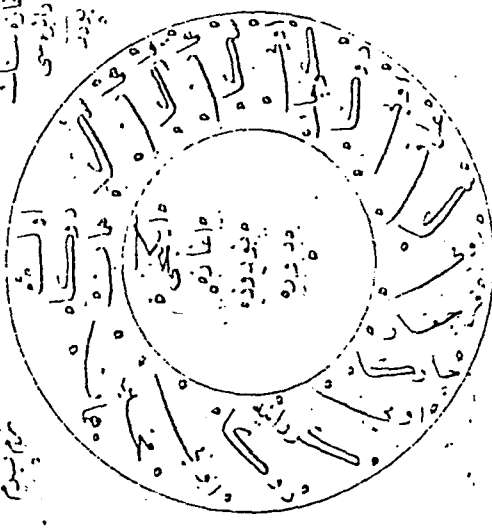
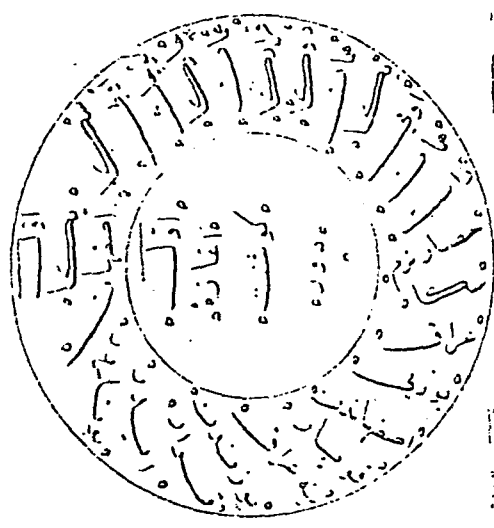
نیریز نیریز
کد لک معانسانک
سی پور د
نیریز

کتابخانه

کتابخانه
کتابخانه
کتابخانه

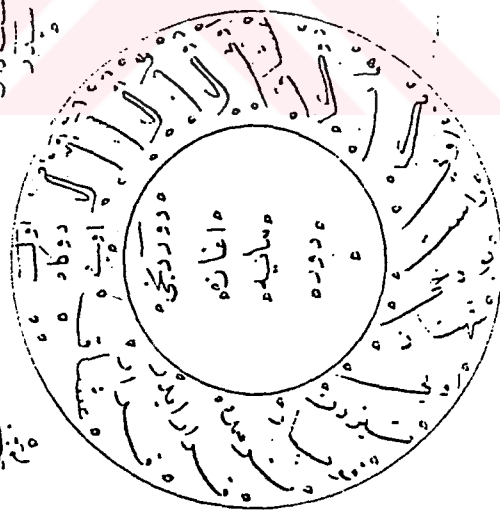
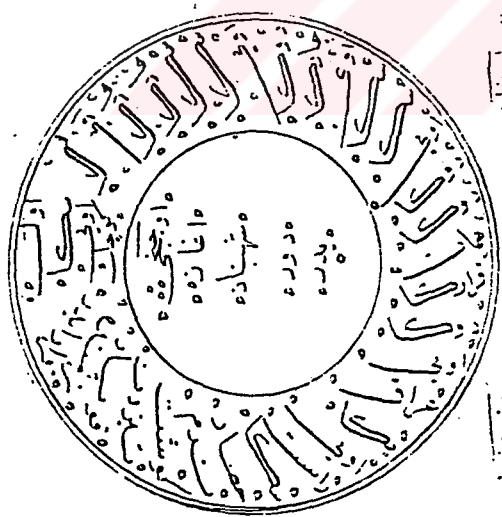
کتابخانه
کتابخانه
کتابخانه

کتابخانه
کتابخانه
کتابخانه

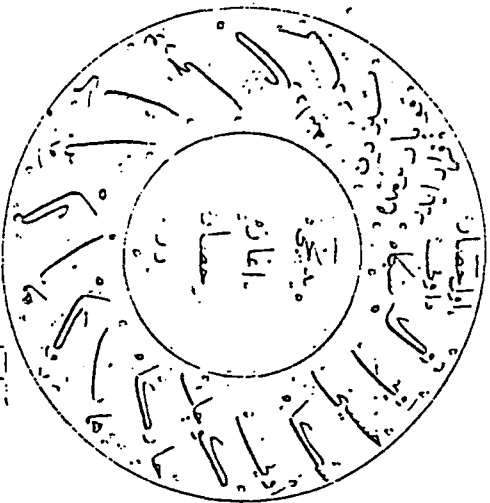
کتابخانه
کتابخانه
کتابخانه

کتابخانه
کتابخانه
کتابخانه

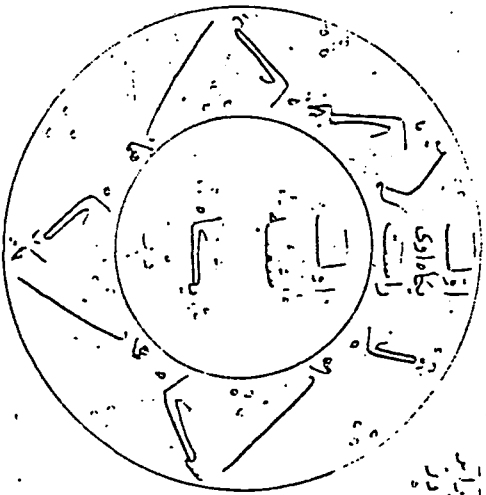

کتابخانه
کتابخانه
کتابخانه

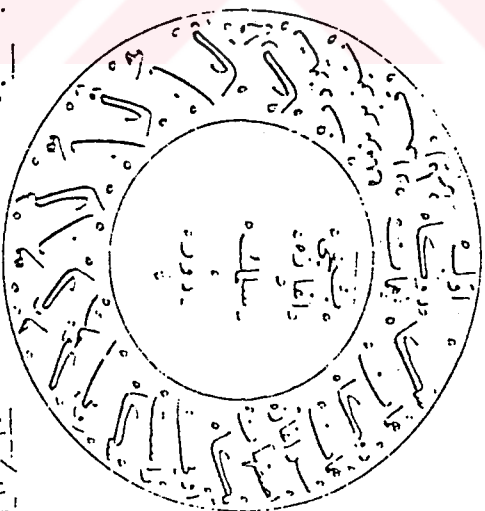
کلید حصائر آغاز سنک دائره سی بود بر تیزترین هم برتر

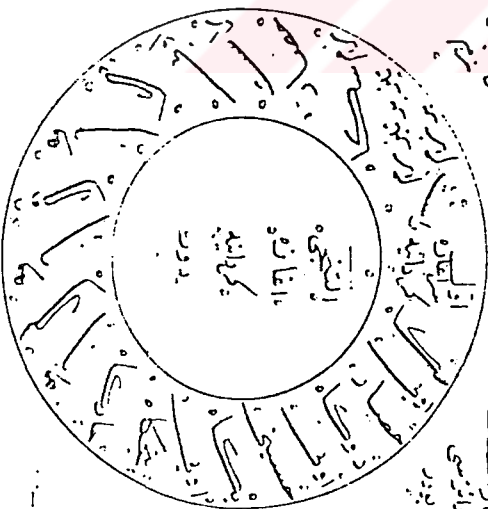
کلید دوت سنک
دائرة سی بود
بر تیزترین

کلید سنک آغاز سنک دائره سی بود بر تیزترین هم برتر

کلید دوت سنک
دائرة سی بود
بر تیزترین

بہار
والترہ سہ
ظہار سکھ مرگینا

۱۰۰

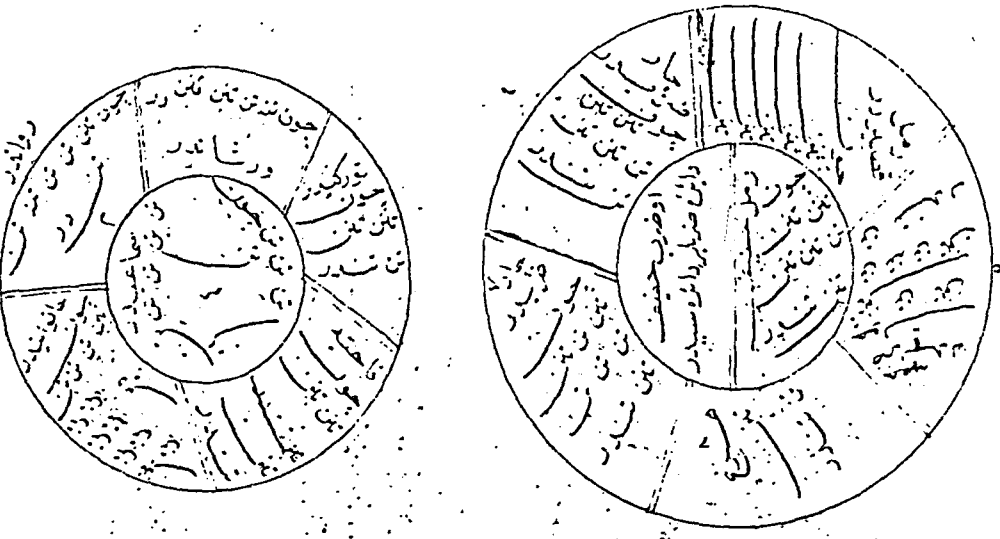
—

کائنات برآب جی کلمه ترکیب بر بیابان قمر
 بسته کار بگویند بیخواب بسته اصفهان
 ز کوش خواران در کیش بن عسیران اصفهان
 عزالی نه او نه معینون کج کاران
 خضالان تری حجاز حجاز مخالف راه الا رفیع
 نوروز عسیران زایل منبع نور میز
 نوروز روی برکت نیروز نیروز افکند
 نوروز نوروز سارکار نه بود و نه نشاء نور
 نوروز عسیران فادان روی عراق مستعار
 نوروز عسیران کور و کوریه پادشاه
 نوروز عسیران سبزه حبیبی عجم حجاز

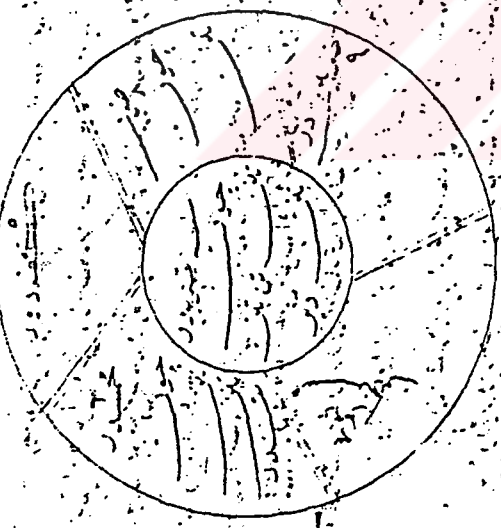
بیگانه قرار دادیم حسین بنی عجم اول در کرم حسین بنی اغاز دادیم تمام
 ایند عجمی اوین قرار دادیم عجمی نیز بزرگ اول در کرم نیز بزرگ عجمی
 کیوستر ایند بزرگ اوین قرار دادیم عجمی اول در کرم نیز بزرگ
 سکاه کیوستر عجمی بوزند عجمی قرار دادیم خفاه مارا و
 اول در کرم خفاه مارا کیوستر ایند بزرگ اوین قرار دادیم
 نهشت نیز دوگاه به بهر کسین شریع ایدوب دوگاه کیوستر
 و غزال بوزند عجمی قرار دادیم راست مایه اول در کرم نهشت
 تمام کیوستر ایند مایه قرار دادیم غزال مایه اول در کرم غزال
 تمام کیوستر ایند مایه قرار دادیم غزال مایه اول در کرم غزال
 کیوستر ایند مایه قرار دادیم سکاه مایه اول در کرم سکاه
 کیوستر ایند مایه قرار دادیم تربیب حب اول در کرم بوزند
 اید سکاه بوزند قرار دادیم عجمی نیز بزرگ اول در کرم جارگاه
 عجمی اغاز دادیم رهاوی بوزند دوگاه قرار دادیم لیور بوزند
 اول در کرم لیور بوزند کیوستر غزال بوزند دوگاه قرار دادیم
 سکاه عجمی اول در کرم سکاه اغاز دادیم غزال بوزند دوگاه
 قرار دادیم جارگاه عجمی اول در کرم جارگاه کیوستر غزال بوزند
 دوگاه قرار دادیم دوگاه عجمی اول در کرم دوگاه کیوستر غزال
 لیور بوزند دوگاه قرار دادیم عجمی اول در کرم جارگاه غزال
 غزال بوزند مایه دوگاه قرار دادیم غزال عجمی اول در کرم غزال
 اغاز دادیم عجمی بوزند ایند غزال بوزند دوگاه قرار دادیم
 عجمی راست اول در کرم دوگاه اوین غزال کیوستر دوگاه
 قرار دادیم سبیر ایند سبیر اول در کرم جارگاه بزرگ عجمی مایه
 بیگانه رهاوی نهشت غزال عجمی اول در کرم سبیر ایند سبیر ایند

2

[illegible]

بیان ضرایب خاند سپید

بکمال خود واجب ابرضا چیت ضربین ضایعین و صیاحین
 جار ضرب محذری و او سنا و کمال نیز برنی که خطاب
 ر و انحراف شش بار و شیخ صغی الدین عیب المومن و آید
 علی سبنا و طهر قارانی و زحی اوست و در در و انیت ابریک
 اصل او نیکب بر و الی غازه و در و دریت شعوب و در
 و طانی ترخیب و در نه کم بو فار و بیان ابدل بایت و کبر
 کلات برایت و حی اقی بیان ابریک ضرب ندر او وصول ندر
 زمان ندر بکمال کم او صیال صلافت جمعی را او صغی بر فاعی
 و در کانونک اصیل یوفد و همان اینه و و اکمال الدن چل نشانه
 حضر نریدان بر کشایش بر یکم که و بایزید و نیز ضرب اوله که
 ابکی زمانه از دسندی واقع اولان زمان اوله که ابکی ضرب
 اهر سندی واقع اوله پس را وصول اول نشانه و کلاله که

[illegible]

7.

[illegible]

راست است سنگند و ز کس طفق زبخی و دگاه سگرچی سگاه
 بائی جاگاه البخی نور و ز شخی اصفهان و در دخی
 حسینی به او جی حصار ابجی کز داند اقلین مجر و دین
 بهان مرشب اصفهان اولور جو کده اصفهان و ز دشم لو
 و ز دانه بسته اصفهان کوشنت سنگ ک جها ک اصفهان
 طغیر اگر دیر سگر به خنده دخی و ز دکن پنجاه به بهرم بر دخی
 نور و ز جاک حصار اولور زبر اکنه کوجاک اولور بونیک
 دخی نور و ز رگب مساعد اولور زبر اکنه دخی کوجاک تمام
 اولدی اگر دیر سگر به خنده و ز دکن تمام راست به دونه
 سن و راست به دکنان بهرم بر دخی بهرم بر دخی
 سن و چارگاه از دخی سرم ابیسر سن بهان زده کاولور
 و بر طریقیده دخی اولور کچو کچو مقام راست تمام مرتب
 و ز دکن بهرم بر دخی حسینی بهرم بر دکن و ز دکن بهرم
 حصار دخی بهرم بر دخی حسینی به بهرم کچو دونه سن بهرم
 چارگاه از دخی سرم و ز بهرم بهرم بهرم چکر سن بهان اصل
 به باوی اولور بهرم چارگاه کچو کچو مقام حصار اولور بهان
 ز کچو سن معلوم اولور دخی به باوی تمام اولدی به دخی بهان
 و ز دکن بهرم بر دخی حسینی بهرم بر دخی حسینی بهرم
 بود و ز دکن اصفهان بهرم بر دخی حصار بهرم بهرم
 اولور و ز دخی تمام اولدی دخی او و بر دخی

اولدی تمام و انداعلم بالصواب والیه

مرجع والمآب است

اعرف

رجباً را ادا کرد که راست
 بود سبزه گشت اندر لب
 پناه نهد بچندین عدالت
 و نوازد بر شیب بجز کفری
 در روز سستند و لغو روزی
 که را نیوزد از عدالت
 چندین شیب ایله
 نهاده اینکین
 راست
 سینه
 قلم
 ابر
 Flour.

[illegible][illegible]

[illegible]

10

دو کلمه
فردی در علم
سکایره سینه
چهارم و پنجم
چهارم و پنجم
چهارم و پنجم
چهارم و پنجم

32.

[illegible]

六

[illegible]

۲
ایده
قوات
ایدویتیگاه
پیدمان عیونیت
ریله ایوب پیداول
ایدوب خزال وینا دیمه
نقله سبدر شکاه راجت
مستعار ایدیکریه ستغبار
زورتم

چونکه خوب بخوبن نیز وارد سسند و در حرکت ویند انقدر عود ابد و ب
بوسان که در سسند قرار اید هر چه بقا ملون بنم هر چه قرار اید غری
مقام بود قدر چنگ اوف تفریق اولو را راسه حرف چنگ اولو
بویک اناروسی نوان و اولیون و هر چند در حرکت و تمام عجم
اناروسی چرا وید نوب که خوب گفت و هر سسند و قرار اید بون و ران
اناروسی بون بود که حرکت همه بوسان که چندن که خوب و کله قرار اید
نشیج و صولتا مقام بر مقامات نوسنی غیر مقامات هر چه اید اید اید
اید و بدین معقام تقابل یک و رست کله و نیز افکنی و بست نکار
حصار و درین و نیز افکنی سسند اولو بوسان که صولت هر
نشیج رست که در صورت مقام قوم حتما مقامات کله و قرار اید
سکند و تپیل و حتما و نیز اید سسند تپیل و حتما که در ویند و کیند
نمود و بدین تمام هر چه اولو که خوب سسند و قرار اید و بدین تمام سسند
اربابی بویک اید و سسند چون حجاب اید و نیز اید و سسند اناروسی
چون که اید که خوب قرار اید و ران سسند که ران بون و بون و بون
حاصلی که سسند و کله و ران مخصوص قرار اید ران سسند که
بافتل و توان فریق اولو را چون بود و مل تمام لغوی سسند که
اولو و نشیج معقام و نیز افکنی و نیز افکنی که در ویند و کیند
نیز اید و سسند که در ویند و سسند قرار اید و به نشیج که ران
هر سسند و کله و قرار اید و مجید در حرکت انار و اید که هر چه اید
انار و بون و کله و قرار اید و سسند که در ویند و سسند که در ویند
راست هر سسند و نشیج که در ویند و سسند قرار اید و بدین تمام
انار و بون و سسند که در ویند و سسند که در ویند و سسند که در ویند
چون که خوب و کله و سسند و انار و سسند که در ویند و سسند که در ویند

سندباد بن کزب اندیشه بدین خوب چشم هر کس بدین صاحب خفی بر آید یک
نوا چنانچه که سکه ها بدوب کجا در قرار آید بر نوک نظر آید چشم هر کس
سندباد بن زمان بدین سکه هر کس اولوب بدین سکه نوبسی اگر اولوب
بکجا عشیران قیامت کند که رفتی کجاست کجاست بدین سکه عشیرانی
بدوب عشیران کجا می قرار اولوب بر می آید کجاست عشیران
قرار آید بر زمان بدوب و چهار حرکت بدین سکه عشیران کجاست بدین
چرا آید اولوب حرکت بدین سکه عشیران کجاست بدین سکه عشیران
سندباد بن زمان بدین سکه عشیران کجاست بدین سکه عشیران
نوا چنانچه که سکه ها بدوب کجا در قرار آید بر نوک نظر آید چشم هر کس
سندباد بن زمان بدین سکه هر کس اولوب بدین سکه نوبسی اگر اولوب
بکجا عشیران قیامت کند که رفتی کجاست کجاست بدین سکه عشیرانی
بدوب عشیران کجا می قرار اولوب بر می آید کجاست عشیران
قرار آید بر زمان بدوب و چهار حرکت بدین سکه عشیران کجاست بدین
چرا آید اولوب حرکت بدین سکه عشیران کجاست بدین سکه عشیران
سندباد بن زمان بدین سکه عشیران کجاست بدین سکه عشیران

کلیں ہو تو ان کو باہر نہیں بھیجیں
ایکوں کو اندرون میں چلا کر
ادنیٰ و حقیر اور غلو
سکون دیا کریں
افضل

۴ ایام

نوربخش طار اولاد کو کہیں احرار
 یزداد و خضار و حسار از ابد
 حسین و جعفر و علی و سید
 بلبل و سید و شکر و دلخوار
 ایردوب کو کہیں از ابد
 حسین و حسار
 و جاکوہ و سار
 نورالدین

[illegible]

تاریخ

فستخج خواسانی حبیبی بو ترکیب ایچی درلوا اولور لکن صحیح بو کلمه حبیبی
ایناه و حرکت ایدوب رسیده کی ایندوب یه عیوب ایدوب احضاییلر
دارناه چقد روبرو یوب و کلاه قرار ایدوب ششخ خونری یوسکاک
حبیبی بر کسندن حرکت ایدوب ابتدا حبیبی قیامناک انا کسمن
کوستوب به یابوسکاک ایلر ایندوب عشق انا قرار ایدوب ششخ
ایناه ایلر ایلر ایلر حرکت ایدوب حجاب یوزندن خزان ایلر ایلر
ایندیوب راستی بر ایلر مکش ایدوب وناه و سگاه بر کسند چقا و سگاه
و کلاه بر کسند عزیزت ایدوب بر زن عراق هر کس کلاه قرار ایدوب
ششخ خزان ایلر تمام صبا مقامناک حرکتی ایلر ایدوب حرکتی کلاه
عراق قرار ایدوب ششخ روی عراق سگاه حرکت تیز فزوم
ایناه سگاه مقامن کوستوب حبیبی صکوک و کلاه عراق قرار ایدوب ششخ
سکک عراق ایلر ایلر ایلر ایلر حرکت ایلر عزیزت
ایندیوب وینه نام بر ایلر ایلر کلاه قرار ایدوب ششخ ایلر هر محرم
حرکت و غیره کس کوستوب بعد بیاتی یوزندن کلاه کلاه لور
اوزن بر ایلر تمام بیاتی مقامن کوستوب حبیبی سگاه و کلاه
عجب کلاه قرار ایدوب ششخ حرکتی ایلر ایلر ایلر ایلر هر کس ششخ
ایندیوب و کلاه ایلر یوزندن ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر
بر مقام مکش ایدوب و کلاه و راستی ایلر ایلر وینه عیوب ایدوب بیاتی
شکک ع وناه قرار ایدوب ششخ ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر
ششخ ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر
ایلی ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر
اولو ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر
مستقیم قریب ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر ایلر

[illegible]

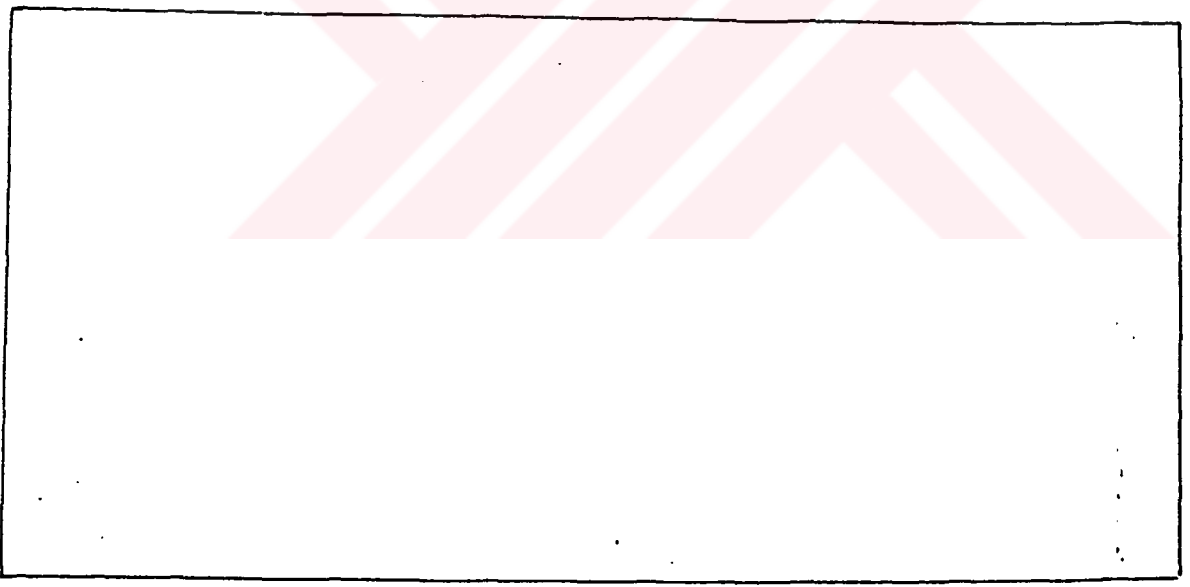
55

[illegible]

5

[illegible]

خدایا! این را از دست ندهم و از دست تو مراد این را بکن و چه اوزره
 مقامی و ترکیبی قارند بر لب لطیف و از بر نین اجرا اید
 بنیادهایم بر شکل اوزره ایست حرکت این که جوی
 وارد کن اول غلظه که و خوانی و در چنین به پیش
 که یستند برب شینا و الیا که بوب و حلا و توب
 خوی اید این را از غلظه اید بکن
 حکم که بوب این را قرار بده
 صکره و سق قی بخیر
 اوزر نقیب
 کایت اجزای
 وایم
 علام

اینجا حق صبا هر کسی که در وجودت و تعزینی اوزره و گاه و
 در هر کوله اید قرار اید ای می تمام مرقوم الطافت بولسی چون
 اولاً هر بی نوا و نوا اید چارگاه بیند اولان نیرین بری بود که
 مقدم صبا و پاک شدی عزال و لوب و نوا اید حرکت اید و
 حسب بی اوج و گردانید هر کسی که نوا و لوب و کبر و حسنی هر
 عجم هر کسی که کسرت و بند نوا اید نوا و لوب و نام نام
 اید و گاه اینرا نوا حق نوا که محتاج اید نام هر اید نیرین
 نوا به در حق و لوب اوزره حسنی هر کسی که گاه و
 حق و نوا که کسرت و حسنی دن و دیر صبا هر کسی که
 تعزین مدبر اوزره نیر کوله هر کسی که گاه و نوا قرار اید
 ای می بوی غمزه اعتبار اولان هر گاه هر کسی که غمزه
 گردانید تعبیر اولان هر راست مقابله اوج عراق هر
 نیرین حسنی هر کسی که غمزه اید و قابل در نوا قیاس
 نام و نیرین محلی که گاه و نوا و نیرین اوزره و گاه و
 اوزره اولان ای می حق مقام نوا و نیرین هر روز هر
 اید بر میان اید اوزره حرکت اوزره راست هر کسی که نوا و
 و نوا و گاه و اوستنای نیرین دن چارگاه و نوا و نوا و
 و نوا و گاه و نیرین هر کسی که نوا و نوا و نوا و نوا و
 اوزره عودت اید و راست هر کسی که قرار اید و نوا و
 تعزین اوزره هر کسی که نوا و نوا و نوا و نوا و نوا و
 هر شول هر در که نوا و نوا و نوا و نوا و نوا و نوا و
 و نوا و گاه و نیرین نوا و نوا و نوا و نوا و نوا و
 و نوا و گاه و نیرین نوا و نوا و نوا و نوا و نوا و
 و نوا و گاه و نیرین نوا و نوا و نوا و نوا و نوا و

الگو یا لریسه و گناه و راست هر کس در عراق و هر کس در جزیر
مکتب آید و ب وینه چری سگاه چقر و بود رسم او زره سگاه و مکتب
اجرا انجمنش اولو را می ختی نذا بکجه مختار اولو کرسه بر می نریدون
غیبتی اولان تنیز سگاه اید تنیز یان و ب وینه یونام قدر جنوب وینه
تخیر و تعبیر اولان بر می را بد یونام کیک کت وید مخصوص اولان
بر می سگاه هر قرار بار وید و مقام تابع اولان شغیر کت بر می بزم
وهری عتار و وید و بزم بزم بزم و وید و بزم سگاه اید حرکت اید و
نوا بر کسینه فاکت مقام مزبور اید اولان مشول بر در کسینه
اید یونام اینست و اولان مشول برید و ختی کسینه بر کسینه یق اولان
بر و دن ظهور اید و ختی نوا اید مزبور دن اوج بر کسینه جنوب بد
اوج اید و کواند دینش کیم بر مشول بر و بر و مابور و مقامی طایع اید
ویدیم مزبور دن مزبور کسینه بر کسینه و کسینه نرید و ب وینه بر و
اید یونام اینست سگاه ظهور و کسینه اید سگاه بر کسینه و قرار اید
ختی و بزرگ سگاه هر کس کسینه اولان تنیز سگاه هر کس کسینه
اید و ب تنیز اولان نام بر هر کس کسینه و تنیز اولان کیم وعودت
اید و ب تنیز سگاه اید و ب تنیز اولان کسینه بر کسینه کت کواند
ختی مابور اید اولان تنیز بر دن اوج و کسینه بر کسینه حسیف اید
کت وید مخصوص اولان تنیز بر کسینه شوری و بر وید یونام نوا
و قرار کاه ختی سگاه هر کس کسینه و کسینه کت وید لایت ویر کت
و کسینه و کاه اید سگاه دینش اولان تنیز مزبور دن راست و عراق
بر کسینه دینش و بزرگ اید و بزرگ سگاه هر کس اولان کسینه
بر کسینه و قرار کسینه مقام اولان اید و بزرگ سگاه هر کسینه
وید کسینه کسینه اولان تنیز بر کسینه سگاه اید یونام چار کاه
وید کسینه کسینه اولان تنیز بر کسینه سگاه اید یونام چار کاه

ما دینش کسینه اولان تنیز مزبور دن کسینه عتار و بزرگ وید یونام اید یونام
تر کسینه ظهور اید و ختی مزبور دن سگاه اید یونام جنوب بد نوا
و کسینه اوج کسینه وعودت و بزم مزبور اید سگاه هر کسینه قرار اید
مقام عتار ظاهر اولو را و کسینه کت وید کسینه اید یونام کسینه
اولان کسینه کسینه اید و نوا کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
وید و کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
اید و ب عتار و بزم کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
ویر کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
اید سگاه هر کسینه قرار اید بر کسینه عتار اید اولو را می ختی وید
کسینه کسینه مشول کسینه و کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
نوا کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
وید و کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
قرار اید و بزرگ کسینه اید و بزرگ کسینه کسینه کسینه کسینه
چار کاه مشول بر وید کسینه کسینه اید اولان تنیز بر کسینه
ظهور اید و کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
وید کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
سگاه وید کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
نام بر کسینه و بزم مزبور چار کاه کسینه کسینه اید اولان
وید کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
کسینه اولان کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
بر کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه
اید کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه کسینه

[illegible]

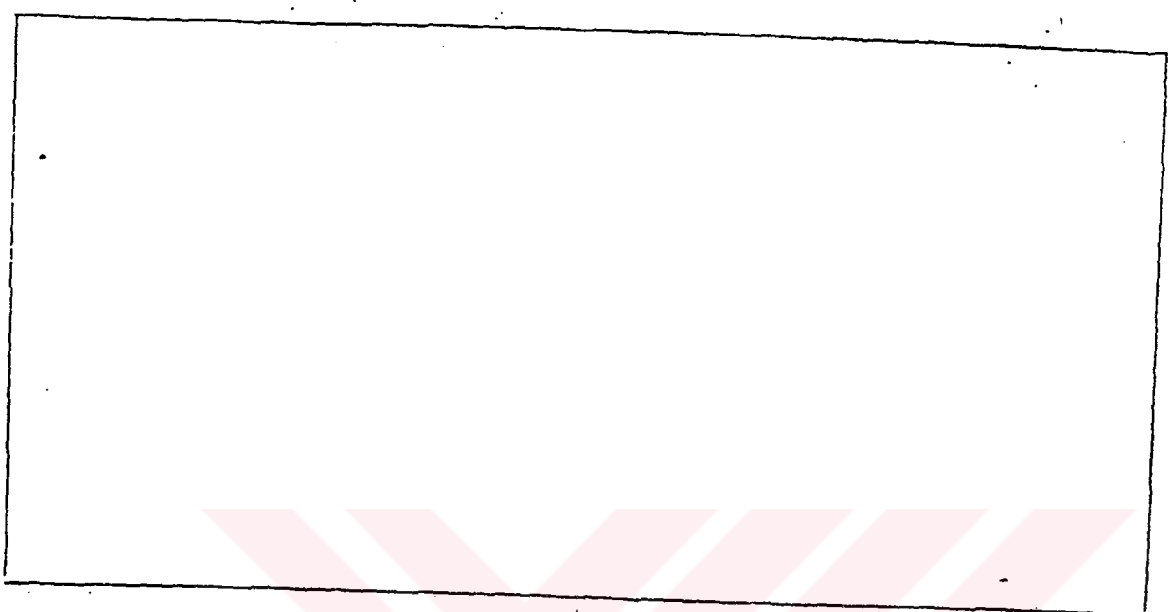
三

[illegible]

[illegible]

خزائن

[illegible]

اولی و حقیر منی مجازت منی اجر ای دیوب و راست پر کینه
ایست کنی نکرار دگاه و سگاه و چاره؛ پر کینه نانی ایست یک
ویند پر حقیر منی راست قرار ایست یک کیز معانی ظاهر اولی و حقیر
شیراز و حقیر منی حرکت ایست یک کیز معانی ظاهر اولی و حقیر
توینف اولی و حقیر منی حرکت ایست یک کیز معانی ظاهر اولی و حقیر
و کیز معانی ظاهر اولی و حقیر منی حرکت ایست یک کیز معانی ظاهر اولی و حقیر
مسبب پر کینه نانی دگاه و سگاه و چاره؛ پر کینه نانی ایست یک
علیپ حرکت و اجازت معنی قاری
والایست همه متشکله کینه
اجر اولی و حقیر منی حرکت
سازگزار
فیکس
و قمار

[illegible][illegible]

اوهان پور کبریا رحمتی مدام اولونکی لک اسد پور لک متا مامور حساب اولوب هر هر اسد و هر هر مقامات هر رفعت اید و هر هر رفعتی سا عتقا ایا اولونق اوجون واسم با جهری شاز اولوب صفا با سلاور جهری اولونق	
دکاه سگاه راست نوبت نایم و تیر دینی کلان	عربهار ایش لوردی ص اصنای صحنی نوا حصار ۱۱ ۷ ۶ ۷ ۹ ۱۰ حجم لردانه جهر عتقا عتقا بوسان شلار مستعار ۲ ۲ ۱۰ ۹ ۱ ۶ ۹ ۵ سارکار طاهر عتقا نوبت شلور و تیرین لکیز سفتی ۲ ۱۱ ۱۰ ۵ ۹ ۱ ۱۰ ۹ صحنی بوسان ایش طاهر نوبت عتقا حصار ۷ ۱۱ ۷ ۲ ۵ ۵ بسترکار بچکار بچکار عتقا بچکار ۱۱ ۹ ۱ ۱ اصنای روی عتقا ۴ اولونق مومستار ۱۱

امان پور کبریا رحمتی مدام اولونکی لک اسد پور لک متا مامور حساب اولوب هر هر اسد و هر هر مقامات هر رفعت اید و هر هر رفعتی سا عتقا ایا اولونق اوجون واسم با جهری شاز اولوب صفا با سلاور جهری اولونق	
دکاه سگاه راست نوبت نایم و تیر دینی کلان	عربهار ایش لوردی ص اصنای صحنی نوا حصار ۱۱ ۷ ۶ ۷ ۹ ۱۰ حجم لردانه جهر عتقا عتقا بوسان شلار مستعار ۲ ۲ ۱۰ ۹ ۱ ۶ ۹ ۵ سارکار طاهر عتقا نوبت شلور و تیرین لکیز سفتی ۲ ۱۱ ۱۰ ۵ ۹ ۱ ۱۰ ۹ صحنی بوسان ایش طاهر نوبت عتقا حصار ۷ ۱۱ ۷ ۲ ۵ ۵ بسترکار بچکار بچکار عتقا بچکار ۱۱ ۹ ۱ ۱ اصنای روی عتقا ۴ اولونق مومستار ۱۱

ایندی یاسو و قسه قار اچ اولونجی	اصفهان رعایای بوساک و حبیبی قارچهار
مقامات و ترکیبات	بسته اصفهان ترکشین بسته نگار زرهم
بونورد	کردانی بوساک
	بحبیبی
ایندی یاسو و قساق صاحبده و کین و چنگ	
بود قساق اولونجی و خایه و ترکیبات	
بود در معلوم	
اول	
راست بزرگ هجره شهنواز سلاک بسته نگار	
کودانی نگار عیون پنجگاه پست عزال	
عزال	
جم	
نبد و نه	
بزرگ	
بودی تمام اولدی	

الاعضاء

رأس

مخ

عین

سم

أنف

فم

حنجرة

صدر

قلب

رئتان

معده

بطن

کبد

مراغ

بنكرياس

أمعاء